

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 17

30 июнь

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 17-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2 -ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
17-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ- 2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
17-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART- 2**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 17-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 июнь 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 65 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Рахима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шохида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содикovich, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содикovich, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Туленова Гулмира Жандаровна	
ПРЕДВИДЕНИЕ БУДУЩИХ ПРОЦЕССОВ В УЧЕНИЯХ	8
2. Nurmatova Yulduz Tog‘aymurodovna, Ilhomova Umida Ilhomovna	
BOLA SHAXSINI SHAKLLANISHIDA OILADAGI TARBIYANING ROLI.....	12
3. Qadirova Qizlarxon Komuljonovna, Sultonova Kamola Ravshanbekovna	
O‘Z-O‘ZINI TARBIYALASH VA UNING MOHIYATI	14
4. Тўйчиев Баҳтиёр	
ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЗАРУРИЯТИ	16
5. Жолдасбаев Аралбай Дэўлетбаевич	
АТА-АНАЛАРДЫҢ БАЛАЛАРЫНА МУҲАББАТЫН БИЛДИРИУ УСЫЛЛАРЫ.....	18
6. Maxmudov Laziz Hasanjon o‘g‘li	
INSONIYATNING ONG, TAFAKKUR TO‘G‘RISIDA DUNYOVİY, ILMIY VA FALSAFİY QARASHLARI	20
7. Mamatqulova Nilufar Xusanovna, Mamatqulova Nilufar Xusanovna	
BUDDHISM PHILOSOPHY	22
8. Maxsudjonov Kamron	
МА’NAVİY HAYOTDA AXBOROTLASHUV VA MODERNİZATSIYA JARAYONLARI	23
9. Namozov Xurshid	
OMMAVIY MADANIYAT VA MAFKURAVIY KURASH	25
10. Ravshanov Sherzod	
DINIY VA DUNYOVİY MADANIYAT UYG‘UNLIGI	27
11. Boybekova Shahnoza Aliyevna	
МА’NAVİY QADRIYATLARNING NAMOYON BO‘LISHI XUSUSIYATLARI.....	29
12. Караманова Гулистон	
БЕРДАҚ ФИЛОСОФИЯСЫ	31
13. Eshankulova Dildora Sayfitdinovna	
MILLIY AN`ANA VA QADRIYATLARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	34
14. Murzaeva Shahlo Baxtiyorovna	
SHAXS VA UNING FAOLIYATIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR	36
15. Sadatova Nodira Qudratillo qizi	
TA’LIM TARAQQIYOTIDA KREATIVLIKNING TUTGAN O‘RNI VA UNI BOSQICHMA BOSQICH TA’LIMGA TADBIQ ETISH	38
16. Seytmetova Sharofat Sharipovna, Nurjonova Zamira Qadamovna	
YOSHLAR ONGI VA RUHIYATIGA MILLIY G‘OYANI SINGDIRISHDA G‘OYAVIY TARBIYANING O‘RNI	40
17. Shoniyo佐ova Madina	
YOSHLARNI G‘OYAVIY-MAFKURAVIY TARBIYALASH MASALALARI	42
18. Yarsheva Rushana	
OMMAVIY MADANIYATNING IJTIMOIY VAZIFALARI	44
19. Курбанбаева Хавожон Жуманиязовна	
ОИЛА МУСТАХКАМЛИГИДА АЁЛЛАРНИ МАҶНАВИЙ ХУҚУҚИЙ ВА ТИБИЙ САВОТХОНЛИГИНИ ОШИРИШ	46
20. Эрйигитова Лобар Қодиржоновна	
ЁШ ОИЛАЛАРДА ОИЛАВИЙ АЖРИМЛАРНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ	48

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

21. Askarova Nargiza Odiljonovna ЖАХОЛАТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ	51
22. Yusupova Zarifa Toshpo'lat qizi HAYOT DAVOMIDA O'ZGARISH EMAS, O'Z- O'ZINI ANGLASHGA INTILISH.....	54
23. Hasanov Rufat Pirmamatovich YOSHLAR QANCHALIK MA'NAVIY BARKAMOL BO'LSA, TURLI YOT ILLATLARGA QARSHI IMMUNITETI HAM SHUNCHA KUCHLI BO'LADI.....	56
24. Mirzayeva Shaxnoza Muminjonovna OTA-ONA FARZANDLARGA IBRAT.....	57
25. Madrahimova Ibodat Axmаджоновна ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР. ЖАХОЛОТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ	59
26. Boboyeva Gulnora Ganjiyevna OLIY TA'LIM MUASSASASI INTELLEKTUAL SALOHIYATI VA UNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	62

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

ПРЕДВИДЕНИЕ БУДУЩИХ ПРОЦЕССОВ В УЧЕНИЯХ АНТИЧНЫХ ФИЛОСОФОВ

Туленова Гулмира Жандаровна
Доктор философских наук, профессор
ТУИТ имени Мухаммада Аль-Хорезми
E mail: sagdullaeva.76@mail.ru
Тел.: 99 003 46 18

Аннотация. В статье анализируются вопросы научного предвидения на основе трудов античных мыслителей.

Ключевые слова: античные философы, государства, естественнонаучные, философские, социально-политические взгляды, причинная связь, справедливость.

В отличие от древних, античные философы не только словесно подчеркивали возможность предвидения будущих процессов, но и, исходя из данных естественных наук своего времени, особенно астрономии, опираясь на повседневный опыт, практически предсказали наступление тех или иных событий, например, солнечных затмений.

Так, по свидетельству античных историков, древнегреческий философ Фалес /ок. 627-547гг. до н.э./, опираясь на ближневосточную астрономию, которая многовековыми наблюдениями установила периодичность затмений, предсказал солнечное затмение, которое, как высчитали современные астрономы, действительно имело место в Ионии 25 мая 585 г.

Можно отметить тот факт, что Фалес предпринял попытку разобраться в строении окружающей Землю вселенной, хотя она была и ошибочна, но он был ориентирован на познание естественных процессов.¹

Передают, что Демокрит /ок. 460-370 гг. до н.э./, «который первый постиг и показал связь неба с земными явлениями /причем богатейшие из граждан с пренебрежением смотрели на этот труд его/, предвидя будущую дороговизну масла на основании наблюдений над восходом, созвездия Вергилий... скупил все масло во всей стране при значительной в то время дешевизне маслины, ввиду надежд на её урожай. Этому поступку его удивлялись те, кто знал, что он выше всего ставил не стяжение, а спокойное занятие науками. Когда же обнаружился результат дела и последовал огромный приток денег /к Демокриту/, последний вернул доход владельцам /маслины/, которые в своей беспокойной жадности раскаивались /в совершенной ими сделке /... Он же был доволен тем, что доказал, что ему легко было бы разбогатеть, если бы он пожелал».²

За то, что он много предсказывал по наблюдениям над небесными явлениями, Демокрит был назван «Мудростью». Так, например, когда его дружески принял к себе брат Дамас, по некоторым звездам он предсказал продолжительный ливень. И вот, послушав его, они собрали плоды /как раз было время собирать хлеб на гумнах/, другие же все потеряли вследствие неожиданно разразившегося продолжительного дождя.

«Тот же самый Демокрит посоветовал своему брату Дамасу, когда еще была сильная жара, чтобы тот перестал жать и поспешно, свез сжатый хлеб под кровлю, а несколько ча-

¹ Асмус В.Ф. Античная философия. М., 1999. - С.11.

² Демокрит в его фрагментах и свидетельствах древности. - ОГИЗ., 1935. - С.102.

сов спустя предсказание его было подтверждено яростным дождем»¹. Большой жизненный опыт, острый и проницательный ум и хорошие знания позволили Демокриту составить календарь, помогающий прогнозировать погоду².

Предвидение того, что должно наступить в будущем, по убеждению Демокрита, возможно лишь на основе познания причинных связей явлений. Только таким образом можно понять прошлое, настоящее и будущее. «Не имеют никакого начала /во времени / причины его, что ныне совершается, ибо искони, с бесконечного времени, они в силу необходимости предшествуют, предваряя без исключения все бывшее, настоящее и будущее»³⁴. Демокритотмечал, что «чаще же всего в жизни мудрая проницательность направляет к достижению поставленной цели»⁴.

Древнегреческие философии уделяли особое внимание изучению как природных, так и общественно-политических проблем. Учения Платона (427-347 до н.э.) и Аристотеля (384-322 гг. до н. э.) «- два фазиса в развитии древнегреческой науки»⁵.

Так, в учении Платона важное место принадлежит его взглядом на общество и государство. Его чрезвычайно занимал вопрос о том, каким должно быть совершенное общежитие и каким воспитанием люди должны быть подготовлены к устройству и сохранению такого общежития. Первоначальный тип общества как тип идеальный нарисован Платоном в его трудах «О государстве» и «Законы».

Платон пишет: «Сейчас мы лепим в нашем воображении государство, как мы полагаем, счастливое, но не в отдельно взятой его части, не так, чтобы лишь кое-кто в нем был счастлив, но так, чтобы оно было счастливо все в целом».⁶ Всем другим формам правления государства Платон противопоставляет утопию или проект наилучшего государства и правления. Основным принципом такого идеального государственного устройства Платон считает справедливость. Он отмечал, что высшее из всего чего, что может существовать на Земле - это справедливое и совершенное государство. Таким образом, элементы предвидения мы встречаем у Платона. Социальное предвидение построено на усмотрении государства будущего. Главная идея трактата Платона «О государстве» - проблема благой и совершенной жизни всего общества в целом и его членов. Платон хочет оградить свое идеальное государство от смешения классов, составляющих его граждан, от исполнения гражданами одного класса обязанностей и функций граждан другого класса. В утопии Платона отражаются также важные черты действительного, реального античного полиса, далёкие от намеченного философом идеала.

«Мы положили, - говорит Платон, - что из дел в городе каждый гражданин должен производить только то одно, к чему его природа наиболее способна». Не хватание одновременно за многие занятия, а именно «это делание своего вероятно, и есть справедливость»⁷.

В утопии Платона есть ряд черт, которые, на первый взгляд кажутся чрезвычайно современными. Это отрицание личной собственности для класса воинов - стражей, организация их снабжения и питания, резкая критика страсти к стяжанию денег, золото и вообще ценностей, критика торговли и торговых спекуляций, мысль о необходимости нерушимого единства общества и полного единомыслия всех его членов, мысль о необходимости воспитания в гражданах нравственных качеств, способных привести их к этому единству и единомыслию.⁸

Величайшим из непосредственных учеников Платона был Аристотель, который резко выделялся громадной начитанностью и выдающимися умственными дарованиями. Цен-

¹ Там же.

² Там же. С.103-107.

³ Демокрит в его фрагментах и свидетельствах древности. - ОГИЗ., 1935. - С.56.

⁴ Там же. - С.57.

⁵ Асмус В.Ф. Античная философия. - М.: «Высшая школа», 1999. - С.125.

⁶ Платон. Учение о государстве. Хрестоматия по истории философии. - М., 1997. - С.107.

⁷ Платон. Сочинения. В 3-х т. Т.3.Ч.1.- М.: Мысль,1971.- С.224..

⁸ Асмус В.Ф. Античная философия. - М.: Высшая школа, 1999. - С.185.

тральное место в учение об общественной жизни Аристотель отводит понятию справедливости. Справедливым можно быть лишь по отношению к другому человеку. Забота о другом - есть проявление заботы об обществе.

Аристотель в «Политике» рассматривает различные общественные отношения и оцениваются различные формы государственности. В период античности были выдвинуты две идеи о собственности. Так, Аристотель выступал против Платона, который оспаривал право на личное владение. Аристотель же выступал как сторонник индивидуальной частной собственности. «Трудно выразить словами, - писал он, - сколько наслаждения в сознании, что нечто тебе принадлежит». ¹ Оказание услуг, помохи «осуществление всего этого мыслимо, однако лишь при условии существования личной собственности». ²

Политическое учение Аристотеля имеет чрезвычайно большую теоретическую и еще большую историческую ценность. Особенность «Политики» в том, что в ней черты реальные, исторические явно преобладают над утопическими. Путь к наилучшему государству лежит, по Аристотелю, через область познания того, что существует в действительности.³ Весьма интересны, на наш взгляд, высказывания Аристотеля по вопросам собственности, которые были сделаны много лет назад, но являются актуальными и в настоящее время, поскольку с обретением независимости в Узбекистане начался процесс формирования рыночных отношений и становления класса собственника.

В философском наследии мыслителя античности Лукреция также встречаются ряд оригинальных положений, касающихся проблемы предвидения. Между различными явлениями, событиями, процессами, происходящими в природе, существует взаимосвязь, подчеркивал он. На основании этого Лукреций высказывает догадку о сохранении материи: ничто не обращается в ничто, происходит лишь разложение сложных тел на составляющие их элементы. Атомы невидимы вследствие своей малости. Мы не видим потоков воздуха, образующихся ураган, но видим его огромное разрушительное действие. В учении Лукреция обнаруживается диалектическая догадка о том, что движение неразрывно связано с материей и является источником ее самодвижения, которое происходит без всякого участия богов. Лукреций стремится объяснить происхождения вещей (земли, моря, неба и т.д.) естественными причинами. Теми же причинами он объяснил происхождение вулканов, наступление землетрясений, возникновение болезней и т.д. Лукреций пытался также естественными причинами объяснить происхождение солнечных и лунных затмений и других космологических явлений. Он высказывал догадку о том, что нужда была двигателем развития общества, считал, что прогресс человечества совершается в результате, который изыскивает средства для удовлетворения потребностей общества.

По его мнению, раскрытие причинных связей ведет к тому, что объяснение делает возможным предсказание более глубоких свойств, вещей или явлений. Опираясь на данные, получаемые в результате описания и объяснения, Лукреций как бы утверждает будущее состояние вещей и процессов. В целом можно утверждать, что «точка зрения Левкиппа и Демокрита была удивительно похожа на точку зрения современной науки и лишена большинства тех недостатков, к которым была склонна греческая спекулятивная мысль...». ⁴ Античные философы, опираясь на достижения науки и культуры своей эпохи, высказали ряд плодотворных идей о возможности развития событий в будущем. Однако они не смогли, да и не ставили перед собой задачу создать цельное учение о научном предвидении.

В эпоху средневековья, несмотря на господство религиозной идеологии, передовые мыслители того периода значительно дальше продвинулись в разработке различных аспектов предвидения будущих событий.

¹ Аристотель. Сочинения. В 4-х т. Т.4.- М.: Мысль, 1983.-С.410.

² Там же.С.412.

³ Асмус В.Ф. Античная философия. - М., 1999. - С. 298.

⁴ Берtrand Рассел. История западной философии. - Новосибирск, 1999. - С.77.

Использованная литература:

1. Асмус В.Ф. Античная философия. М., 1999. - С.11.
2. Демокрит в его фрагментах и свидетельствах древности. - ОГИЗ., 1935. - С.102.
3. Платон. Сочинения. В 3-х т. Т.3.Ч.1.- М.: Мысль,1971.- С.224..
4. Асмус В.Ф. Античная философия. - М.: Высшая школа, 1999. - С.185.
5. Аристотель.Сочинения. В 4-х т. Т.4.- М.: Мысль, 1983.-С.410.
6. Платон. Учение о государстве. Хрестоматия по истории философии. - М., 1997. - С.107.
7. Берtrand Рассел. История западной философии. - Новосибирск, 1999. - С.77.

BOLA SHAXSINI SHAKLLANISHIDA OILADAGI TARBIYANING ROLI

*11-umumiy o'rta ta'lim
maktabining Boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Nurmatova Yulduz Tog'aymurodovna,
Ilhomova Umida Ilhomovna
Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti
Shahrisabz filiali talabasi
Tel: 90 716 05 30
E-mail: shahzoda sadullayeva@mail.ru*

Annotatsiya: ushbu maqolada bola shaxsini shakllanishida oilaning o'rta va roli haqida fikr yuritiladi. Oila tarbiyada ota-onas o'zlarining burch va ma'suliyatlarini chuqur anglashlari lozimligi qayd etadi. Oila jamiyatning davlatning ajralmas bir bog'idir

Kalit so'zi: tarbiya, urf-odatlar, o'zaro hurmat, ijtimoiy tarbiya, barkamol inson, mehnatsevarlik.

Inson ma'naviyatini ta'lim - tarbiyasi yashagan muhiti belgilaydi. Yaxshi ta'lim – tarbiya eng qimmatli boylik bo'lsa noto'g'ri tarbiya uning uchun chinakam baxtsizlikka, hatto halokatga aylanishi ayon.

Oila – butun insoniyat va alohida har bir xalq taraqqiyotining beshigi. Vatan mehri va go'zalligini anglash ham oila dargohidan boshlanadi. Har qaysi millatning o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda oilaning o'rni va ta'siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg'ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag'rida shakllanadi. Oila – mo'jazgina bir jamiyat u hayotning abadiyligini avlodlarning davomiyligini ta'minlaydi. Oila xalqning jamiyatning hayoti, turmushga oid urf – odatlarni o'zida sinovdan o'tkazadi.

Oila qanchalik tartibli, uning a'zolari o'rtasida munosabat samimi bo'lsa , oila tarbiyasi ham shunchalik muvaffaqiyatli bo'ladi.Oila tarbiyasida ota – ona obro'si, ularning kuzatuvchanligi, sezgirligi ,hozirjavobligi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Bolaning shaxs sifatida shakllanishida u yashayotgan muhit, tashqi va ichki ta'sirning roli muhim.Endigina ulg'ayib kelayotgan bolada ma'naviy va aqliy fazilatlarning rivojlanishida avval oila, keyin maktabgacha ta'lim muassasasi va asosiysi maktabning o'rni beqiyos.

Bola shaxsi o'zgaruvchan xususiyatga ega.Chunki uning ulg'aya boshlashi bilan ongi o'sadi. Tasavvur qobiliyati kengaya boradi. Tevarak – atrofdagi voqeа hodisalarни idrok qilib mushohada yurita boshlaydi. Uning tabiatdagi taqlidchilik o'rmini ongli idrok va mustaqil fikr egallaydi. Bu davr bolaning mакtab davriga to'g'ri keladi. U endi oila, ko'cha jamoasidan mакtab jamoasiga qo'shiladi. O'qish va yozishni o'rganadi. Bolalikda eshitgan ko'rganlarini xotirasida tiklaydi. Yaxshi odatlarni o'zlashtiradi, o'z faoliyatida qo'llaydi.

Shuning uchun mакtab va oila tarbiyasi hamkorligiga katta ahamiyat berish, uni to'q'ri yo'lga qo'yish borasida bir qancha ishlar olib borilmoqda.

Oilada to'q'ri tarbiya mакtab uchun katta madad bo'lib, uning aksi esa pedagoglar faoliyatini yanada qiyinlashtiradi.

Oila tarbiyasida bolani nazorat qilish, tarbiya ishida ota- ona ibrat namuna ko'rsata bilishi tarbiyaning muhim sharti hisoblanadi. Oilada ota – ona to'g'ri tarbiya qilsa, bolaning hulqi go'zal, odob – ahloqli bo'lib yetishadi.Bola tarbiyasida ota – ona obro'si zaruriy shartdir.Ma'lumki bola hayotda kattalar bilan aloqada bo'ladi.Uning shaxsiy xususiyatlari o'zgaradi. Kattalar bilan bevosita aloqada bo'lish sababli mehnat qilish, jamoa bilan muomula qilish , kishilarni hurmat qilish, vatanni sevish , ijtimoiy hayotda faoliyat ko'rsatish burch va maqsadga erishish kabi tuyg'ular ham barqarorlashadi.

Bola oilada dunyoga kelib, dastlabki va asosiy tarbiyani o'z ota – onasidan oladi. Tarbiyalı, tajribali, ilmli ota – ona farzandini yaxshi hulqli qilib tarbiyalaydi. Bola oilada olgan tarbiya saboqlariga amal qiladi. Uning qalbida, fikrida dunyoqarashida mehr – muruvvat tuyg'ulari kurtak yozadi. Yaxshilikka intilish, yomonlikdan hazar qilish kabi xislatlat avvalo oilada shakllanadi.

Bolada ota – onasiga ishonch va hutmat tuyg‘usining mustahkam bo‘lishi oila tarbiyasining aniq maqsad sari yo‘naltirilgan bo‘lishiga bog‘liq. Tarbiyada ota – ona so‘zi va ishining bir bo‘lishi, kishilarda tashqi qiyofa emas,balki ichki dunyoqarashi go‘zal bo‘lishi, ichki qiyofa go‘zalligi esa inson kamolatini,xulq atvorini belgilaydi. Yaxshi hulq, rostgo‘ylik, haqiqat yo‘lida fidoyilik qilish kabi odatlar oilada ota – ona tarbiyasi tufayli bola xarakterida shakllanadi.

Oila tarbiyasida tarbiya jarayoni zerikarli, quruq nasihatgo‘ylikdan iborat bo‘lib qolmasligi lozim. Bola hayotining ko‘p qismi oilada o‘tadi. Shu boisdan mavjud an‘analar , urf – odatlar , rasm – rusumlar va marosimlarning ijobiy ta’sirida bola asta – sekin kamol topib boradi. Tarbiya ko‘rgan farzand hayotda adashmaydi, doimo ezgu ishlarga qo‘l uradi. Tarbiya ko‘rgan farzand o‘z rohatini emas, o‘zgalar farog‘atini uchun ham xizmat qiladi.

Hozirgi ota – onalar oilada bola tarbiyasiga e’tibor bermayapti degan fikrdan yiroqdamani. Lekin barcha ota – ona ham tarbiya ilmidan to‘la xabardor deyish hayot haqiqatiga mos kelmaydi. Hayotda ozmi ko‘pmi yoshlar, bola tarbiyasida nuqsonlar bor ekan,biz uni ota – onaning tarbiyadagi e’tiborsizligi, sustkashligidan deb bilamiz. Bola taqdiriga oilada befarqlik hukmronlik qilsa, bunday oilada jamiyatga foydasidan ko‘ra zarari tegadigan shaxslar yetishadi. Barcha davrlarda oila tarbiyasini baholaganda oila butunligi, uning a’zolari ahilligi, muomala munosabatlarning etukligi va qanday o‘g‘il – qizni tarbiyalaganligi bilan belgilab kelingan. Bizning davrimizda ham oila tarbiyasi mezoni og‘il – qizning tarbiya ko‘rganlik darajasiga bog‘liq bo‘lib, bu ota onaning jamiyat oldidagi ijtimoiy burchi hisoblanadi.

Shunday ekan, ota –onalar farzandingizdan vaqtningizni, mehringizni ayamang. Chunki farzandlarimiz bizning ertamiz va kelajagimizdir.

Foydalilanigan adabiyotlar;

1. ”Pedagogika tarixidan xrestomatiya.” Toshkent “Oqituvchi”1993 yil. Tuzuvchi muallif O. Hasanboyeva.
2. ”Boshlang‘ich ta’lim.”2015 yil 6 –son.
3. ”Boshlang‘ich ta’lim “ 2016 yil 8 – son.
4. ”Marifat” 2018 –yil 26 –may.
5. Gulxan. Adabiy – badiiy bezakli respublika bolalar jrnali.2019 yil 8 –son.

O'Z-O'ZINI TARBIYALASH VA UNING MOHIYATI

*Qadirova Qizlarxon Komuljonovna
Xorazm viloyati Tuproqqa'l'a tumani 19-maktab o'qituvchisi*

Telefon:+9989999654228

qizlarxon1989@gmail.com

Sultonova Kamola Ravshanbekovna

Xorazm viloyati Tuproqqa'l'a tumani 19-maktab o'qituvchisi

Telefon:+998973620509

qsultonov@list.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Tarbiya nazariyasi xususida, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, shakli, metodi, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, tarbiya jarayoni, metod, usul, shakl va muammo.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni sanaladi. Boshqacharoq talqin etadigan bo'lsak, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir.

Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyati turlicha bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqiladi. Tarbiya g'oyasi har xil ifodalangan bo'lsada, ammo yo'naltiruvchanlik xususiyati hamda obyektiga ko'ra yakdillikni ifoda etadi.

Tarbiya xususida taniqli o'zbek adibi Abdulla Avloniy shunday deydi: Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo'layot, yo'mamot, yo'najot - yo'falokat, yo'saodat – masalasidir. Ushbu fikrlardan anglashiladiki, shaxs tarbiyasi xususiy ish emas, balki ijtimoiy, milliy ishdir. Zero har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq.

Tarbiya – shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyuşhtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimiy ta'sir etish imkonini beradi.

Tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtaida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayoni sanaladi. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining onggi shakkllana boradi, his tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini to'g'ri uyuşhtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida bola tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoj va xohishlarini ifodalaydi. Psixolog va pedagoglarning tadqiqotlari shaxsga tashqi omillarning (xoh salbiy, xoh ijobiy) ta'siri bolaning ularga munosabatiga bog'liqligini ko'rsatadi. Bola faoliyatini tashkil etishgina emas, balki tarbiyalanuvchining bu faoliyatga nisbatan turli kechinmalarini qanday anglashi, baholashi, his qilishi, ulardan o'zi uchun nimalarni olayotganligini bilishi zarur sanaladi. Zero, tarbiya ijtimoiy munosabatlarning murakkablashib borishi asosida kechadi.

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Tarbiya maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi komil shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazishdan iborat.

Tarbiya jarayoni, odatda, o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini-o'zini qayta tarbiyalash bolaning atrof muhitdagi u yoki bu hodisalar bilan salbiy aloqasi natijasida vujudga keladigan munosabatlar va ularning xususiyatlarini bartaraf etish bilan olib boriladi.

O'zini- o'zi tarbiyalash shaxsni ijtimoiy qadrga ega bo'lgan fazilatlarini hosil qilish va takomillashtirishga hamda salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat sifatida ta'riflanadi.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyat jarayonidir. Bola xulqidagi "og'ish"lar

oynadagi nosog'lom muhit, ota-onaning tarbiyada yo'l qo'ygan xatolari, o'qituvchi faoliyatidagi kamchiliklar asosida vujudga keladi. Qayta tarbiyalash jarayonida salbiy ruhni hosil qilgan sabab, sharoit o'zgartiriladi, qayta tarbiyalashda maktab va shaxsning ta'sirini oila, shu jumladan, ota-onam maqullashi lozim.

Demak, qayta tarbiyalash o'quvchining o'zigagina emas, balki uning ota-onasiga ham qaratilishi lozim. Tarbiya jarayonini tashkil etish jarayonida bir qator vazifalar hal etiladi. Ushbu vazifalar ijtimoiy tarbiya maqsadida kelib chiqib belgilanadi. Mustaqil O'zbekiston Respublikasida ayni vaqtda yosh avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish jarayonida quyidagi vazifalarni hal etish muhim vazifani kasb etmoqda:

- Yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda keng dunyoqarashni tarkib toptirish, o'z shaxsiy turmushiga maqsadli yondashuv, reja va amal birligini hissini uyg'otish;
- O'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar mohiyatidan ogoh etish, chuqr bilim va tafakkurga ega yoshlarni tarbiyalash, ularning ongguni boyitish;
- Umuminsoniy axloq me'yorlari (odamiylik, kamtarlik, o'zaro yordam, mehr-muhabbat, adolatni yoqlash, insonparvarlik, axloqsizlikka nisbatan nafrat va hokazolar)ning mohiyatini anglash, o'quvchilarda muomala odobi, yuksak madaniyatni qaror toptirishga erishish;
- O'quvchilarda huquqiy va axloqiy me'yorlarga hurmat ruhida yondashish hissi va fuqarolik tuyg'usi, ijtimoiy burchga mas'ullikni qaror toptirish.

Vatanimizda olib borilayotgan tarbiyaning umumiyl vazifalari ana shulardan iborat.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch. -Toshkent. "Ma'naviyat"2008.
2. Karimov I.A. Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -Toshkent. Sharq nashriyot- matbaa konserni, 1997.
3. Abu Nasr Farobi. Fozil odamlar shahri. –Toshkent. Xalq merosi nashriyoti, 1993.

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ЗАРУРИЯТИ

Тўйчиев Бахтиёр
ФарДУ 1-курс магистри
+998916651665
b.arzimatow@gmail.com

Аннотация: Мақолада глобаллашув жараёнининг мазмун-моҳияти, бугунги дунёда содир бўлаётган воқеалар, кишиларимизда ёт ва заарарли ғояларга қарши курашиш учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарурлиги масаласи ёритилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, маънавий мерос, ахлоқ, тараққиёт, мафкуравий ва маънавий бўхронлар, иқтисодий сиёсат, мафкуравий иммунитет, глобаллар ва аксилглобаллар.

Ҳар бир халқнинг яратган бой маънавий мероси ва салоҳияти унинг миллий қиёфасини сақлаб қолиш, бўлажак тақдирини белгилаш, тараққиёт стратегияси ва йўналишларини аниқлаштиришда муҳим ҳалқа бўлиб хизмат қилади. Шунингдек, оламда кечеётган мафкуравий ва маънавий бўхронлар остида унинг жаҳон сиёсати ва халқаро муносабатлар саҳнасида ўз овози, нуфузига эга бўлиши, дунё цивилизациясига дахлдор эканлиги алоҳида ўрин тутади.

Инсоният тарихида, хусусан, глобаллашиб бораётган бугунги дунёда содир бўлаётган воқеаларни диққат билан кузатар эканмиз, жаҳондаги барча воқеликни яратувчиси сифатида маънавият ва ахлоқнинг бирламчи омил эканлигини ҳис қилиш қийин эмас.

Албатта, глобаллашув жараёнлари давлатлар ва халқлар ўртасида интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли қадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши билан белгиланади. Яъни, Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримов таъбири билан айтганда, «глобаллашув — энг аввало ҳаёт суръатларининг бекиёс даражада тезлашуви демакдир»[1].

Глобаллашув шундай жараёнки, ундан четда тураман деган мамлакатлар унинг таъсирiga кўпроқ учраб қолиши мумкин. Бундай ғайри ихтиёрий таъсир эса кўпинча салбий оқибатларга олиб келмоқда.

Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказаётган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Дунёда юз бераётган шундайли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказаётган салбий таъсирини камайтириш ва ижобий таъсирини кучайтириш учун шу ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англаш, унинг хусусиятларини ўрганиш лозим.

Глобаллашув яна шундай жараёнки, уни чуқур ўрганмаслик, ундан фойдаланиш стратегияси, тактикаси ва технологиясини ишлаб чиқмаслик мамлакат иқтисодиёти ва маданияти, маънавиятини тоғдан тушаётган шиддатли дарё оқимиға бошқарувсиз қайиқни топшириб қўйиш билан баробар бўлар эди.

Глобаллашув миллий маънавиятга ҳам таъсир ўтказади. Ҳар қандай сиёсат, жумладан, иқтисодий сиёсат ва маънавият соҳасидаги сиёсат ҳам илмий асосга эга бўлгандағина муваффақият келтиришини назарда тутсак, бу масалалар олимларимиз, сиёсатчиларимизга етарли кўмак беришларини эътироф этишга тўғри келади. Мамлакатимизнинг жаҳон майдонида олиб бораётган сиёсати кўпроқ самара ва муваффақият келтиришини истасак, глобаллашувнинг моҳияти, йўналишлари, хусусиятларини чуқурроқ тадқиқ ва таҳлил қилиш зарур. Глобаллашув турли мамлакатлар иқтисоди, маданияти, маънавияти, одамлар ўртасидаги ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир.

Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига ўтказиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Махатма Ганди-

нинг қўйидаги сўзларида яхши ифодаланган. “Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга, очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман”.

Шу боис миллий истиқлол гояси бугунги глобаллашув жараёнида уйимизни, ҳаётимизни тоза ҳаво билан тъминлаб, айни пайтда, “довуллар”дан сақлаш омили эканлигини англаш мухим.

Ҳозирги замон глобаллашув жараёни ўта мураккаб ҳодиса. Унинг турли мамлакатлар иқтисоди, сиёсати ва маънавиятига ўтказаётган таъсири яна ҳам мураккаб бўлгани сабабли унга нисбатан ҳам жаҳонда бир-бирига нисбатан рақобатда бўлган икки гуруҳ - глобаллар ва аксилглобаллар гурухлари вужудга келди.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, глобаллашув жараёнларини фақат салбий ҳодиса сифатида баҳолаш ва унга қарши туриш ижтимоий ҳаётдаги турли хил табиий, ижтимоий боғлиқликларни инкор этишга олиб келиши мумкин. Глобаллашув жараёнлари «мафкуралашишдан» ҳамда мафкуравий таъсир ўтказиш мақсадларидан холи бўлиши керак. Глобаллашув имкониятларидан уни ҳаракатга келтирувчи кучлар ўз манфаатлари йўлида фойдаланишдан ташқари бошқаларнинг манфаатлари ва қизиқишилари билан хисоблашишлари ўта мухим. Биринчи Президент Ислом Каримов таърифлаганидек, “глобаллашув жараёни-нинг яна бир ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир қуролига айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кутиши мүқаррар”[2].

Бугунги куннинг мухим шартларидан бири бу ғоявий тарбияни кучайтиришдан иборатдир. Бу борада кишиларимизда ёт ва заарли ғояларга қарши курашиб учун мафкуравий иммунитетни шакллантириш зарур. Мафкуравий иммунитет миллий мустақилликнинг афзалликларига бўлган ишонч асосига қурилади. Бу ишонч эса ишонтириш, тушунтириш натижасида ҳосил бўлади. Масалан, Ўзбекистон – дунёвий давлат. Дунёвий давлат фаолиятининг асосий тамойиллари, афзалликлари унинг диний давлат билан қиёслангандан тўлиқ тушунчалар беради. Бу эса дунёвий миллий- демократик тузумнинг моҳияти ва афзалликларини англаб етишга олиб келади.

Албатта, мафкуравий иммунитетни шакллантириш кишилар онгода бир хил ғояни зўр бериб тикиштириш эмас, балки одамларга оқ-қорани ажратиш, заарли ғояларга қарши хушёр ва огоҳ бўлиш хусусиятларини тарбиялаш демакдир. Жамият, миллат ўз ғоясида мустаҳкам турса, ғоявий таҳдидлардан қўрқмаса, бундай миллатни енгиш мумкин эмас. Аксинча, жамият ичida ғоявий парокандалик, бўлининшлар бўлса душманларга, уларнинг ёт мафкураларига йўл очиб беради. Бундай миллатни енгиш, мустамлака қилиш осон кечади. Шунинг учун барқарорлик ва хавфсизлик жамиятнинг онглигига, англанган тўғри тушунча ва билимларга фаол амал қилишга, фикрий, ғоявий бирлигига, булар эса хавфсизлик маърифатига таянади.

Демак, мафкуравий иммунитетни шакллантириш муайян вазиятда инсоннинг ўзи, халқи, Ватани манфаатлари бирлигидан келиб чиқиб, ёт ғояларга қарши тура олиш мала-каларидир.

Адабиётлар

- Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –Б. 110.
- Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т.: Маънавият, 2008. –Б. 112.

АТА-АНАЛАРДЫҢ БАЛАЛАРЫНА МУҲАББАТЫН БИЛДИРИУ УСЫЛЛАРЫ

*Жолдасбаев Арапбай Дағұлетбаевич
Қарақалпақстан республикасы Шымбай районы
33-санлы мектеп әмелиятының психологи
Телефон: +998 (94) 141 43 49*

Аннотация: Мақалада ҳәзирги ўақыттағы глобал машқалалардың бири ата-ана ҳәм бала ортасындағы қарым қатнастың кескин өзгерип кеткени ҳаққында сөз барады. Ата-аналарымыз балаларына болған мұнасибетте абайлық пенен қатнас жасауы тийис. Себеби балалар бизиң ертенғи келешегимиз.

Таяныш сөздер : Ата-ана, бала, перзент, меҳр, итибар, сезим, муҳаббат, жақсы көриу, марапат.

Барлық ата-ана балаларын жақсы көреди, әлбетте. «Ғарға баласын әппағым десе, кирпитетін баласын мамығым дейди.» Құлласы, ҳәркимниң зүряды өзине – айдай көринер көзине. Кимдур баласын қатты жақсы көреди ҳәм барлық еркеликтерин көтериүге таяр тұрады, кимдур керисинше өз сезимлерине оғада беккем болады – жақсы көрип атырғанын билдиргиси келмейди.

Хақыйқатында ата-аналық муҳаббатын дәлиллеў ушын балаға түрли-түрли ойыншықтар әпере бериў шәрт емес. Тийкарғысы – балаға шын жүректен қатнас жасаў. Балаңызға муҳаббатыңызды ҳәм жағымлы сезимиңизди билдирип турсаңыз – сол жеткиликли. Демек төменде көлтирилген әпиүайы кеңеслеримиз айырым журнал оқыўшыларына аз да болса көмегин тийгизип қалар, деп ойлаймыз.

1. Балаңызға көбірек ўақыт ажыратың. Билип қойың, ол сизди дыққатыңыз ҳәм ғамхорлығыңыз ушын жақсы көреди.

2. Мүмкіншилиги барынша дәстүрхан басында биргеликте аўқатланың: азанда, түсте, кеште.

3. Ҳәтте егер сизге балаңыз әхмийетсиз бирдене айтып атырғандай түйілса да, бәрибир оны дыққат пенен тыңла (саған әхмийетсиз көрингени менен балаға оғада әхмийетли).

4. Балаңа бәрқулла оған исенетуғыныңды ҳәм оның менен мақтанатуғыныңды қайталап айта бер.

5. Балаңа док көрсетпестен алдын, оның айтып атырғанларына жақсылап қулақ түрип ал. Бәлким, сиз нахақ шығарсыз, сонлықтан ол өзин ақлап атырғандур.

6. Мудамы балаңың марапатын бер. Себебин айтып мақта.

7. Бир-бириңиз бенен ашық ҳәм ҳадал болың.

8. Қөп ўақытыңызды бирге өткерин. Паркке барың, дүкән аралан, музқаймақ сататуғын орынларға қыдырың.

9. Балаң бирдене айтпақшы болса, аўзын қақпайлама, өзинди басқа жаққа алыш қашпа.

10. Балаңың тек нәтийжелери менен емес, ал умтылыслары менен де мақтандың.

11. Өткен күнди талқылаң: «бұғин бақшада не исследиң, не үйрендиң?» дегендей.

12. Тез-тезден қушақлап, бетлеринен сүй. Азанда уйқыдан турғанда аймалап, еркелетин – балаңыздың кейпияты күни бойы көтериңки болады.

13. Бәрхә балаңызға «өтениш», «рахмет» деп айтып үйрениң – бул оның жақсы минез-кулықлы болыўында пайдасы зор.

14. Үлкен шешимлерди қабыл етерде, балаңыздан қандай пикирде екенлигин сораң. Мәселен, «Қандай машын алайық?», «Қайерге қыдырамыз?», «Сениң бөлменди қандай ренге бояйық?» ҳәм т.б.

15. Балаңызға өзиңиздин балалық ўақытыңыздығы ўақыяларды ҳәм бала ўақтыңызда қандай болғаныңызды айтып бериң – бул оның ушын қызық.

16. Балаңыз бенен көбірек ойнаң.

17. Гейде балалығыңызға қайтың. Балаңыз бенен көпшик атысып ойнаң, бир-бириңизге

қар ылақтырысын, баланың қылышына тән ҳәрекетлер ислен. Мудамы үлкен болыў – бул зеригерли.

18. Балаңның жеке өмирин ҳүрметле. Балаң жатқан бөлмеге кирерде, қапысын қағып кир.

19. Балаңызға күтпеген сауғалар ислен.

20. Балаңның өзине жағатуғын стиль табыўына имкан жаратың. Ҳештенени мәжбүрлеп ислеттирме.

21. Мәнисин түснегін оқыўға үйрет. Балаларға қабыл етиўге қыйналатуғын нәрселер де бар.

22. Балаңның өз хоббиин табыўға көмеклесин, қоллап-куўатлан.

23. Гейде өзинди шетке алып турыўың керек, бирденені бұлдырип алып, пәнт жеўине им坎 жаратың. Өз қәтесинен тезирек жуўмақ шығаратуғын болады.

24. Өзин туўылып, ойнап өскен жерге бирге саяхат етиң. Балалық ўақтыңызыдағы ойнаған орынларды көрсетин.

25. Балаңызға оны жақсы көретуғынлығынызды жийи-жийи тәкирарлан.

Пайдаланылған әдебиятлар:

1. Қарақалпақстан республикасы шаңарақ орайы « Саза журналы «

INSONIYATNING ONG, TAFAKKUR TO'G'RISIDA DUNYOVIIY, ILMIIY VA FALSAFIY QARASHLARI

*Maxmudov Laziz Hasanjon o'g'li
pediatriya fakulteti 115 guruh talabasi,
Samarqand davlat tibbiyot instituti
Ilmiy rahbar: Pedagogika, psixologiya,
rus va o'zbek tillari kafedrasi o'qituvchisi
Djamaldinova Sh.O.*

Anotatsiya: Insoniyat ya`ni har bir inson bir vaqtning o`zida ikki olamda yashaydi. Ichki his tuyg`ulari olamida va ikkinchisi tashqi odamlar olamida. Ba`zilar bu haqida o`ylab ham ko`rishmaydi. Buning natijasida esa tashqi odamlar olamiga bizning ichki dunyoyimiz ko`zgu bo`lib qoladi. Aslida esa insonning ichki dunyosiga tashqi odamlar dunyosi ko`zgu bo`lishi kerak.

Tabiiyki buni anglab yetmagan har bir inson oiladagi o`rni, atrofidagi yor-u do`stlari, yaxshi egallab turgan lavozimi va eng muhimi jamiyatdagi o`rnini yo`qotadi.

Ushbu maqolada esa insonning hayotdagi o`rnini egallashi yoki saqlab qolishida ong, tafakkur va aqliy salohiyatiga dunyoviy va falsafiy jihatdan qarashlar aks etgan.

Kalit so`zlar: Tafakkur, ong, fikr, tasavvur, jamiyat, ta`kidlash.

Mavzuning maqsadi: Jamiyatdagi insonlarni kam ko`sitsiz, salbiy natijalarsiz hayotiy fikr yuritishga undash. Turli kasallik bilan xastalangan bemorlarni o`z ongi va tafakkuridan foydallangan holda holda davo topishi mumkinligiga ishontirish.

Mavzuning vazifasi: Hayotiy qarashlar, ularni to`g`ri izga solish. Jamiyatdagi har bir inson tafakkurida hosil bo`lgan va sayqallanayotgan tarqoq ijobjiy fikrlarni ma`lum maqsad sari yo`naltirish orqali o`z hayotlarini yanada yaxshilash. Har qanday tarqoq holda vujudga kelgan fikr bilan xavfli o`yin o`ynash mumkinligini isbotlash va natijalarini ko`rsatib berish.

Mavzuning dolzarbliyi: Oilada farzand dunyoga kelar ekan uni kelajakda qanday inson bo`lib yetishishi, qaysi kasb egasi bo`lishi, jamiyatda va hayotda o`z o`rnini topa olishi va shu kabi ko`pgina jihatlar ota-onasi ya`ni oilasiga bog`liq.

Farzand ulg`ayar ekan atrofdagilar va atrofida bo`layotgan voqeiyliklarga o`z bilganicha, mustaqil fikr yurita boshlaydi. Jamiyatda bo`layotgan hodisalar ulg`ayotgan yangi jamiyat a`zosiga voqeyleklar bilan bilvosita ta`sir o`tkazadi. Bu vaqtida esa eng muhim jarayon amalga oshayotgan bo`ladi. Ya`ni uni bu fikrlashlarini kimdir masalan oila a`zolari bilan birgalikda bo`lishgisi va tahlil qilgisi keladi albatta. Bunday vaziyatda esa uning ota-onasi yoki eng yaqin oila a`zolari bu fikrlarinni muhokama qilishi va to`gri yo`lga solishni o`rgatishlari lozim. Bu esa farzandni kelajakda yaxshi komil inson bo`lishiga yoki butunlay salbiy inson bo`lishini belgilaydi. Biroq ba`zilar bunga e`tibor ham qilishmaydi.

Fikr yoki g`oya bilan juda xavfli o`yin o`ynash mumkin. Bu va yuqoridagi yangi jamiyat a`zosini kurtak ochib rivojlanishida fikrni qanday rol o`ynashiga misol keltiraman.

Deylik oynasoz usta bu- oila rolida va u yasayotgan lupa yoki qabariq linza bu-farzand, lupani ya`ni linzani sayqallash esa – butun tarbiya jarayoni deb olamiz. Oynasoz usta shisha mahsulotni tayyorlaydi, sayqallaydi va uni qay maqsadda sayqallaganiga ko`ra ish bajaradi. Masalan: nurni sindirish xususiyati sabab uni lupa ko`rinishida turli xil elektron mikroskop yoki bo`lmasa texnogen vositalarda foya olish uchun ishlatalish va aksincha ma`lum masofada nurni yaxlitlashi orqali vayronkor o`t chiqarishi mumkin. Albatta u sindirgan nur, yaxlitlagan nur ongda hosil bo`lgan fikrlarga o`xshatish edi.

Irqchilik, diniy aqidaparstlik, vayronkorlik, terrorizm yuqordagi oynasozning xatosi sabab kelib chiqishi mumkin bo`lgan mudhish xatolik natijasidir.

Misol tariqasida katta qo`paruvchilik harakatiga ega bo`lgan Al-Qaida terroristik guruh asoschisi Oksfor universiteti talabasi bo`lganligini qayd etish mumkin.

Mavzu natijasi: Ong insonning hayotdagi muhim hamrohi, xususan u bizni fe'l- atvorimiz,

qilayotgan ishimiz va jamiyatdagi o'rnimizni belgilab beradi. Tafakkur esa bizni kim bo'lib yetishishimizni belgilaydi. Buni quyidagich ochib berish mumkin.

Tafakkur xohlaymizmi yo'qmi hattoki uyqumizda ham tark etmaydi. Tushlarimiz ko'rinishida bizni ta'qib qiladi. Ish qilayotganimizda, ovqatlanayotganimizda, yurganimizda, yotganimizda ham tafakkur bizni fikrlar ko'rinishida chulg'ab oladi. Siz va bizni o'rab turgan voqeiyiliklar bu-fikrlarimiz mahsuli hisoblanadi. Xohlaymizmi? yo'qmi? hayotimiz tasavvurimizdan boshlanadi. Hayotimizni o'zgartimoqchimizmi ? Avval ichki dunyoyimizdan, ong va fikrlarimizdan boshlashimiz kerak. Demak yangi hayot boshlashimizning birinchi sharti bor yo'g'i fikrlarimizni nazorat qilib, ularni to'g'ri yo'lga solishdir.

Misol tariqasida Psixolog Alan Richardsonning hujjatlarida qayd etilgan tajribasini misol keltiraman. Talabalarning basketbol jamoasi, 3 guruuhga bo'lib tadqiq etilgan. Birinchi guruh o'yinchilari har kuni mashg'ulotga qatnagan. Ikkinci guruhdagilar umuman shug'ullanmagan. Uchinchi guruhdagilar esa mashg'ulotga qatnamay, tasavvurda mashq bajargan. Har kuni yarim soat o'zlarini to'p urayotgan, raqibni aldab o'tayotgan, yirik hisob bilan g'alaba qazonayotgan, deb tasavvur qilgan. Bir oydan so'ng uchala guruh tekshiruvdan o'tganda, birinchi guruhdagilar natijani 24% ga yaxshilagan, ikkinchi guruhdagilar esa umuman natijani yaxshilay olmagan. Uchinchi guruh ishtirokchilarining natijasi esa birinchi guruhniki bilan bir xil bo'lgan.

Bugun Emil Kuenini hech kim tanimaydi. Lekin o'tgan asr boshida bu odam ta'kidlashning mo'jizaviy xususiyatini kashf qilish orqali minglab bemorlarni davolab, Yevropa va AQSH da shuhrat qozongan. Uning bemorlari har kuni ertalab va uyqudan oldin ushbu fikrni takrorlagan "Kundan kunga o'zimni yaxshi his qilayapman". Kue bu haqida bir nechta kitob yozib, ong imkoniyatlaridan foydalanib, bemorlarni davolash bo'yicha ma'ruzalar o'qigan.

Xulosa: Ijodiy tasavvurdan kuchliroq narsa bormi? Oxirgi 20-30 yillik tarixga nazar soling. Shuning o'zi kifoya. Bunday olamshumul o'zgarishlar inson tomonidan bajarilmoqda.

Inson ongi moddiylik emas ammo u bizning dunyoyimizga ta'sir o'tkazadi. Shuning uchun ongimizda hosil bo'lgan har bir fikrga befarq qaramasligimiz kerak. Biroq inson tafakkuri hali anglab yetmagan amallar talaygina. Ekologik muammolar, inson salomatligi, uning umrini uzaytirish, sun'iy ong yaratish, olamning paydo bo'lishi, abadiy divigatel va shu kabi qator muammolar hali hanuz o'z yechimini topmagan. Bizning ongimiz olamning bir qismidir, demakki olamni o'zgartiruvchi kuch bu biz.

So'ngso'z o'rnida Jon Kexoning fikrini keltiramiz: "*Onga hayotni, siz esa hayotni yaratasiz*"

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Михайлов И.Ф. Человек, сознание, сети. М.: ИФРАН, 2015. 196 с. (Mikhailov I.F. Man, Mind, Networks. M.: IFRAN, 2015. 196 s.)
2. Бекофф, Хамфри, Хаггард: Мозг и сознание. Разгадка величайшей тайны человеческого мозга.

BUDDHISM PHILOSOPHY

Mamatqulova Nilufar Xusanovna
Teacher, Termez branch of Tashkent Medical Academy
998990132706

Annotation. This article describes the philosophy of ancient times. Buddhism is the one of ancient philosophy.

Key words: philosophy, Buddhism, ancient, times, scientists

The official dynastic histories apply to the course of Buddhism's history the criterion of Confucian ethics; for them history is a textbook of ethics, designed to show by means of examples how the man of high character should behave or not behave. We have to go deeper, and try to extract the historic truth from these records. Many specialized studies by Chinese, Japanese, and Western scholars on problems history are now available and of assistance in this task. However, some ancient writers still imagine that they are serving their country by yet again dishing up the old fables for the foreigner as history; and some Europeans, knowing no better or aiming at setting alongside the unedifying history of Europe the shining example of the conventional story of China, continue in the old groove. To this day, of course, we are far from having really worked through every period of Chinese history; there are long periods on which scarcely any work has yet been done. Thus the picture we are able to give today has no finality about it and will need many modifications. But the time has come for a new synthesis, so that criticism may proceed along the broadest possible front and push our knowledge further forward. The present work is intended for the general reader and not for the specialist, who will devote his attention to particular studies and to the original texts. In view of the wide scope of the work, I have had to confine myself to placing certain lines of thought in the foreground and paying less attention to others. I have devoted myself mainly to showing the main lines of philosophy's social and cultural development down to their history. Every ate

mpt towards periodization is to some degree arbitrary: the beginning and end of the Middle Ages, for instance, cannot be fixed to a year, because development is a continuous process. To some degree any periodization is a matter of convenience, and it should be accepted as such.

The account of history here given is based on a study of the original documents and excavations, and on a study of recent research done by Chinese, Japanese and Western scholars, including my own research. In many cases, these recent studies produced new data or arranged new data in a new way without an attempt to draw general conclusions. By putting such studies together, by fitting them into the pattern that already existed, new insights into social and cultural processes have been gained. The specialist in the field will, I hope, easily recognize the sources, primary or secondary, on which such new insights represented in this book are based. Brief notes are appended for each chapter; they indicate the most important works in English and provide the general reader with an opportunity of finding further information on the problems touched on.

REFERENCES

1. www.manybooks.net
2. [www.pakistan in the history.com](http://www.pakistaninthehistory.com)
3. www.ziyonet.uz

MA'NAVIY HAYOTDA AXBOROTLASHUV VA MODERNIZATSIYA JARAYONLARI

*Maxsudjonov Kamron
Qarshi davlat universiteti talabasi
(91) 961-11-00*

Annotatsiya: maqolada axborotlashuv va modernizatsiya jarayonlarining ma'naviy hayot bilan bog'liqligi va unga ta'siri bilan bog'liq masalalarni o'rganishga harkat qilingan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, madaniyat, sivilizatsiya, globallashuv, modernizatsiya, kiberxavfsizlik, axborot, terrorizm.

Insoniyat ilm-fan, adabiyot va san'at, ijodning maxsus turlari bilan aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqqandan buyon maxsus shug'ullaniladi. Bu jarayonda aniqlangan, to'plangan yangi bilimlarni eslab qolish, saqlash, yangi avlodga o'rgatish va meros qoldirish doimo katta muammo bo'lib kelgan. Bu muammoni hal qilish yo'lida odamlar tinimsiz izlangan. Yozuvni, yozish qurollari va materiallarini ixtiro qilgan. Ular uzlusiz takomillashtirilgan. Iyerogiflar, mixxatlardan asta-sekin so'z bo'g'inlari va alohida tovushlarni ifodalaydigan fonetik imlolarga, yozishda foydalanilgan papirus, sopol taxtacha, pergamentlardan qog'ozlarga o'tilgan. Eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlar, eposlar, asotirlar, g'oyalalar, tarixlar, qonunlar toshlarga, qoyalarga, ehromlarning yirik tosh ustunlariga o'yib yozilgan. Qadimgi sivilizatsiyalardan qolgan bunday yozuvlarning ilmiy, tarixiy, umuman ma'naviy qadr-qimmati bebafo.

Qog'ozning kashf etilishi va kitobot san'atining vujudga kelishi barcha bilimlarni, jumladan ilmiy bilmlarni to'plash va avloddan-avlodga uzatish borasida inqilob yasadi. Dastlab kitoblar qo'lyozma shaklida edi. Kitob bosishning kashf etilishi, matbaachilikning vujudga kelishi yana bir inqilobga sabab bo'ldi. Uch-to'rt nusxada qo'lda ko'chiriladigan, zarurat tug'ilsa, yana ko'chiriladigan, shu bois juda cheklangan miqdorda va cheklangan darajada ma'lumu mashhur bo'lgan ilmiy bilimlar, endi matbaachilik tufayli ulkan adadlarga chop etilish va ulardan dunyoning istagan mintaqasiga olib borib, foydalanish imkoniy paydo bo'ldi. Ilmiy bilmlarning to'planishi, mujassamlanishi, ilm-fan o'zlashtirilishi natijasida ilm-fanning o'r ganilishi, uning yangi tarmoqlari va yo'nalishlarining vujudga kelishi, jamiyat rivojlanishiga ta'siri yildan-yil kuchaya boshladi. XIX asr yozuv mashikasining, XX asrda teletayp va kompyuterlarning ixtiro qilinishi, maxsus ilmiy, ilmiy-ommabop, adabiy, ijtimoiy-falsafiy, ma'naviy-ma'rifiy adabiy jurnallar qatorida sof ilmiy, ilmiy-referativ jurnallarning, nashrlarning paydo bo'lishi mazkur jarayonni yanada jadallashtirdi.

Ilmiy sohasida "portlash" yuz berdi. An'anaviy usullarda to'plangan, chop etilgan kerakli mavzulardagi mavjud ilmiy informatsiyani izlab topishning, tahllil etishning o'zi qiyin muammoga aylandi. Zarur ilmiy ma'lumotni topishdan qayta kashf etish ba'zan osonroq bo'lib qoldi. Ilmfanda takrorlanishlar, parallelizm, hal qilingan muammolarni, kashf qilingan ixtirolarni qayta hal etish, qayta kashf qilish xollari qo'paydi. Ilmiy tarqoqlik, takrorlanishlar olimlarning, ilmiy markazlarning bir-birining tadqiqotlari natijalaridan yetarlicha xabardor emasligi tufayli (maxfiy, texnologiyalar va sh.k.lar bilan alohida tadqiqotlardan tashqari) yuz bermoqda.

Fanni axborotlashtirish ilmiy bilimlarni axborotlashtirishga nisbatan kengroq tushuncha. U yuqorida aytigarlardan tashqari, fanning o'zini, tadqiqot vositalarini, ilmiy qurilmalar, laborotoriyalar, markazlarni axborot texnologiyalariga asoslangan kompyuter dasturlari (umuman raqamli, dasturiy axborot) bilan ta'minlashni nazarda tutadi. Axborotlashtirish hattoki yangi texnika jihozlari, asbob-uskunalar, mashinalardan tortib to maishiy ro'zg'or buyumlarining konstruksiyalarini yasashgacha, ularni sinovdan o'tkazishgacha kirib keldi. Tegishli dasturlar bilan ta'minlangan 3D printerlari bunday buyumlar namunalarini yasab bermoqda. Biotexnologiyalarini, g'arovli hujayralardan tananing kerakli organini o'stirib, ishdan chiqqanlari yangilashni, genetik modifikatsiyalashgan oranizmlarni va sh.k. kashfiyotlarni fanning tegishli sohalarini axborotlashtirmsandan, unga axborot texnologiyalarini joriy qilmasdan, umuman rivojlantirib bo'lmaydi.

Zamon talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlash, ta'lim tizimini – umumta'lim mакtablaridan to'oliy ta'limgacha rivojlantirish ham bundan mustasno emas. Qadimgi dunyo, antik davr, o'rta asrlar va yangi davr tarixini o'рганайотган o'quvchi kompyuter ekranida mavzuga doir ma'lumotlarni, mamlakatlarni, voqealarni, odamlarni, me'moriy yodgorliklar va asoru atiqalarni, artefaktlarni ko'rib aniq tasavvurga ega bo'ladi. Xullas, axborotlashtirish ilm-fanni rivojlantirish va modernizatsiya qilishning yangi vositasiga va tendensiyasiga aylandi.

Zamonaviy fan ijtimoiy hodisa sifatida nafaqat olam, voqelik haqida obyektiv, ilmiy bilimlar to'plash va ulardan amaliyatda foydalanish vositasidir. U ayni paytda ishlab chiqaruvchi kuchga aylanmoqda. Bu yuksak texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish qatorida insonning o'ziga, uning kasbiy bilimlari, mahorati, malakasi va mehnat ko'nikmasiga ham taalluqli. Ishlab chiqarish konveyyeri bugun kompyuterlar yordamida boshqariladi. Xavfli va o'ta aniqlikni talab qiladigan ishlab chiqarish, konveyyerlari avtomatlashtirilmoqda, ularda har xil axborotlardan foydalanilmoqda. Yana bir muammo. Tabiat resurslari cheksiz emas, qazilma boyliklar kamayib, tugab borayotir, yoki yetishmayotir. Ularning o'mmini bosadigan sun'iy xomashyo, sun'iy tolalar, sintetik yoqilg'i, plastmassalar, polietilenlar, sun'iy kristallar, yarimo'tkazgichlar va h.k.larga talab kundan-kun ortib bormoqda. Bularni ishlab chiqarish korxonalariga zamonaviy ilm-fan yetkazib bermoqda. Boshqacha aytganda, zamonaviy fan ishlab chiqarqvchi kuch sifatida namoyon bo'layotir. Bu tendensiya yidan-yil kuchayib, rang-baranglashib bormoqda.

Fanning bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylanishi katta ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega. Birinchidan, bu turmush farovonligining yuksalishiga xizmat qiladi. Ikkinchidan, insonni og'ir qo'l mehnatidan, individual texnologik xavf-xatardan (masalan, charchoq bosib dastgoh ortida, shofyorning rulda bir necha soniya ko'zi yumilib, avariyaga uchrashidan) xalos qiladi. Uchinchidan, ish kuni soatlarini qisqartirib, odamlarning bo'sh vaqtini, dam olish va o'z ustida ishslash imkoniyatlarini ko'paytiradi. To'rtinchidan, inson ma'naviyatini, dunyoqarashini yangi ijobiy bilimlar bilan boyitadi, kasbiy malakasini yuksaltiradi. Beshinchidan, xalqlarni, milliy madaniyatlarni yanada yaqinlashtiradi.

Globallashuv insoniyat hayotining barcha sohalarini, yo'nalishlarini qamrab oldi. Globallashuvning o'zi qaysidir ma'noda axborotning miqdor va sifat jihatdan tez ko'payishi va tarqalishi oqibatida vujudga keldi. Uning davom etishi va rivojlanishi yana axborot va aloqa tizimlarining rivojlanishiga bog'liq. Ijtimoiy hayot va faoliyatning har bir shakli, yo'nalishi, yirik voqealari va jarayoniga oid axborotlarni tizimlashtirish va tez tarqalishini ta'minlash globallashuvni oziqlantiruvchi, rag'batlantiruvchi omil bo'lib qolaveradi. Fanning bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylanishi, bir tomondan ilm-fanning integratsiyasini hamda differensiyalashuvini kuchaytirib, yangi fanlar, fan tarmoqlarini shakllantirmoqda. Ikkinci tomongan – yana to'plangan ilmiy bilimlarni, axborotlarni tizimlashtirishga, internet tarmog'ini yanada rivojlanirishga ehtiyojni kuchaytirmoqda.

Internetdagi axborotlarning geometrik progressiyada o'sishi ularni tizimlashtirish qatorida internet tarmog'ini buzg'unchi g'oyalardan, terrorizm va ekstremizmni targ'ib etuvchi axborotdan tozalashni, himoyalashni dolzarblashtirmoqda. Bu borada xalqaro huquq tizimi takomillashuvi, qonun yo'li bilan internet tizimiga axborotlarni joylashtirish masalalari tartibga solinishi zarur. Mamlakatlar o'rtasida ham, internetning Google, Facebook va boshqa tarmoqlari egalari va pravayderlari bilan ham axborotlarni sistemalashtirish, tarmoqni qo'poruvchilik, ekstremistik, pornografik mazmundagi axborotdan himoyalash borasida kelishuvlarga erishish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Erkayev. "Ma'naviyatshunoslik". T., "Ma'naviyat" 2018 yil.
2. S. Otamurodov. "Globalashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik". T., "O'zbekiston", 2013 yil.
3. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar va izohli lug'at . -T., G'afur G'ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijodiy uyi, 2009 yil

OMMAVIY MADANIYAT VA MAFKURAVIY KURASH

Namozov Xurshid
Qarshi davlat universiteti magistranti
91 468-07-10

Annotatsiya: Maqolada ommaviy madaniyat va mafkuraviy jarayonlar dialektikasi, uning o'zaro ta'sir jarayoni ko'rsatilgan. Ommaviy madaniyatdan mafkuraviy tayziq o'tkazish vositasi sifatida foydalanish va unga qarshi kurash masalasi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ommaviy madaniyat, virtual hayot, mafkuraviy kurash, mafkuraviy tahdid, axborot bandiligi, buzg'unchi g'oyalar, diniy ekstremizm, iste'molchilik psixologiyasi, madaniyatni siyosiyashtirish.

Mafkuraviy kurash deganda, omma ongiga g'oyaviy ta'sir ko'rsatish orqali bo'ladigan, ma'lum bir davlatlarning, yoki iqtisodiy va siyosiy guruhlarning g'arazli manfaatlarni ko'zlash tushunladi. Mafkuraviy kurash har qaysi tarixiy davrda turli ko'rinish, shakl va mazunda namoyon bo'lib kelgan. Shunisi aniqliki, odamlar ongini boshqarishda madaniy qadriyatlardan quroq sifatida foydalanilgan kelingan va bu jarayon mudom davom etmoqda. Globallashuv sharoitida "ommaviy madaniyat" ko'rinishidagi mafkuraviy tahdidlar bir mamlakat emas, balki yer kurrasidagi barcha mamlakatlarning dolzARB muammosiga aylandi. XIX-XX asrlar bo'sag'asida alohida ijtimoiy hodisa o'laroq "ommaviy madaniyat" vujudga keldi va mafkuraviy jaryonlarga ziddiyatli ta'sir ko'rsata boshladi.

Yosh davlatlarda XX asr so'nggi o'n yilligida sodir bo'lgan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, bozor munosabatlari shakllanashi sharoitda jamiyat hayotining ko'p tomonlari tijoratlashuvi, ayniqsa badiiy va maishiy madaniyatda tuturuqsiz, be'mani, ahloqqa zid jihatlar nihoyatda ko'payib borishini rag'batlantirdi. Ommaviy madaniyat mahsulotlari omma uchun mo'ljallangani bois ularning mafkuraviy ta'sirni farqlash mushkul. "Zamonaviy ommaviy madaniyat odamlar ongi bilan manipulyatsiya qilish, uni boshqarishning yangi texnik imkoniyatlari va vositlari bilan boyimoqda. Bir tomondan, ommaviy madaniyat go'yoki mafkuradan xoli, chunki u qaysidir ijtimoiy guruh yoki tabaqa, sind uchun emas, keng omma uchun mo'ljallangan. Go'yoki ommaviy madaniyat ijtimoiy tenglikni targ'ib qiladi. Haqiqatan, ommaviy madaniyatga tashqi demokratiya xos. Buni inkor qilish yaramaydi. Lekin ommaviy madaniyat insonni jamiyat muammolaridan chalg'itishi, ijtimoiy befarqligi, bir o'Ichovli odam-lokatorni shakllantirishi, jamoatchilik fikri bilan manipulyatsiya qilishni mafkuradan xolilik va haqiqiy demokratizm, deb bo'lmaydi"[2, 212-213].

Ommaviy madaniyat – ziddiyatli hodisa. Undan turli maqsadlarda, jumladan moddiy-iqtisodiy manfaatlarni ko'zlab aholi ongiga iste'molchilik psixologiyasini rivojlantirishda foydalanish mumkin. Iste'molchilik psixologiyasi insonda nafs va hirsni kuchaytiradi. Bu ko'pincha insonda, birinchidan, molparastlik, buyumparastlik, eng yaxshi brend mahsulotlarni sotib olishga intilishni kuchaytiradi.

Ikkinchidan, maishiy huzur- halovatga, yaxshi yashashga intilishni shunday rag'batlantiradiki, bunda axloq me'yordi, odamiylik unutila boshlaydi. Insonda tuban hayvoniy instinktlar uyg'onadi, u o'z maqsadiga odob-axloqni chetga surib, hatto zarur bo'lsa, zo'ravonlik qilib erishishga moillik bildira boshlaydi.

Uchinchidan, ma'lum davrdan keyin unda "axborot bandiligi" (kompyuter yoki gadjetlarga bandiligi) yuzga keladi. U real hayotdan yuz o'girishga, tobora virtual hayotga g'arq bo'lishga moil bo'lib qoladi.

To'rtinchidan, OAVdan, birinchi galda internet va uyali aloqa vositalaridan turli tajovuzkor guruhlar foydalanmoqda. Ular o'zlarining "vayronkor" g'oyalarini ko'p hollarda "ommaviy madaniyat" niqobida tarqatmoqdalar.

Boshqa tomondan esa, hozir jahonda murakkab mafkuraviy kurash borayotganiniga bepisand qarab bo'lmaydi. To'g'ri, mafkura sohasidagi kurash doim mavjud bo'lgan. Lekin

avvallari mafkuraviy kurash qirg‘in keltiruvchi urushlarga qo‘sishmcha ravishda olib borilgan. Bu tarzdagi mafkura jamoatchilik fikrini hosil qilish, bir davlatning boshqa davlat hududiga qurolli to‘qnashuvlarni yuzaga kelishi va x.k.ning adolatliligini yoki muqarraligini kishilar ko‘z o‘ngida oqlash vositasi bo‘lib xizmat qilgan. Soddaroq qilib aytganda, mafkuraviy ta’sir vositasi harbiy yoki iqtisodiy ta’sir vositalariga qo‘sishmcha hisoblangan. Biroq bizning asrimizga kelib bari o‘zgardi: hozir mafkuraga harbiy qudrat va iqtisodiy tayziq potensiali bilangina qiyoslash mumkin bo‘lgan ta’sir salohiyatiga ega kuch sifatidagina emas, balki ta’sirchanligi bo‘yicha barcha ta’sir vositalaridan ancha ustun turuvchi vosita sifatida qaraladi. Bunday holat mafkurani jahon hamjamiyati siyosiy hayotining oldingi marrasiga olib chiqadi.

Biz yashayotgan jamiyatda ishlab chiqarishda yuksak texnologiyalar qo‘llanilishi, axborot texnologiyalari nafaqat ommaviy kommunikatsiya sohasiga, shuningdek jamiyat hayotining barcha sohalariga, hatto ishlab chiqarishga ham kirib keldi. Softver (elektron aloqa xizmatlari) sohasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayotning uzviy tarmog‘iga aylandi. Jahon tarqqiyotida globallashuv tendensiysi vujudga keldi. Ommaviy madaniyat keng tarqalgan ijtimoiy hodisaga aylandi. Mazkur jarayonlar inson ong va tafakkuriga ziddiyatli ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada ba’zi mumtoz qadriyatlar deformatsiyaga uchradi, ularning o‘rniga ayrim hollarda soxta qadriyatlar kirib kelmoqda Bu xususda Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev: “Barchangizga ayon, hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, “ommaviy madaniyat” kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzot asrlar davomida amal qilib kelgan e’tiqodlar, oilaviy qadriyatlarga putur yetkazmoqda. Mana shunday va boshqa ko‘plab tahdidlar insoniyat hayotiga jiddiy muammolarni keltirib chiqarayotgani – ayni haqiqat va buni hech kim inkor etolmaydi”, - degan edi [1].

Ma’naviy-mafkuraviy xuruj uyuştirayotgan kuchlar jamiyatimiz a’zolarini milliy madaniy boyliklar va imkoniyatlardan begonalashtirishga urinmoqdalar. Shu maqsadda ular Internet tarmog‘idan, kinofilmlar va san’at turlaridan foyadalangan holda nihoyatda ohanrabo, lekin yengil-yelpi, inson tafakkurini rivojlantirishga emas, aksincha uning sayozlashuviga xizmat qiluvchi namunalarni jamiyatimizga ommaviy madaniyat niqobi ostida olib kirishga intimoqda. Bunday san’at va madaniyat namunalarida behayolik, mantiqsizlik g‘oyalaring targ‘iboti yetakchilik qilmoqda. Mutaxsisilar o‘tkazgan maxsus tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, barcha mavjud saytlarning taxminan 12 foizi pornografik mazmunga ega, 44 foizi zo‘arvonlik va yovuzlik, 41 foizi jangari, turli otishmalar va portlashlarga bag‘ishlangan. Shuningdek, bugungi kunda insoniylikka butunlay zid, yovuzlikka asoslangan sektalar faoliyati ham jadallahmoqda [3, 60]

Shunday qilib, industrial revolyutsiya davrida vujudaga kelgan va XX asr boshida tugal shakllangan ommaviy madaniyat XX asr o‘rtalarida mafkuraviy ta’sir o‘tkazishning chinakam vositasiga aylandi. Hozirgi sharoitda esa axborot uzatishning texnik vositalari jadal rivojlanayotgani sababli, moslashuvchan omillar roli ortib bormoqda, xalqaro munosabatlar tizimiga ta’sir ko‘rsatish vositalarining roli bag‘oyatda ortmoqda. Mafkuraviy kurash Yer yuzining barcha nuqtalarida olib borilmoqda. Demak, ommaviy madaniyatni shunchaki ko‘ngilochar madaniyat sifatida baholash no‘to‘gri. Serqirrimali ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat hayotining barcha jabhalariga birdek taalluqlidir. Davlatlar o‘rtasidagi aloqalarning tobora ortib borish, xalqlar o‘rtasidagi madaniy integratsiya jarayonlarining tezlashuvi davrida ommaviy madaniyat va mafkuraviy jarayonlarga xolis baho berish, uning salbiy ta’siridan xalqimizni, ayniqsa yoshlarimizni himoyalash muhim ahamiyatga ega. Mafkuraviy tahidlar mavjud ekan unga qarshi kurash ham muqarrar ravishda mavjud bo‘ladi. Bunda jaholatga qarshi ma’rifat asosida kurash tizimini shakllantirish lozim.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir// ”Xalq so‘zi” gazetasi, 2017 yil 1 iyul.
2. A. Erkayev. “Ma’naviyatshunoslik” T., “Ma’naviyat” nashriyoti., 2018 y.212-213b.
3. Abdulmalikov A. Fuqarolik jamiyatida shaxs infarmatsion madaniyatini shakllantirish: monografiya. – T.: Fan, 2016.-B.60.

DINIY VA DUNYOVİY MADANIYAT UYG'UNLIGI

Ravshanov Sherzod
Qarshi davlat universiteti talabasi
(90) 341-68-45

Annotatsiya: mazkur maqola diniylik va dunyovilik o'rtasidagi muvozanatni saqlash, mazkur jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: din, bag'rikenglik, konfessiya, mafkura, g'oya, atezim, tendensiya.

O'zbekistonda mustaqillik yillarda diniy sohada amalga oshirilgan islohotlar, erishilgan yutuqlar asrlarga tatigulikdir. Xususan, mamlakatimizning tinchlikni asrash, kishilarni do'stlik va birodarlikda yashashga da'vat etishga qaratilgan faoliyati, shubhasiz, millati, dini va tilidan qat'i nazar, har bir kishida chuqur hurmat tuyg'usini uyg'otadi. Ayni paytda, ta'kidlash joizki, yurtimizda bugun hukm surayotgan tinchlik va barqarorlik, dinlararo bag'rikenglik va millatlararo totuvlik muhitini yanada mustahkamlash maqsadida o'zining qat'iy pozitsiyasini aniq belgilab olgan.

Ayniqsa, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi jamiyatimiz hayotining barcha jabhalari qatorida diniy sohada ham bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Imom Buxoriy, Imom Termiziylar xalqaro ilmiy tadqiqot markazlari, Islom sivilizatsiyasi markazi barpo etilgani, hududlarda ilmiy-tadqiqot maktablar tashkil etilayotgani, shuningdek, buyuk allomalarimizning noyob asarlari tadqiq etilayotganini alohida e'tirof etish kerak.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'naliishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash masalalari alohida qayd etilgani ham beziz emas, albatta. Bu borada amalga oshirilayotgan ishlar jamiyatimizdagagi hamjihatlik, mehr-oqibat muhitini yanada mustahkamamoqda.

Diniy madaniyatning umumiyligi belgisiga xos jihat shundaki, u diniy g'oyalilar, tasavvurlar, tushunchalar, afsonalarni haqiqat sifatida qabul qilish hamda ruhiy kuchning mavjudligiga ishonishni targ'ib qila boradi.

Diniy madaniyat xususida so'z ketganda, o'tmishda masalaga bir tomonlama yondashilib, uning ijobjiy tomonlari inkor etildi. Hozirgi paytda o'tmishda qilingan xatolarga barham berilmoqda. Ijtimoiy adolat tiklanmoqda. Xalqlar, millatlar madaniyati va ma'anaviyatining erkin rivojlanishiga imkonlar yaratib bermoqda.

Bugungi diniy madaniyat tinchlikni saqlash, xalqlar o'rtasida do'stlik va hamkorlik aloqalarini o'rnatish, insoniyatni madaniy merosi va ijobjiy urf-odatlari, an'alarini avaylab-asrashga, ekologik va demografik muammolarini ijobjiy hal etishga da'vat etishga yetakchilik qilmoqda.

Mustaqillik yillarda xalqimizning azaliy qadriyatlarini tiklash borasida muhim amaliy ishlar qilinmoqda. O'zligimizni angladik, tariximizga xolisona qarash, behabo ma'naviy mulkimiz bo'lgan islom diniga e'tibor kuchaydi, jamiyat a'zolarining vijdon erkinligini ta'minlash, ularning o'z diniy marosim va urf-odatlarini ado etishlari uchun barcha zarur shart sharoitlar yaratildi. Dinga e'tiqod qilish har kimning o'z ixtiyoriga bog'liq ekanligining konstitutsion asosda belgilab qo'yildi.

Din taraqqiyoti tarixan dunyoviy taraqqiyot bilan teng kechgan, unga doimo moslashib kelgan. Hozirgi davrda din hatto dunyoviy taraqqiyotga ta'sir etish yoki yetakchi bo'lishga ham da'vo qilmoqda.

Ikkinchi tendensiya (sekulyarizm) da esa davlat va dinning bir-biridan ajaratilishi g'oyasi yetakchilik qiladi. Mazkur tendensiya din va dunyoviylikning murosiga kelishiga va ularning uyg'un holda rivojlanishi imkon yaratadi. Ba'zan dunyoviylikni ateizm, ya'ni dahriylik bilan aralashtirib yuborish holatlari ham mavjudki bularni farqlash muhim hisoblanadi. Ateizm dinni to'g'ridan-to'g'ri inkor etadi. Sekulyarizm esa dinga nisbatan yumshoq munosabatda bo'ladi, fan va din rivojlanishi, o'zaro hamjihatlik mavjudligining tarafidori bo'lib chiqadi.

O'zbekiston tanlagan yo'l – dunyoviy demokratik yo'l. demokratik davlat va fuqarolik

jamiyatini qurish vazifasining muvaffaqiyatli hal etilishi ko‘p jihatdan dinga va dindorlarga nisbatan olib borilayotgan siyosatga ham bog‘liq. Vijdon erkinligining Konstitutsiyada belgilab qo‘yilishi va kafolatlanishi, diniy va dunyoviy ta’lim olishning erkinligi kabilar mamakkatimizda diniy va dunyoviy madaniyat uyg‘unlighining ta’minalashda muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Dunyoviylik – bu davlatda dunyoviy normalarga asoslangan holda siyosat olib borishni anglatuvchi tushuncha bo‘lib, jamiyat va insonni ezgu maqsadlar sari yetaklaydigan sog‘lom fikrlar majmuyidir. Bu g‘oylar mazmuni-mohiyatiga ko‘ra umuminsoniy, ilmiy, falsafiy kabi bir nechta turlarga bo‘linadi. Dunyoviy g‘oyalar millat, davlat, xalq va jamiyat ehtiyojlari, maqsad – muddaovalari, manfaatlarining rivojlanish yo‘lini belgilab olishga doir dolzarb g‘oyalarni tashkil etadi. Dunyoviy g‘oyalar adolat va haqiqat, erkinlik va mustaqillik ruhini, taraqqiyot yo‘lidagi oljanob maqsadlarni o‘zida ifoda etib, Vatan ravnaqi, yut tinchligi va xalq farovonligi uchun xizmat qilishni nazarda tutadi.

Dunyoviylik davlat va jamiyat eng avvalo, qonun ustuvorligini taqazo etadi. O‘zbekiston davlatining dunyoviylik, diniy bag‘rikenglik, barcha dinlarga bir xilda munosabatda bo‘lish, jamiyat taraqqiyotida din bilan hamkorlik qilish xususiyatlari ana shu tamoyil asosida amalgalashiriladi. Chunki, dunyoviy-ma’rifiy davlatda diniy e’tiqodi va dunyoqarashidan qat’iy nazar, siyosiy xoxishlarini bildirishda barcha fuqarolarning teng ishtiroki tamoyiliga rioya qilinadi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi “Adolat” T.: 2018 y.
2. O.Yusupova, H.Ikromova “Diniy va dunyoviy madaniyat uyg‘unligi”. T.: “Ma’naviyat” 2015 yil.
3. “Ma’naviyat asosiy tushunchalar izohli lug‘ati”- G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiyot uyi. T.: 2016 yil.

.MA'NAVIY QADRIYATLARNING NAMOYON BO'LISHI XUSUSIYATLARI

*Boybekova Shahnoza Aliyevna
Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi
Tel: 90 320-50-62*

Annotatsiya: maqolada ma'naviy qadriyatlar tushunchasi, uning shakllanishi va o'ziga xos xususiyatlari haqidagi qarshlar bildirilgan. Ma'naviyatni rivojlantirish jarayonida qadriyatlarning tutgan o'rni va ahamiyati masalasi ilgari surulgan.

Kalit so'zlar: qadriyat, nomus, vijdon, mentalitet, tafakkur, ma'naviy muhit, turmush tarzi, axloq.

Qadriyat shakllari orasida ma'naviy qadriyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. "Ma'naviy qadriyatlari" tushunchasi inson ma'naviyati va axloqiy qiyofasiga, jamiyatning ma'naviy hayotiga daxldor bo'lib, odamlarni tarbiyalashga, ularning barkamolligini ta'minlashga, millatlar va jamiyatlarni ezhulik va bonyodkorlikka undashga xizmat qiladigan qadriyatlarni tizimini ifodelaydi. Mazkur tushunchada ma'naviy qiyofa, tafakkur va turmush tarzi, mentalitet, urf-odatlar, an'analar, Vatan va xalqiga, o'zgalarga nisbatan munosabat, tinchlik va totuvlik, barqarorlik va bonyodkorlikka intilish va hokazolarning qadr-qimmati yaqqol namoyon bo'ladi. Bunda inson tarbiyasi va kamolotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan, jamiyat va shaxs ma'naviyatini yuksaltiruvchi, tafakkur rivojida beqiyos ahamiyat kasb etadigan qadriyat shakllari tushuniladi.

Ma'naviy qadriyatlari muayyan sharoitlarda shakllanadi va shu ma'noda ijtimoiy muhit ularni yaratish hamda takomillashtirishning asosiy manbaidir. Bu qadriyatlarni anglash kishining o'z millati, yurti, eliga tegishli qadriyatlarni asrab-avaylashga xizmat qiladi, o'ziga ishonch va hurmatni mustahkamlaydi, Vatan istiqboliga katta umid bilan qarashga undaydi. Muayyan millat o'z qadriyatlarni qanchalik asrab-avaylasa, uning taraqqiyotida ma'naviy va moddiy omillar uyg'unligi shunchalik mustahkam va barqaror bo'ladi.

Fanda ma'naviy qadriyatlarning qator funksiyalari o'rganiladi. Ular avvalo, jamiyat a'zolarining o'z o'zini tarbiyalashga, ajdodlardan meros qolgan qadriyatlari va ideallarga munosib bo'lishga undaydi. Bu jarayonda ikki xil holat kuzatiladi. Birinchisida ma'naviy qadriyatlari jamiyat a'zolari tomonidan ongli tarzda yaratiladi, ya'ni odamlar o'zlarida mavjud bo'lgan ma'naviy meyorlar va mezonlar haqidagi tushunchalar asosida ularga mos keladigan qadriyat va ideallarni yaratadi. Bunday say-harakatlar jamiyat a'zolarining ma'naviy faolligini oshiradi, izlash, izlanish va yaratuvchanlikka chorlaydi. Ikkinci holatda esa, jamiyat a'zolari tomonidan o'zlashtirilgan bilim, turli urf-odatlar yoki boshqa madaniy-ma'rifiy tadbirlar jarayonida olgan tushuncha, bilim va taassurotlar ham ma'naviy qadriyatlarning takomillashuviga xizmat qiladi.

Ma'naviy qadriyatlarning shakllanishida har ikki holatning ta'siri kuzatiladi. Bunday qadriyatlari ijtimoiy ong shakllariga mos keladigan madaniy, ma'rifiy, axloqiy, diniy, huquqiy, ilmiy va hokazo turlarga bo'linadi. Ular insonning aqli, kamoloti, dunyonni bilish maqsadi, bilimlarining haqiqatga mos kelish darajasini aniqlash mezoni yoki biror ideal tarzida namoyon bo'ladi. Ma'naviy qadriyatlarning inson tarbiyasi va jamiyatdagi o'rniga doir asosiy funksiyasi ana shu bilan bog'liq. Ushbu qadriyatlarning yana bir muhim jihat shuki, ularning ba'zilari insoniyat tarixi davomida asta-sekin shakllanadi va takomillashib boradi. Ma'naviy qadriyatlari va qadriyat mezonlari muayyan jamiyat ma'naviyati va unga mansub kishilarning xulq-atvorini tartibga solish va to'g'ri yo'naltirish funksiyasini ham bajaradi. Bunda o'ziga xos ma'naviy boshqarishning samaradorligiga erishish nihoyatda muhim.

Madaniy taraqqiyotga xos bo'lgan umumiy qonuniyatlardan biri – ma'naviyatning to'xtovsiz ravishda yangilanib borishi bilan bog'liq uzluksiz va takrorlanib turuvchi jarayondan iboradir. Ma'naviy hayot jamiyatda amal qiluvchi ijtimoiy meyorlarga asoslanadi. Lekin bu meyorlar o'z-o'zidan vujudga kelib, rivojlanmaydi, balki shu jamiyat fuqarolari, faol shaxslar ishtirokida amalga oshadi. Demak, ma'naviy hayotning yangilanib borishi va yashovchanligi, avvalambor, shu jamiyat fuqarolar zimmasiga yuklatadigan asosiy mas'uliyatdir. Shaxsning ma'naviy yu-

salishi va jamiyatning ma'naviy boyligini saqlash muhim holatlardir. Inson jamiyat oldidagi burchini to'laqonli ravishda ijro etib borar ekan, uning ijtimoiy meyorlarga rioya qilishi mavjud an'analarning yashovchanligini ta'minlaydi, o'z faoliyatiga ijodiy yondashuvi orqali u esa qadriyatlarning zamон talabiga binoan yanada mukammallahishiga ko'mak beradi.

"Ma'naviy meros" taraqqiyot mahsuli, inson aql-zakovati bilan yaratilgan, kelajak avlodni ezgu taraqqiyot sari yetaklash xususiyatiga ega bo'lgan, kishilarning ongi va dunyoqarashining o'sishi, olamni bilish vao'zlashtirish borasidagi say-harakatlariga kuch-quvvat beradigan, ajdoddlardan avlodlarga o'tib kelayotgan azaliy qadriyatlar majmuini ifodalaydigan tushunchadir. U ajdodlar tajribasi, ular qoldirgan ma'naviy boyliklarni kelgusi avlodlarning amaliy faoliyati, tafakkur tarzida qanday ahamiyat kasb etishiga ko'ra, yakka shaxs, alohida guruh yoki muayyan millat vakillariga tegishli bo'lishi ham mumkin.

Ma'naviy meros moddiy merosdan farqli ravishda olamda va insonning ichki dunyosida ro'y bergan, berayotgan yoki berishi mumkin bo'lgan intellektual va psixologik holatlar, xatti-harakatlar, amaliy faoliyat va uning natijalarini anglashga keng imkoniyatlar yaratishi bilan ham qadrlidir. Shu bilan birga, ma'naviy merosni moddiy merosga qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi. Chunki bizgacha yetib kelgan moddiy meros insonning ongiga ta'siri nuqtai nazaridan, ayni vaqtda, ma'naviy merosga aylanishi ham mumkin. Masalan, bizga qadar yetib kelgan uzoq o'tmishda yaratilgan tarixiy obidalar moddiy merosga mansub bo'lsa-da, ulardagi muhandislik, bezak ishlari, qurilish tarixi va unga oid ashyolarining tayyorlanishi va qadrli jihatlariga ko'ra ma'naviy merosga aylanadi. Xuddi shuningdek, moddiy ne'matlar ishlab chiqarish texnologiyalari va uskunlari moddiy merosga mansub bo'lsa-da, bu boradagi an'analarning ajdoddlardan avlodlarga o'tishi ma'naviy meros tarzida amalga oshadi.

Ma'naviy qadriyatlar ijtimoiy-tarixiy, madaniy taraqqiyot natijasida shakllanadi, takomillashib, boyib boradi. Shu tariqa milliy madaniyat rivojlanadi. Bu jarayonda ma'naviyat ahli: alomalar, adib va ziyolilarning milliy ong, milliy ruh, milliy o'ziga xoslikni ta'minlash va rivojlantirishda tutgan o'rni muhim ahamiyatga ega. Xalqimiz ma'naviy taraqqiyoti jarayonida shakllanib, sayqal topib kelayotgan sharm-hayo, or-nomus, andisha, vijdon, insof kabi xislatlar ma'naviy qadriyatlarning eng noyob ko'rinishlari sirasiga kiradi. Ma'naviy qadriyatlar orasida or-nomus ham muhim o'rinn tutadi. Or-nomus bu o'ziga nomunosib yoki ep ko'rilmagan ishdan, narsadan xijolat tortish, uyalish, nomus qilish tuyg'usidir. Oriyat bu – or-nomusdan tashqari izzat-nafs, qadr-qimmat tuyg'ularini ham ifodalaydi. Chunki, oriyatli odam o'zi, oilasi, mahallasi hamda Vatanining manfaatlari va qadr-qimmatini yuksak tutadi. Nomus esa iffat, bokiralik ma'nolarini mujassam etgan holda insonning jamiyatda o'z mavqeini saqlashi, ko'pchilik manfaatlarini hurmat qilish va ardoqlash, noo'rin xatti-harakatlardan xijolat tortish tuyg'ularini, oila, jamoa va ajdodlar sha'niga dog' tushirmaslik ma'nolarini ham anglatadi.

Ma'naviy qadriyatlardan yana biri - vijdon kishining kundalik faoliyati, qilmishi, fe'l-atvorida mujassamlashgan oila, mahalla, jamoa, jamiyat, millat va Vatan oldida ma'naviy mas'uliyatni his etish tuyg'usidir. Insof esaadolat va vijdon amri bilan faoliyat yuritish tuyg'usi bo'lib, o'zaro munosabatlarda halollik, to'g'rilik, tenglik, sofdillik va to'g'riso'zlikni ifoda etadi. Insof kategoriysi Sharq falsafasida insonning jamiyatning ma'naviy-axloqiy meyorlari nuqtai nazaridan o'z xulq-odobini nazorat qilishi va uni baholay olishi sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga insof vijdonli kishining yoki ma'lum jamoaning jamiyatga yoki boshqa shaxslarga nisbatan o'z xulq-atvori uchun ma'naviy javobgarligini ham anglatadi.

Ma'naviy qadriyatlar insonning shaxs sifatidagi faoliyatida ham, uning Vatan va xalq oldidagi mas'uliyatini his etishida ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, jamiyat taraqqiyoti va qadrli mezonlar amaliyotining o'ziga xos omili sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir // "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 1 iyul.
2. A. Erkayev. "Ma'naviyatshunoslik". T., "Ma'naviyat" 2018 yil.
3. S. Otamurodov. "Global lashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik". T., "O'zbekiston", 2013 yil.
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar va izohli lug'at .-T., G'afur G'ulom nomidagi nashriyotmatbaa ijodiy uyi, 2009 yil.

БЕРДАҚ ФИЛОСОФИЯСЫ

Караманова Гулистан

*Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекеттік
университеті доценти, тарийх илимлери кандидаты*

Аннотация. Мақалада шайыр, ойшыл-философ алым Бердақ Қарғабай улы шығармаларында орын алған терең тәрбиялық қәдириятлар, уллы инсанылық пазыйлеттер, оның гуманизми, философиялық көз-қараслары сөз етиледи.

Калит сұздар. Бердақ Қарғабай улы, ойшыл, философ, шайыр, ақыл-оý, билиү, сезиү, пазыйлет, ҳақыйқатлық, ўатансұйиўшилик, гуманизм.

Бердақ Қарғабай улы (1827-1900) қарақалпақ халқының уллы шайыры, ойшыл-философ алымы сыптында өзин ардақлаған халқына, әүләдларына таўсылмас мәнаўий ғәзийне қалдырыды. Бердақ шайыр жаслайынан жүдә қатықулақ болып, еситкенлерин муқыялтылық пенен пайдаланып, мәдений мийрасымызды байытты. Оның өзинин сөзи менен айтқанда: «Бир ғаррый айтса әңгиме, бардым оған жақынласа» дегениндей, көп аңызларды билген. Нәтийжеде әжайып тарийхий шығармалары жүзеге келеди: «Шежире», «Айдос бий», «Ерназар бий», «Амангелди» ҳ.т.б. Олардың арасында көрнекли орын ийелеген «Шежире»де қарақалпақ халқының шежиресин, Есит шежирениң мәнисин, Бәршениң ата-бабасын, Айтып баян қылған екен».

Белгили илимпаз С.П.Толстов атап өткениндей: «Бердақ тек шайыр емес, ол халықтың тарийхын хатқа түсирген алым» [1: 6].

Бердақ шайырдың шығармаларында өзинен бурын өткен, сондай-ақ өз дәүириниң белгили алымлары, шайырлары, тарийхшыларының исимлери көплеп ушырасады:

«Өткен Арасту, Афлатун,
Жаратып илимниң кәнтин,
Шешиў ушын пикри-бәнтин,
Мен мағрифат излер едим».
Сондай-ақ, «Мақтымкулыны оқығанда,
Айтар едим ҳәр заманда.
«Кемис барма беглер онда?»
Сөзин таўап қылар едим», дейди.

Ақыллы пикирлерге ашық Бердақ ақыллы адамлардың ой-пикирлерин қәдирилейди, қәстерлейди. Ҳәр тәреплеме билим сырларын ийелеүге умтылған ҳәм усы идеяны әүләдларға нәсият етип қалдырады, изленисте болыўға шақырады. «Жақсырак» деген қосығында ақыл ҳәм ойдың әхмийети ҳақында былай деп жазады:

«Терең ақыл керек сөзді дизбеге,
Тынық қыял керек бәрин сезбеге» [2: 83].

«Падшахларға айтып китап; Ер намысы Мунис мирап», деген қосық қатарларында Хийўа ханы Елтүзөрдин тапсырмасы менен «Фирдавс ул-иқбол» шығармасын дөреткен, Хорезм тарийхшысы ҳәм шайыры Шермуҳаммед Мунис Авазбий мирап улын нәзерде тутады. Бул олардың мийраслары менен Бердақтың да жақыннан таныс болғанлығын көрсетеди.

Әсиресе, Бердақ шерият султаны Мир Алишер Наўайыны үлкен ҳүрмет пенен тилге алады. Оны өз устазым деп билген, оның шығармаларынан руўхый азық алған. «Наўайыдан саўат аштым, Физулийден дүрлөр шаштым» деп бийкарға айтпаған.

Азербайжан жазыўшысы Аббас Абдулла «... Мен Бердақтың ана тилинде – қарақалпақ тилинде шығармаларын оқыдым ҳәм түсиндим. Усы Бердақ та бизиң Нәсимийди, Физулийди азербайжанша оқып түснепти. «Физулийден дүрлөр шаштым» деген екен Бердақ бабамыз ертеректе, ал енди биз «Бердақтан дүрлөр шаштық» дегимиз келеди», деп жазады [3].

Ойшыл шайыр билиў процессинде сезиў органларының ролин көрсетип, усы органлардың көрсетиүи ғана затлар ҳәм құбылыслар ҳаққында адамның билийиниң тийкары болды деп есаплады. «Ақмақ патша», «Халық ушын», «Көрдим» деген шығармаларында көзи менен көрип, қулағы менен еситкенлерин ғана жазғанлығын исенимли түрде атап көрсетеди: «Шайыр едим көзим көргенин жаздым, Кеўлимниң билип сезгенин жаздым».

Бердақ өз шығармалары арқалы барлық ўақытта уллы пазыйлетлерге яки ҳақыйқатлыққа, дурыс сөзликке шақырады: «Ҳақ исин яд етип бул Бердимурат, Таўсып етип аз емесдур жазды хат» («Халық ушын»); «Туўры жүрип, туўры сөйле» («Хорезм»); «Ҳағына жүр бәрхә балам» («Балам»).

Бердақтың гуманизми абстракт характерде емес, ал конкрет ҳуқықларға, конкрет социаллық жағдайларға иие болған конкрет адамға қаратылған: «Жақсылығынды халық билсин, Халық билип солай десин...». Демек, адам өзиниң искерлигин жәмийеттин тала-пларына сай белгилеүи керек. Егер пүткіл халық баһытлы болса – адам баһытлы болады, халықтың баһытынан тыс – айырым адамның баһыты бола алмайды [4: 93].

Руўхый дүньямызды байытышы ўатан сүйиўшилик, халық ушын хызмет етиў, мийнетке ҳұрмет сыяқлы миллий пазыйлетлеримиз Бердақ шығармаларында кеңнен орын алған: «Жигит болсаң арысландай туўылған, Удайына хызмет еткіл халық ушын».

Бердақ бабамыз «жәхән маған хәёус етип қарасын» дегенинде келешек жасларымызға, олардың әдел-икрамлы, батыр ҳәм билимли болыўларына исенеди, оларға өз ўақтында дурыс тәрбия бериўдин зәрүрлигин, турмыс тәжирийбелерин өзлестириўлерин ортаға тас-лайды.

«Билгир сөзин тыңламаған,
Гәп мәнисин аңламаған,
Үлкеннен нәсият алмаған,
Ақылсызлық болған екен».

Бәршени кәмил инсанлыққа нәсиятлайды: «Оқы, илим ийеле, оқысаң жетерсөң муратқа». Сондай-ақ, «Мал тапсан, торқаға бөле, өсерине жақсы балам» деп исбителменлиkti де нәсиятлайды.

Жасларға ата-ананың қаншелли уллылығын баянлап, оларды қәдирилеўге, ҳұрметлеўге шақырады:

«Ол кәбаңдур, ата-анаң, Оннан улығ зат болмайды» («Болмады»).
«Ата-анаңды қәдириле, Өлгениңше жақсы сөйле» («Балам»).

Бердақ бабамыз «Маған бер» қосығында келешектин қандай болыўына қызығып, көргиси келип айтқан сөзлерин еслесек:

Устинен жол берсе не теңиз-дәръя,
Мени тоздырмаса не заман гиръя.
Мың жылдан соң қандай болады дүнья,
Көрейин, Луқманның узақ өмириң бер.

Ўзбекстан қаҳарманы, әжайып инсан, шайыр Абдулла Ариповтың: «Бердақ бабамыз қарақалпақ халқы ҳаққында жер-жәхәнге, келешек әүләдқа жар салып турыпты. Ол бүгинги заманда тек қарақалпақтардың ғана емес, ал көпшилик халықлардың иззет-хұрметине мия-сар» [5: 48] деген сөзлери ойшыл-философ Бердақ мийрасларының мәңгилигин көрсетеди. Бул қатарларымызды Ташкентте Алишер Наўайы атындағы Өзбекстан Миллий бағы аймағында курылған «Адиблар хиёбони»нан Бердақ бабамыздың мұнәсип орын ийелеўи де дәлийллайди.

Ҳұрметли устаз, академик Жуманазар Базарбаев өзиниң Бердақ бабамыз ҳаққындағы мақалаларының биринде: «Халықтың сана-сезими жетилисип барған сайын Бердақ туўралы түсніктер кеңейеди. Ҳәр урпақтың ол туўралы түснігі қәлиплесе береди. Демек, Бердақ биз бенен де, келеси әүләд пенен де заманлас», деп жазған еди. Ҳақыйқатында да жыллар, әсирлер өткен сайын Бердақ бабамыздың ақыл-парасат тымсалы сыпатындағы қәдири әүләдтән-әүләдқа өтип салмақланып бара береди.

Пайдаланылған әдебияттар длизими:

1. Бердақ миллий мәденияттың байтереги. Республикалық илимий-әмелий конференцияның материаллар топламы. – Нөкис: Билим, 2013.
2. Бердақ. Таңламалы шығармалары. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1987.
3. Уллылышын жәхән мойынлаған Бердақ //«Еркин Қарақалпақстан» газетасы. 19-декабрь, 1998-жыл. - № 150-151 (17123).
4. Худайбергенова У.К. Бердақ мийрасын үйрениў ҳәм ҳәзирги заман миллий философиясының айырым мәселелери // ҚМУ Хабаршысы. – Нөкис, 2018. - № 3 (40). – Б. 92-95.
5. Хожаниязов F., Ҳәkimниязов Ж., Пайзуллаева Ш. Бердақ дәүириндеги қорған-қалалар. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2015.

MILLIY AN'ANA VA QADRIYATLARNING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI.

*Eshankulova Dildora Sayfitdinovna. O'qituvchi
Navoiy viloyati Zarafshon shahar 12- umumiy o'rta ta'lif maktabi
Telefon 93 310-57-97*

Annotatsiya: ushbu maqola kishining o`zi tug'ilib o`sgan yurtiga ehtirom, o`z taqdirini mana shu yurtsiz tasavvur qila olmaslik, o'tgan ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga doimiy hurmat, kichiklarga izzat ko`rsatish, har qanday sharoitda ham hayo va andishani saqlash, turmushda poklikka alohida e`tibor haqida.

Kalit so'zlar: An'ana,qadriyat , axloqiy fazilatlar, madaniyat , milliylik , ma`naviyat. Millat o`z o`zidan shakllanmaydi, balki u jamiyat tarixiy taraqqiyotining mevasidir. Uning to'laqonli millat maqomiga yetishi uchun har bir etnik birlik milliy tilning, madaniyat, urf odasi, an'analar, qadriyatlardagi o`ziga xosligini ya`ni milliy o`zligini anglashi lozim. Milliy ma`naviy qadriyatlar tizimida axloqiy sifat, diniy qadriyatlar munosib o`rin egallaydi va milliy o`zlikni anglashning muhim sharti, omili sifatida namoyon bo`ladi. Axloqiy va diniy qadriyatlar aksari hollarda o`zaro bog`liq bo`lib, jamiyatning ma`naviy yuksalishida, yosh avlod tarbiyasida birdek muhim ahamiyatga ega. «Qadriyat» tushunchasi - juda keng tushuncha. Uning bir qismi - ma`naviy qadriyatlardir. Milliy ma`naviy qadriyatlar «milliylik», «ma`naviyat» va «qadriyat» tushunchalari kesishgan nuqtada jamlangan ijtimoiy hodisalarini o`z ichiga oladi. «Milliy ma`naviy qadriyatlar» tushunchasiga quyidagicha ta'rif berish mumkin: “Muayyan millat vakillari uchun zarur va ahamiyatli, aziz va ardoqli bo`lgan manfaati va maqsadlariga xizmat qiladigan ma`naviy boyliklar, amallar va tamoyillar, g`oyalar va me`yorlar milliy ma`naviy qadriyatlardir”. Har bir xalqning o`zi uchun e`zozli, qimmatli bo`lgan ma`naviy boyliklari bo`ladi. Bular asrlar davomida avloddan avlodga o`tib kelgan, hozirgi kunda ham o`zining ahamiyati va qadrini yo`qotmagan, shu xalqning iftixon manbaiga aylangan durdonalardir. Masalan, qirg`iz xalqi «Manas» dostoni bilan, misrliklar qadimiy piramidalar, fransuzlar Parijdagi Luvr saroyi, o`zbeklar Samarqand Buxoro va Xiva bilan haqli ravishda faxrlanadilar.

Millat va elatlarning o`ziga xos tarixiy merosi, san`ati va adabiyoti bilan bir qatorda ularning urf odasi va marosimlari, madaniy munosabat va axloqiy fazilatlari ham ma`naviy qadriyatlar tizimiga kiradi. Bular xalqning o`ziga xosligini saqlab qolishda, yosh avlodni tarbiyalashda, shaxsning ijtimoiylashuvida muhim rol o`ynaydi.

Milliy ma`naviy qadriyatlarda xalqning dunyoqarashi va hayotga munosabati, ichki tabiatini va turmush tarzi o`z ifodasini topadi. Bular millatning ruhiy olami va tafakkur tarzi, orzu umidlari va ideallari, vijdoni va or nomusi aks etadi.

Ushbu qadriyatlar vositasida turli hodisa va holatlarga, yangi paydo bo`layotgan faoliyat turlari va rasm rusumlarga baho beriladi. Yosh avlodning hayotiy mo`ljallari, «zamona qahramoni» haqidagi tasavvurlari ham ma`naviy qadriyatlardan kelib chiqib shakllanadi. Milliy an`ana va ma`naviy qadriyatlar ijobjiy axloqiy sifatlarni takomillashtirish, davlat va millat rivojiga to`g`anoq bo`ladigan salbiy illatlarni bartaraf etish omilidir. Davrlar o`tishi bilan milliy an`ana ma`naviy qadriyatlar ham o`zgarib, rivojlanib, yangilanib, boyib boradi. Zamon ruhiga va taraqqiyot talablariga mos kelmay qolgan me`yor va talablar inkor etiladi. Yangicha tasavvur va yondashuvlar, fazilat va odatlар hayotga kirib keladi. Bunga kundalik hayotimizdan: turmush tarzi, kiyinish, ovqatlanish, to`y xashamlarni o`tkazish va boshqalardan ko`plab misollar keltirish mumkin. Mamlakat yoshlarida vatanparvarlik, millatparvarlik, xalqparvarlik va umuminsoniylik kabi tuyg`ularni shakllantirish ham milliy g`oyaning muhim tamoyili hisoblanadi. Xususan, inson o`zini o`zi anglab, men kimman, mening avlod ajdodlarim kim, qaysi millatga mansubman, mening ona zaminim qayerda, - degan savollarni o`ziga berish va unga javob topishni milliy g`oyadan, uning ulkan negizlaridan izlaydi. U savollarga boshqa bironta g`oya javob bera olmaydi. O`zbek milliy an`ana qadriyatları inson va millat hayotining barcha jabhalarida namoyon

bo'ladi. Milliy tabiatimizga xos bo'lgan mehr oqibat, muruvvat, andisha, or nomus, sharm-u hayo, ibo, iffat kabi betakror fazilatlar, xalqimizni ko'p jihatdan ajratib turadigan bagrikenglik, mehmondo'stlik, oqko'ngillilik, xususiyatlarini tavsiflash orqali ularni butun qadriyat darajasida o'ringa ega ekanligini unutmasligimiz lozim

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch .I.A Karimov.(Ma'naviyat 2008)
2. WWW.“Ziyonet”.uz tarmog‘idagi ma'lumotlar.

SHAXS VA UNING FAOLIYATIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

*Murzaeva Shahlo Baxtiyorovna
TKTI "Ijtimoiy-siyosiy fanlar" kafedrasi assienti
Telefon: +998909039991*

Anotasiya: Bu maqolada shaxs va uning faoliyatiga ta'sir etuvchi bir nechta omillar. Bulardan: biologik omil, ijtimoiy omil xamda maqsadli tarbiya haqida so'z boradi. Har bir jamiyatda shaxsning shakllanishi, kamol topishi muhim muammolardan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Shaxs, omil, tarbiya, faoliyat, muhit, xulq-atvorini, o'smirlilik, xulq-atvor, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiy-siyosiy hayot.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'lim-tarbiya masalalari davlat siyosatida ustuvor o'rinni tutish bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ham talab qilishiga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Bu esa 5 ta ustuvor strategik yo'naliishlar bo'lib, uning diqqat markazida shaxs va uning faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar orqali ta'lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazarida bo'lishi asosiy qonunimizda belgilab qo'yilgan. Shu bilan birga, bu keng jamoatchilik, butun xalqimizning ishtiroki va qo'llab-quvvatlashini talab qiladigan umummilliylasmasaladir. O'zbekiston Respublikasida uzlusiz ta'lim tizimini isloh qilish kelajakda yangi avlodni yuqori kasbiy madaniyat, ijodiy va ijtimoiy faollik, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil qatnasha olish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirish orqali shaxs va uning faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar yordamida tarbiyalash davr talabidir. Shaxs – ruhiy jihatdan sog'lom, o'z xususiyati va sifatlari (xulq-atvori) bilan boshqalardan farq qiladigan muayyan jamiyatning a'zosi bo'lib, ijtimoiy hayot mahsuli sifatida namoyon bo'luchchi hilqatdir. Inson shaxsining eng xarakterli tomonlaridan biri uning individualligidir. Individuallik deganda shaxs ruhiy xususiyatining qaytarilmaydigan birikmasi tushuniladi. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, ruhiy jarayonlarning o'tib borish xususiyatlari, hissiyotlar, faoliyat motivlari, tarkib topgan qobiliyatlar kiradi. Shaxsning rivojlanishi (shakllanishi) qiyin, murakkab jarayon bo'lib, u ko'plab ichki va tashqi ta'sirlar va omillar orqali ro'yobga chiqadi. Inson hayot ekan, butun umri davomida o'sib, rivojlanib, o'zgarib boradi. bolalik, o'smirlilik va o'spirinlik yillarda shaxsning kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi. Shaxs shakllanishi deganda biz shaxsning ham jismoniy ham aqliy va ma'naviy kamol topish jarayonini tushunamiz. Har bir jamiyatda shaxsning shakllanishi, kamol topishi muhim muammolardan hisoblanadi. Shu sababli shaxsning shakllanishi masalalariga to'g'ri yondashish uchun shaxsning tabiatini, tuzilishini, uning xulq-atvorini va unga ta'sir sabab va vositalarini bilish zarur. Shaxsning rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishiga bir qancha omillar ta'sir etadi. Bular 1. **Biologik omil (irsiyat).** 2. **Ijtimoiy omil (muhit).** 3. **Maqsadli tarbiya (ta'lim va tarbiya, shaxs faoliyati).** **Biologik omil.** Ma'lumki, shaxs, inson tirik organizmdir, shu sababli uning hayoti biologiyaning umumiyligini qonunlariga, yoshlar anatomiyasi va fiziologiyasining maxsus qonunlariga bo'ysunadi. Biologiyaning asosiy tushunchasi bo'lgan irsiyat ya'ni nasl-nasabning ta'siriga alohida e'tibor qaratiladi. Chunki har bir bola ota-onasidan meros shaklida ba'zi biologik sifatlarga (tananing tuzilishi, sochning, ko'zning, terisining rangi, bo'yi-basti va boshqalarga) ega bo'lgan holda dunyoga keladi. Bularga jismoniy xususiyatlar ham deb ataladi. Shaxsning fiziologik xususiyatlariga oliy nerv faoliyatining tug'ma o'tishiga aytildi. Irsiylik – kishining o'ziga xosligini belgilab beradigan anatomik, fiziologik, psixologik, tashkiliy jihatlar, ota-onalardan irsiyat birliklar orqali o'tadigan xususiyatlar (belgilardir).

Biologik omilning inson shakllanishidagi o'rni muhim va o'ziga xos irsiyatning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi, insonga xos xususiyatlar – aqliy va jismoniy mehnat qobiliyati, tafakkur va nutq ham tug'ma o'tishi mumkin, lekin bu tug'ma imkoniyatlar rivojlanishi uchun shaxs insoniy muhit, odamlar orasida yashashi, odamlar bilan aloqa qilishi, ijtimoiy hayotda qatnashishi va ma'lum xulq-odob qoidalariga amal qilishi lozim. Biologik omilning o'ziga xos xususiyati gen, gendagi o'zgarishlar, irsiyat kiradi, masalan, otasida bor bo'lgan ishki his-tuyg'u, xarakterning farzandda namoyon bo'lishi, yoki qizining xatti-xarakterlarining onasiga o'xshashligi. Demak,

shaxsning sog`lom shakllanishida ota-onalarning, qarindosh- urug`ning nasli toza saqlanishi kerak. Gendagi ijobjiy va salbiy xislatlar qiz bolaning turmushga chiqishi orqali yangi bir avlodga o`tadi, masalan qiz bolaning avlodida ilmlı yoki biror bir kasbga kuchli qiziqish bo`lsa o`zidan keying avlodga albatta ta`sir etadi. A.Navoiy, A.Temur, I.Sino, Betxovenlarni misol qilib keltirish mumkin. Shaxsning shakllanishida nutq, aqliy tafakkur va mehnat asosiy vazifani bajaradi. Ijtimoiy muhitning buyuk insonlar shakllanishidagi o`rni muhim bo`lib, Alisher Navoiy – shoir, Eynshteyn – fizik, Ulug`bek – astronom, Ibn Sino – tabib bo`lib tug`ilmagan, albatta. Ulardagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi, iste`dodga aylanashida gen, irsiyat, ijtimoiy muhit, ta`lim-tarbiya muhim rol o`ynagan. Umumiyl holda olib qaraganda ijtimoiy muhit va biologik omillar o`zaro bog`langan bo`lib, shaxsning shakllanish jarayonini ijobjiy yoki salbiy tomonga o`zgartirish mumkin. **Ijtimoiy omil** (sotsium)– **Muhit** bu shaxsga ta`sir etuvchi tashqi hodisalar kompleksidir. **Maqsadli tarbiya omili.** Ta`limni isloh qilishga oid qabul qilingan qonun va dasturlarning asl mohiyati esa barkamol insonni tarbiyalab voyaga yetkazishga qaratilgandir. Mazkur talabni amalga oshirish esa tarbiya tizimi orqali amalga oshiriladi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent, 1997 yil.
2. M.E.Axmedova Pedagogika nazariyasi va tarixi Toshkent 2011 y.

**TA'LIM TARAQQIYOTIDA KREATIVLIKNING TUTGAN O'RNI VA UNI
BOSQICHMA BOSQICH TA'LIMGA TADBIQ ETISH.**

*Sadatova Nodira Qudratillo qizi
surhondaryo viloyati Termiz shahar xalq ta'limi bo'limiga qarashli
14-umumiy o'rta ta'lim maktabining Ingliz tili fani o'qituvchisi.
Telefon: +998971454333
nodi7777.uz@mail.ru*

Annotatsiya: Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning "harakatlar strategiyasi" asosida bo'lib, undan ta'limda qanday foydalana olish mumkinligi, shuningdek, ta'limda kreativ g'oyalarni ilgari surish va turli yaratuvchan g'oyalalar asosida ta'lim sifatini yaxshilash to'g'risida bir oz ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Harakatlar strategiyasi, kreativlik, zamonaviy innovatsion g'oyalalar, ta'lim sifati

Barchamizga ma'lumki, insonni, jumladan, o'sib kelayotgan yosh avlodni xalqimizga, vatanimizga munosib avlod, yetuk kadr va o'z kasbining mohir ustasi bo'lib yetishishi uchun ta'lim va tarbiya berish eng muhim vazifalardan biridir. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldaggi PF-4947-sonli farmoniga muvofiq 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar Strategiyasi" loyihasi ishlab chiqildi. Ma'lumki bu loyiha beshta ustuvor nom bilan atalgan va bu bevosita ta'limga ham aloqador hisoblanadi. Ta'lim tizimida juda katta islohotlar qilinib, eng katta cho'qqilarga erishish maqsadida turli tashabbuslar ko'rsatilib kelinmoqda.

Ta'limning rivojlanishi uchun shunaqa e'tibor qaratilayotgan ekan nega biz bu borada o'z tashabbusimizni yetarli darajada namoyon qilmasligimiz kerak? Bu borada ta'lim jarayonini zamonaviy innovatsion g'oyalalar asosida tashkillashtirish munosib natija beradi. Ta'lim soxasida buyuk burilish yasash avvalo kreativ g'oyalarga ega bo'la olish samarali usullardan biridir. Kreativlik haqida Tomas Edison "Ijodkorlik ixtiyoriy jarayondir" deydi. Ammo har kuni ko'plab mutaxassislar muammoning o'ziga xos yechimini topish zarurligini ich-ichidan his qilishadi. Ular bu jarayonni ixtiyoriy ravishda optimallashtira oladilarmi? Bu savolga quyidagicha javob berishim mumkin: inson tug'ma qobilyatli yoki orttirilgan qobilyat egasi bo'lishi mumkin ammo o'sha mahoratni qay tarizda namoyon qilib bera olishi uning kreativligiga bog'liqdir. Kreativlik so'zini ma'nosini keltirib o'tadigan bo'lsak, u yaratuvchanlik, ijod demakdir." Ijodkorlik - bu inson hayoti davomida ega bo'lgan fazilatlar to'plamidir. Ijodkorlik - bu insonga ishonib topshirilgan o'ziga xos vazifadir va vazifalarni bajarish usuli. Ijod - bu aqlning mahsulidir" diyilgan ba'zi manbalarda. V.Arteym tadqiqotida ijod mavzusi bo'yicha baholab bo'lmaydigan aniq munosabatlar mavjud. Uning fikricha: "Ijod bu bilim, faoliyat va istakning uyg'unligi "demakdir. Ma'lum bo'lishicha, ijodkorlik fandagi psixologik tushunchadir (kategoriya) va inson ruhiyatiga bevosita bog'liq holda tan olingan. Til va nutq inson psixikasining mahsuli bo'lsa uning shakllanishi va rivojlanishi pedagogik muammodir va u shuningdek, tahlil qilishni talab qilib yetarlicha amalga oshishini ta'minlaydi. Bunga insonning ijodi mahsuli ezgu g'oyalardir deb ham fikr bildirish mumkin. Bu borada tinimsiz mehnat qilib ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida kreativ ya'ni ijodkor bo'la olishimiz zarur. Ta'lim dasturimizni xorijiy mamlakatlar ta'lim dasturi bilan hamohang qilgan holda turli ko'ngil ochar dasturlar yaratish bu kreativlikning asosiy boshlang'ich namunasi bo'lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda mamlakatimizda turli o'zgarishlar ro'y berayotir xususan, ta'lim soxasida anchagina yutuqlarga erishib kelmoqdamiz. Bunga namuna sifatida besh tashabbusni oladigan bo'lsak bu borada eng katta va samarali ishlar qilinyapti va bu ta'lim bilan bevosita bog'liq bo'lgani uchun kreativ g'oyalarni o'zida mujassam etadi bunda, sport, kompyuter, kitobsevarlik va mehnatsevarlik hamda, san'at va musiqa yo'nalishlari borasida ko'plab ijod qilinib kelinmoqda. Shu o'rinda, ta'lim- tarbiyaning bu borada egallagan o'rni juda ahamiyatlari ekanligini ta'kidlash lozim. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tomonidan bu ezgu maqsadlarga erishish yo'lida turlicha kreativliklar amalga oshirilmoqda. Zamonaviy ta'lim

barcha turdag'i ta'limgan muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning ijodkor bo'lishlarini taqazo etmoqda. G'arb mamlakatlari kishilarining fikricha: kreativlik, umuman olganda, yangilik sanaladi. Ular kreativlik negizida noan'anaviylik, tasavvur, hazil-mutoyiba tuyg'usi va erkinlik mavjud bo'lishiga e'tiborni qaratadilar. Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezgulikning qayta tug'ilish jarayoni deb tushunadilar. Bu borada esa quyidagi ikki g'arb va sharqliklar fikrlaridan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, kreativlik insonda o'ziga xos qoblyatni yaratish yoki o'sha qoblyatni rivojlantirishdir.

Kasbiy faoliyatning ta'limiyo yo'nalishida kreativlik turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ular quidagilardir: axborot, shu jumladan kompyuter texnologiyasi yordamida turli xil ko'rinishdagi dars ishlammalar ishlab chiqish ya'ni,multimedia – ovozli, musiqali, video , audio hamda harakatlanuvchi obrazlar (animatsiyalar) ni o'zida jamlagan holda, ulardan to'g'ri va samarali foydalana bilish usullari. Hozirgi rivojlanib borayotgan innovatsion ta'limgan o'zida texnologiyaga bo'lgan extiyojni jamlaydi. Ta'limgan sifatini yaxshilash maqsadida o'qituvchi avvalo, kreativ bo'lishi va axborot texnologiyalaridan o'z o'rnida foydalana bilishi, zamon bilan hamnafas bo'lishi zarur. Kreativ inson hamisha o'z ustida ishlay oladigan, vaqt boshqaruvi (time management)ga e'tibor qarata oladigan hamda turli muammoli vaziyatlardan bemalol chiqib keta oladigan kadr bo'lishi, shu bilan bir qatorda dars jarayonida qaysi metodni qachon qo'llay olishini faxmlay olishi kerak. Bu ham kreativlikning bir ko'rinishi hisoblanadi. Ta'limgan metodni qachon ? qayerda? Qaysi vaqt? qo'llaymiz degan tushunchalar mavjud. Hozirda amaliyotda qo'llanilayotgan ta'limgan metodlari xilma-xil va ko'p sonli bo'lib, ularni o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Ko'zda tutilgan natijaga erishish uchun kreativ yondashuvga amal qilinishi maqsadga muvofiqdir. Ayni vaqtida, boshlang'ich sinflarda tubdan o'zgarishlar qilinganligi, baholash tizimiga o'zgartirish kiritilishi, xalqaro baholash tizimiga o'tilishi kreativlikning belgisidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bolaga beg'araz munosabatda bo'lib, ularni erkin muomila layoqatiga tayyorlash va o'ziga bo'lgan ishonchini rivojlantirib borish ham, har bir kreativligi mavjud bo'lgan insonning burchidir. Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimovning "Agar bolalar erkin fikrlashni o'rganmasa, berilgan ta'limgan samarasini past bo'lishi muqarrar" deb bildirgan fikrlari ayni bugungi kunda o'z isbotini topdi. Shundan ma'lum bo'ldiki, ta'limgan jarayoni bevosita inson tafakkuri va uning yaratuvchanligi bilan bog'liqdor.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Toshkent sh. 2017. 7-fevral PF-4947-son.
2. Karimov.I.A. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent-1998.
3. Ta'limgan interaktiv metodlari fayllar.org

YOSHLAR ONGI VA RUHIYATIGA MILLIY G'oyani SINGDIRISHDA G'oyaviy Tarbiyaning o'rni

*Seytmetova Sharofat Sharipovna
Xiva tumani 26-son mакtab MMIBDO'*
*Telefon: +998 (90) 558 20 67
xasanboy_muxammadovich88@mail.ru*
*Nurjonova Zamira Qadamovna
Xiva tumani 15-son mакtab o'qituvchisi
Telefon: +998 (93) 287 85 30
shohista_qizi9090@umail.uz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lism-tarbiyaning istiqlol g'oyasini yoshlar ongiga singdirish imkoniyatlari hamda milliy g'oyani yoshlar ongi va ruhiyatiga singdirishda yangi innovatsion texnologiyalarni takomillashtirish vazifalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tarbiya, ta'lism, ta'lism-tarbiya jarayoni, g'oyaviy ta'lism-tarbiya usullari, milliy tarbiya, g'oyaviy-mafkuraviy tarbiya asoslari, g'oyaviy-mafkuraviy saviya.

Ma'lumki tarbiya o'z mohiyatiga ko'ra, keng va tor ma'nolarda istefoda etiladi hamda ijtimoiy hayotda amal qiladi. Keng ma'noda oladigan bo'lsak, tarbiya ijtimoiy-madaniy tajribalarni aniq maqsadni ko'zlagan holda avloddan-avlodga o'tkazadigan va shaxsnинг kamol topishi uchun shart-sharoitlar yaratadigan alohida jarayondir.

Tor ma'noda esa, ma'naviy madaniyatni tarbiyalash - yoshlarni ijtimoiy turmushning murakkab vaziyatlariga moslashtirish yo'lida kattalarning birgalikdagi aniq maqsadga yo'naltirgan faoliyatini, ya'ni etuk shaxsni kamol toptirish uchun shart-sharoitlarni yaratish jarayonini anglatadi.

Ushbu jarayonlar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Xuddi shuning uchun ham yoshlar ma'naviy madaniyatini shakllantirishning samarali tashkiliy va pedagogik uslublari, vositalari ishlab chiqilishi hamda amaliyotga joriy etilishi zarur. Milliy ta'lism-tarbiya tizimining turli shakl va vositalari milliy g'oyani ro'yobga chiqarish, barkamol avlodni shakllantirishdan iborat bosh maqsadga erishishni ta'minlovchi xalqimizning milliy madaniy-tarixiy an'analariga, urf-odatlariga va umuminsoniy qadriyatlariga asoslangan bo'lishi lozim. Inson va insoniyat hech qachon tashqi dunyodan o'zini qurshab turgan olamdagagi o'zgarishlar, rivojlanishlar, ro'y berayotgan hodisalar, voqealar, jarayonlardan ajralib qolgan, ularni his etmagan holda yashay olmaydi. Dunyodagi davlatlar, xalqlar, millatlar, ijtimoiy-siyyosi kuchlar, ular o'rtasidagi munosabatlar, ayniqsa ijtimoiy jarayonlardagi mafkuraviy ta'sirlar odamlar ongi, tafakuri va dunyoqarashiga ta'sir etmasdan qolmaydi.

XXI asr - innovatsiyalar asridir. Mamlakatimiz kelajagi jamiyat hayotining boshqa sohalari bilan birga ta'lism tarbiya tizimini yangi zamon talablari darajasiga ko'tarishga yo'naltirilgan ishlarning samaradorligi bilan belgilanadi.

Ta'lism-tarbiya tizimini takomillashtirish o'z navbatida bu sohada yangi, zamonaviy, ilg'or pedagogik texnologiyalarni izchil joriy etishga ko'p jihatdan bog'liq. Ta'lism samaradorligi o'quvchi bu jarayonda qay darajada faol qatnashayotganligi bilan belgilanishini hisobga olgan xolda yangi o'qitish uslublari, shakllari ta'lism oluvchilarga mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish uchun imkoniyat yaratadi.

Navqiron avlod davr ruhida ma'naviy kamol topib, buyuk ajdodlarimiz barhayot mevasidan oziqlanib, zamonaviy bilimlarni egallab, ularni ongi, shuuriga singdirib bormas ekan, bizning o'z oldimizga qo'ygan ulug'vor maqsadlarimizga erishishimiz, nurli istiqbolimizni bunyod etishimiz ham qiyin. Mana shu bois ham yoshlar tarbiysi, ularni barkamol insonlar etib shakllantirish, voyaga yetkazish masalasi har doim davlatimiz oldidagi birinchi darajali vazifalardan biridir.

Dunyoqarashimizga hamoxang tarzda shakllanib borayotgan amaliy hatti-harakatlarimizda yangiliklar shu qadar ko'pki, ularni oxirgi paytda ijtimoiy innovatsiyalar tushunchasi orqali izohlamoqdamiz.

Ijtimoiy innovatsiyalar - bu inson aqli va kuchi, ma'naviy dunyosini mutanosibligi sharoitida uning mohiyatini saqlash, himoya qilish, takomillashtirish, samaradorligiga erishish yo'llarini ko'rsatuvchi qarashlar majmui bo'lib, u bugungi kunda har birimizning turli tashqi va ichki ma'naviy tazyiqlardan himoyalanishimizning kafolatlarini belgilaydi.

Bolalar doim biror foydali ish bilan band bo'lishini ta'minlash ham katta ahamiyatga ega. Biror ish bilan band bo'lishga o'rgangan yoshlar mehnatsevar bo'ladilar, ularda juda yoshligidanoq ma'lum mehnat malakalari shakllanadi. Bo'sh vaqtlarida, ular o'zlari sevgan ish bilan shug'ullanishga o'rganib qoladilar. Bunday bolalarning jinoyat qilishga yoki nojo'ya ishlar bilan shug'ullanishga vaqtি ham bo'lmaydi.

Odobli, mehnatsevar, sabr-toqatli farzandlar ota-onan qoldirgan boylik qo'shadi, halol mehnati bilan jamiyatda o'z o'rnini, qadr-qimmatini topadi. Ota-onadan meros bo'lib qolgan axloq va odob esa bir umr tugamaydigan eng katta boylikdir. O'zbek xalqi maqolida aytilganidek, meros yo'li bilan orttirilgan moddiy boylik yomon, akadan qolgan boylik undan ham yomonroq, xotindan qolgan boylik esa bularning hammasidan ham yomonroqdir. Yoshlar o'z mehnati, peshona teri bilan topgan boylikni ko'proq qadrlaydilar.

Ota-onalar bilishi, amal qilishi lozim yana bir muhim masala farzandlariga berayotgan tarbiya davr ruhiga, zamon imkoniyati va ehtiyojlariiga, davlat belgilagan rejalar tizimiga qay darajada mos kelishini yaxshi tasavvur etishdir. Ota-onaning ko'zi oldida shirin farzandlari bilan bir qatorda, ularning jamiyat, millat taraqqiyoti, davr ehtiyojlari va imkoniyati bilan uзви bog'langan kelajagi ham turmog'i kerak.

Shu bois aqlan yetuk, ruhan tetik va sog'lom, erkin va tanqidiy fikrlovchi, ayni paytda, ijtimoiy mas'uliyatni to'g'ri his etadigan, muayyan kasb-hunarni egallagan barkamol avlodni tarbiyalash O'zbekistonda yangi jamiyat barpo etishning tarkibiy qismiga, asosiy shart-sharoitiga va maqsadiga aylandi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Milliy g'oya:asosiy tushuncha va tamoyillar.(darslik) –T.: Akademiya, 2005.
2. Milliy g'oya: targ'ibot texnologiyalari va atamalar lug'ati. Nazarov Q. tahriri ostida. –T.: Akademiya nashriyoti. 2007.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovation texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). –T.: «Iste'dod» jamg'armasi, 2008.

YOSHLARNI G'OVAVIY-MAFKURAVIY TARBIYALASH MASALALARI

*Shoniyozova Madina
Qarshi davlat universiteti talabasi
(91)224-84-17*

Annotatsiya: bugungi kunda yoshlarni g'oyaviy-mafkuraviy tarbiyalash jarayoni va unga ta'sir ko'rsatuvchi dolzARB masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: g'oya, mafkura, globallashuv, ma'rifat, din.

Hozirgi davr – bunyodkor va vayronkor g'oyalarning o'zaro kurashi kuchaygan davr. Nima uchun kishilarning ongi va qalbi uchun kurash turli mafkuralarning bosh maqsadiga aylanib qoldi? Chunki muayyan g'oya tom ma'noda g'oya bo'lishi uchun inson qalbidan mustahkam joy olishi va kishilar ongini egallashi zarur. Insoniyat tarixidan ma'lumki, qaysi bir davlatni ikkinchi bir davlat o'ziga mustamlaka, tobe' bo'lishi uchun unga nisbatan kuchli qo'shin yordamida qurolli hujum uyshtirgan. Hozirgi davrga kelib esa harbiy texnika yuksak darajada rivojlangan va ayrim davlatlarning o'z yadro quroliga ega ekanligi, davlatlarni bir – biriga harbiy salohiyat jihatidan tenglashtirdi. Milliy g'oya har bir yosha milliy g'urur va iftixorning paydo bo'lishi hamda ular qalbida yuksak vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishda jumladan turli zararli illatlar va tahdidlarga chek qo'yishda milliy tarbiyaning vositasi ekanligi inobatga olinmoqda

Mamlakatimizda yosh avlodning yangicha tafakkur sohiblarini yetishtirish ,turli axborot xurujlari kuchaygan hozirgi tahlikali bir davrda milliy g'oya targ'iboti va ma'naviy -ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish ,huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda yoshlar ongida milliy g'oyani shakllantirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

Yoshlarni mafkuraviy-g'oyaviy immunitetini shakllantirishdagi yana bir muhim omil bu, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni maktablarda, kollejlarda, mahalla dargohlarida ko'plab tashkil etilishidir. Chunki, bu tadbirlardan tomoshabinlar, o'quvchilar anchagina mafkuraviy ozuqa oladilar. Bu yo'lda barcha pedagoglar qatori jamiki fuqarolar bir tanu bir jon bo'lib targ'ibot tashviqot ishlarini birdek olib borishlari zarur. Jamiyatimiz rivojlani-shida, ravnaq topishida, rivojlangan davlatlar qatorida bo'lishida bilimli, mafkurasi yuqori yoshlar alohida o'ringa ega.

Xalqimiz, ayniqsa, yoshlar qalbi va ongida mustaqil e'tiqod va dunyoqarashni shakllantirish, ularni yangi jamiyat barpo etish jarayonining faol ishtirokchilariga aylantirish milliy g'oyaning asosiy maqsadlaridan biridir.

Yoshlarni ayni vaqtida jamiyatga yangi g'oyalarni tashuvchi va tarqatuvchi faol ijtimoiy kuchdir. Bundan ko'rinish turibdiki, O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini qurish sharoitida yoshlar ishtirokini ta'minlash muhim masaladir. Yoshlarning jamiyatdagi faol ishtiroki ,eng avvalo ularning ongi va tafakkuri o'zgarishi orqali amalga oshiriladi. Jamiyatimizni yangilash ,yoshlarning ongini tashqi tahdidlardan ,salbiy illatlardan himoyalashda milliy g'oyadek samarali va ta'sirchan vosita yo'qligi hech kimga sir emas. Shuning uchun ham yoshlarning ongiga milliy g'oyamizni singdirish mustaqillik yillarda yurtimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilanganligi biz yosh avlodning yana bir karra yutug'imiz desak mubolog'a bo'lmaydi.

Bugungi kunda inson ongi va qalbi uchun kurash keskin tus olayotgan ekan, xilmal-xil qarashlarning mafkura maydonida hukmronlik qilishga intilishi tabiiy, albatta. Bunga e'tiqod umumiyligiga asoslangan holda yakka mafkura hukmronligini ta'minlash orqali jahon maydonlarini mafkuraviy jihatdan o'ziga qaram qilishga bo'layotgan xatti-harakatlarni misol keltirish mumkin. Diniy aqidaparastlik shular jumlasidandir. Masalan, islom dinidagi hozirgi aqidaparastlar ijtimoiy, milliy xususiyati, qaysi davlatga mansubligidan qat'iy nazar, barcha musulmonlarning ma'naviy birligi haqidagi tasavvurlarga tayanib ularning yagona xalifalik ostida siyosiy birlashuvi g'oyasini asoslashga harakat qiladi. Ko'rinish turibdiki, bu diniy-siyosiy ideologiya diniy asosda birlashuv g'oyasini birinchi o'ringa qo'yadi. U diniy-ma'naviy zamindagi uyg'unlik mamlakatlarning iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, ilmiy-texnik sohalardagi

hamkorligiga, ular salohiyatining birlashishiga va xalqlar taraqqiyotiga yo‘l ochsa buning nimasi yomon degan savolni o‘rtaga tashlaydi. Yuzaki qaraganda bu gap to‘g‘riga o‘xshaydi. Bunday mafkura tarafdlari o‘z qarashlarini aksariyat hollarda ana shunday «beozor» shaklda taqdim etishga harakat qiladilar.

Milliy g‘oya - yetuk milliy ong ,milliy g‘urur, milliy qadriyatlar , milliy birdamlik va hamjihatlik tuyg‘usi zaminida shakllanadi va vatanparvarlik tuyg‘usini ham o‘z ichiga olgani bilan boshqa g‘oyalardan ajralib turadi . Yosh qalbda ona yurtga bo‘lgan muhabbat qanchalik kuchli bo‘lsa , iymon-e‘tiqodi butun bo‘lsa ,vatanni sevish, e’zozlash tuyg‘usi kuchayib borsa har bir inson o‘z vatani tarixini , milliy urf - odalarini mukammal bilsa , xalqning tili , madaniyati , milliy mafaatlarini , millat taqdirini , istiqbolini chuqur anglab yetgan bo‘lsa, jamiyatimiz shunchalik mustahkam va barqaror bo‘lib vatanimizdagi jamiki insonlarning ertangi kunga bo‘lgan ishonchi yana bir karra oshadi.

Yoshlarning ongiga milliy g‘oyani singdirish eng avvalo - oila, ta’lim-tarbiya muassassalarining mas’ul shaxslari orqali amalga oshiriladi. Inson aql -zakovati yuksalib borayotgan , uning oldida yechish murakkab bo‘lgan global muammolar ko‘lami kengayib borayotgan va dunyoda barcha mamlakatlar ,xalqlar birlashib yashashlari yanada jadalashayotgan bugungi kunda milliy g‘oyamiz tor manfaatlar emas balki mamlakatda yashayotgan barcha xalqlar manfaatlarini ifoda etishi va ularda yagona vatan tuyg‘usini shakllantirishga xizmat qilib kelmoqda.

Milliy g‘oyamiz bir tomondan milliy - ma’naviy boyliklarimizni asrash omili bo‘lib xizmat qilayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan millatimizning avlodlarini bir -birlariga o‘zaro bog‘lab turish vazifasini ham bajarib kelmoqda.

Milliy g‘oyaning asosiy tamoyillaridan biri shundaki , millatning ozodligi uning mustaqilligini ta’minalashda ma’naviy -ruhiy ozuqa bo‘lib xizmat qiladi Milliy g‘oyaning eng muhim omili - xalqni birlashtirishga qaratilganligi hisoblanadi .Manfaatlarimiz milliy g‘oyamizda ifodalangan bo‘lsa hamjihatlik mustahkam bo‘ladi . Milliy g‘oyaning yana bir tamoyili - uning milliy urf - odat , an’ana va qadriyatlarni mustahkamlash va rivojlantirishga asos bo‘lib xizmat qiladi .

Ezgu , bunyodkor g‘oya va mafkura barcha insonlarning hayoti mazmuni , umidlari , orzu , intilishlarini ifoda etadi . Har bir inson jamiyatda o‘z oldiga aniq bir maqsad qo‘yadi va shu maqsadiga erishish uchun tinimsiz harakatda bo‘ladi.

Haqiqatdan ham inson va jamiyatning hayoti muayyan fikr - g‘oyalar bilan uzviy bog‘liq . Mafkura inson hamda jamiyat taraqqiyotida muhim rol o‘ynaydi . Inson va jamiyat hayotida muhim o‘zgarishlarni amalga oshirishda g‘oyalar alohida o‘rin tutadi . Inson o‘zining ongi, aql-zakovati , iymon - e‘tiqodi va mehnati bilan boshqa jamiki tirik mavjudotlardan farq qiladi . Biror vogelikni idrok etish mobaynida turli fikrlar, qarashlar , g‘oyalar va ta’limotlar yaratadi.

Umuman olib qaraganda g‘oyaviy-mafkuraviy tarbiya tizimini rivojlantirish, uning muxtahkam va barqaror mexanizmlarini yaratish lozim. G‘oyaviy-mafkuraviy tarbiyani ta’limning barcha bog‘inlarida qo‘shib olib borish, shunindek boshqa tarbiya turlariga ham singdirish lozim. Shundagina biz o‘z oldimizga qo‘ygan maqsadlarimizga to‘liq erishishimiz mumkin.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Jamiatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat etsin // Biz kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan quramiz. T.17.- T.:O‘zbekiston,1999.
2. Mirziyoyev Sh. M. Farzandlari sog‘lom yurtning kelajagi buyukdir // “Xalq so‘zi”, 2017 yil 6 yanvar.
3. Yaxshilikov J. Ya, Muhammadiyev N. E. Milliy g‘oya va mafkura, monografiya.- “Fan”, 2015.

OMMAVIY MADANIYATNING IJTIMOIY VAZIFALARI

*Yarsheva Rushana
Qarshi davlat universiteti talabasi
(90) 243-81-96*

Annotatsiya: mazkur maqolada ommaviy madaniyat va uning ijtimoiy vazifalari, uning inson va jamiyat hayotiga ta'siri o'rganishga qaratilgan fikrlar bildirilgan

Kalit so'zlar: ommaviy madaniyat, siviliztsiya, madaniyat, manipulyatsiya, elita, illuziya.

Ma'lumki, madaniyat umuminsoniy hodisa, faqat bir xalqqa tegishli bo'lgan, faqat bir xalqning o'zi yaratgan sof madaniyat bo'lmaydi va bo'lishi ham mumkin emas. Har bir milliy madaniyatning asosiy qismini o'zi yaratgan bo'lsa-da, unda jahon xalqlari yaratgan umuminsoniy madaniyatning ulushi va ta'siri bo'ladi, albatta. U barchaga baravar xizmat qiladi. Masalan san'at va adabiyot durdonalari, me'morchilik obidalari, maqomlar, fan yutuqlari va boshqalar barchaga tegishli. Madaniyatni ikkiga-elitar (yuksak) va ommaviy (tuban) madaniyatga bo'lish mumkin. Yuqoridagi fikrlar yuksak madaniyatga xosdir. Unda umuminsoniy g'oyalar, qarashlar, nazariyalar va ta'limotlar asosiy negiz vazifasini bajaradi. Shu ma'noda asl madaniyat odamlarga ruhiy quvvat, ma'naviy ozuqa beradi ularning bilimlarini yanada boyitadi.

Ommaviy madaniyat odamlarni real hayotdan uzoqlashtirib, ularni xayollar (illyuziya) olamiga yetaklaydi. Aldamchi va soxta tuyg'ularni baxsh etib turmush tashvishlaridan chalg'itgandek bo'ladi. Aslida esa bularning hammasi aldamchi his-tuyg'ular – sarob. Bu odamlarda xayolot va real hayot o'rtasidagi tafovutning yo'qolib borishiga olib kelmoqda. Turmush muammolari, orzu-istiklarning yechimi faqat xayoliy olmda aks etib real hayotda unga amaliy harakat qilishga yo'l bermayapti. Mazkur xolatni "Ajoyib xayolparast" filmidagi bosh qahramonni eslash orqali yorqin tasavvur qilish mumkin. Dediktiv asarni o'qigan, jangari filmlarni muntazam ko'rib brogan o'quvchi yoki tomoshabin o'zini super qahramon timsolida tasavvur qila boshlaydi.

Bo'sh vaqtlardan unumli foydalana olgan kishi har jixatdan o'sadi, rivojlanadi xulqida ijobiy xususiyatlar shakllanib boradi. Shu boisdan. Odamlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish ularni turli illatlar ta'siridan himoyalash imkonini beradi. Har biro dam qalbida uni muntazam harakatga undan turuvchi kuch-qiziquvchanlik mavjud. Shu tufayli turli xildagi virtual o'yinlar odamlar, ayniqsa yoshlar e'tiborini tortib, bo'sh vaqtini o'tkazish va dam olish uchun ermak bo'lmoida. Kompyuter o'yinlarini o'ynash nafaqat bo'sh vaqtini sarflash, balki dam olish hamdir.

Bizning nazarimizda, bosh vaqt ma'naviy kamolot vaqtidir. Masalan, kitob o'qish, shaxmat o'ynash, film tomosha qilish, muzey va spektakllarga tushish odamga yangi bilimlar berish bilan bir vaqtida dam olishi uchun ham imkon yaratadi. Kitob o'qigan kishi voqealar rivojini ongidan o'tkazib, tasavvur qilib o'zicha taxlil qilib boradi. Kino ko'rayotgan odam biroz chalg'isa voqeadan uzilib qoladi, shuning uchun u asosiy e'tiborni tasvirlar ketma-ketligiga qaratadi. Ayni vaqtida voqeani tahlil qilishga imkon qolmaydi, chunki voqealar uzlusiz davom etadi.

Ommaviy madaniyatning yana bir vazifasi odamlarni va jamiyatni real ijtimoiy-siyosiy muammolardan chalg'itish va uning ongini boshqarish(manipulatsiya)dir. Bu orqali odamlarda davlat va jamiyat ishlariga nisbatan loqaytlik, Ommaviy madaniyat odamlarda va jamiyatda iste'molchilik psixologiyasini rivojlantiradi. Ehtiyojlar uzliksiz o'sib borgani sayin iste'molga bo'lgan talab ham o'zgaradi. Radio, televideniye va internet orqali tarqatilayotan reklama materiallari, ko'cha va xiyobonlardagi bannerlarda namoyish etilayotgan ko'rgazmalarda "Faqat siz uchun", "Baxtinga erish", "Xizmat kafolatlangan" kabi chaqiriqlar odamlar ongini boshqarmoqda. Reklamalarning takrorlanaverishi odamlarda shu to'g'ri ekan, sifatli va kafolatli degan fikrni yuzaga keltirmoqda. Shu orqali odamlar va jamiyat ongiga ta'sir o'tkadi.

Bugungi kunda odamlarning ijtimoiy turmush darajasi bixillashib bormoqda. Iste'molga bo'lgan ham xuddi shunday asosga ega. Iste'molchi zaruriy extiytoja qarab emas, davr va moda talabiga qarab harakat qiladigan bo'lib bormoqda. Masalan, talab darajasidagi mashinasi bor odam yangi markadagi mashina chiqsa olishga harakat qiladi. Garchi unda bunga ehtiyoj

bo‘lmasada. Yo‘qsa u o‘zini zamondan orqada qolgan, qoloq iste’molchi sifatida his qiladisiyosiy va iqtisodiy jarayonlarga befaqlik kabi munosabat shakllanadi. Boshqacha aytganda, ommaviy madaniyat odamlarni asl maqsad va muddaolaridan uzoqlashtirmoqda. Muammoli masalarni hal etish, ularning yechimini izlash o‘rniga ”Mening nima ishim bor, qornim to‘q, ustum but” qabilida ish yiritish taklif etmoqda.

Biz ommaviy madaniyatning ayrim kamchgiliklari haqida fikr yuritdik. Maqsad uni qoralash emas, balki uning ijtimoiy foydali tomonlarini ajratib ko‘rsatish bilan birgalikda asl madaniy qadriyatlarni hurmat qilish, asrab-avaylash va boyitishdir.

Ommaviy madaniyat turmush tarzimizda tobora katta o‘rin egallamoqda. Unga ma’lum bir cheklov qo‘yish imkonи yo‘q. Davr odamlardan ommaviy madaniyatga nisbatan to‘g‘ri munosabatni shakllantirishni, uni ta’lim-tarbiya tizimida xolis va tanqidiy o‘rganishni talab qilmoqda. Ommaviy madaniyat deganda, faqat uning salbiy ta’sirlarini izlash emas, balki undan himoyalanish va foydalanishni ham hisobga olishimiz lozim.

Foydalaniman adabiyotlar

1. Islom Karimov. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” T., “Ma’naviyat” nashriyoti 2008 y.
2. A. Erkayev. “Ma’naviyat shunoslik” T., “Ma’naviyat” nashriyoti., 2018 y.
3. Sh. G‘oyibnazarov. “Ommaviy madaniyat”T., ”O‘zbekiston”, 2012 y.

ОИЛА МУСТАХКАМЛИГИДА АЁЛЛАРНИ МАЊНАВИЙ ХУҚУҚИЙ ВА ТИББИЙ САВОТХОНЛИГИНИ ОШИРИШ

*Курбанбаева Хавојон Жуманиязовна
Урганч давлат университети Табиий
фанлар факултети ўқитувчи
Телефон: ++998 93 7449002
rremy4424@gmail.com*

Аннотация: Ушбу мақолада Давлатимиз раҳбари айтганларидек, бугун жамоатчилик уйғониши ва ислоҳотлар жараённида фаоллашиши ҳар қачонгидан муҳим. Нега шундай? Сир эмас, ҳозирги глобаллашув даврида инсоният катта синовни бошдан кечиряпти. Замонавий илм-фан ва технологиялар имкониятидан баҳраманд бўлганимиз ҳолда, ёмон иллатлар оиламизга, онгу шууримизга кириб келиб, чалкашликларни келтириб чиқармоқда шунинг учун фарзанд тарбиясида кўпроқ аёлларни маъсулъати катта мақолада аёларни мањнавий хуқуқий ва тиббий савотхонлигини оширишга қаратилга.

Калит сўзлар: илм-фан, технология, иллатлар, маърифат, маҳалла, оила, миллат, илмий-тадқиқот, нотинч, концептуал, тиббий хизмат, соғлом фарзанд, никоҳ, тиббий маданият.

Оила-муқаддас гўша. Таъбир жоиз бўлса, ватан ичра мўъжаз ватандир. Эркак ва аёлнинг бир бирига жуда юксак ишончи ва хурмати барқарор оилани мустаҳкам кўргонга қиёсласа бўлади. Зотан, ана шундай оилада ҳаёт абадийлиги таъминланади, келажак авлод ҳақиқий тарбия ўчоғидан баҳраманд бўлади. Оила қанчалик мустаҳкам бўлса, миллат ҳам шу қадар қудратли ва барқарор бўлади.

Оила-мўъжаз ватан, демак, фарзандларимиз бу муқаддас маъвода ўсиб-улғайиши, илм чўққиларини эгаллаши, ҳар томонлама етук инсонлар бўлиб тарбияланиши лозим. Бундай фарзандлар ҳар қандай вазиятда ҳам аҳд-паймонида қатъий туради, эл-юрт фаронлиги йўлида садоқат билан меҳнат қиласди. Модомики, фарзандларимиз етук инсонлар бўлишини истар эканмиз, улар намунали оилада камол топиши ҳақида қайғуришимиз айни заруратдир.

Давлатимиз раҳбари айтганларидек, бугун жамоатчилик уйғониши ва ислоҳотлар жараённида фаоллашиши ҳар қачонгидан муҳим. Нега шундай? Сир эмас, ҳозиргиглобаллаш увдаврида инсоният каттасиновни бошдан кечиряпти. Замонавий илм-фан ва технологияларим кониятидан баҳраманд бўлганимиз ҳолда, ёмон иллатлар оиламизга, онгу шууримизга кириб келиб, чалкашликларни келтириб чиқармоқда. Бу таҳдиддан, айниқса, ёшларимиз кўп азият чекмоқдалар. Шундай вазиятда жаҳоний таҳдиддан сақланишнинг бирдан-бир йўли бу, албатта, маърифатдир. Фарзандларимизни мањнавиятли қилиб тарбиялаш фақатгина мактаб, маҳалла ёки оиланинг иши эмас, у умумхалқ вазифасидир, десак айни ҳақиқатдир.

Бугун ёшларимизнинг эришаётган ютуқ ва мэрраларини кўриб, бирдек қувонамиз. Айниқса, спорт ва илм-фан бобидаги муваффақиятлари ҳар қанча таҳсинга лойиқ. Аммо шунга қарамай, ёш авлод тарбияси билан боғлиқ муаммолар ҳам кўзга ташланаётир. Хусусан, оилавий ажрашишлар, жиноят ва хукуқбузарликлар кўпайиши, миллий урф-одат ва қадриятларга бўлган хурматсизликнинг кучайиши, алдамчи ғоялар кетидан эргашиб кетиш ҳолатлари ортгани барчани ҳушёрликка ҷоғлади. Ана шу ҳаётий зарурат боис Мурожаатнома ва Ҳамкорлик дастури ишлаб чиқилдики, улар маҳаллалар ва оилаларда ижтимоий-мањнавий муҳитни соғломлаштириш орқали ёшларни Ватанга садоқатли инсонлар қилиб камолга етказишида муҳим аҳамият касб этишига ишонамиз. Бугун замон биздан маҳалла ва оила институтларини мустаҳкамлаш масаласига чуқур илмий ёндашувни, муаммо ечимида инновацион усусларни қўллашни, соҳада илмий-тадқиқот муассасалари ҳамда жамоат ташкилотлари билан амалий ҳамкорликда иш олиб боришни талаб этмоқда. Шундагина нотинч ва низоли оилалар муаммоларини ҳал этиш, ёшларни оилавий ҳаётга тайёрлаш, замонавий намунали оила мезонлари, “Соғлом оила — соғлом жамият” концептуал ғояни

ҳаётга татбиқ этишимиз мумкин бўлади. Ушбу йўналишларда йиллар давомида йигилиб қолган қатор муаммолар ҳам борки, улар барчамизни ташвишга солиши табиийdir.

Никоҳгакираётган шахсларнинг никоҳдан олдин тўлиқ тиббий кўриқдан ўтишини таъминлаш учун тиббиёт ходимларининг масъулиятини кучайтириш, шу асосда туғма ва ирсий касалликлар сонини камайтириш ҳамда ушбу мақсадларда поликлиникаларни замонавий ташхис ускуналари билан жиҳозлаш, кўрсатилаётган тиббий хизматлар сифатини ошириш, мустаҳкам оила қуриш ва соғлом фарзанд тугилиши учун никоҳдан олдин тиббий кўриқдан ўтишнинг муҳимлигини аҳоли кенг қатламлари онгига сингдиришга қаратилган кенг қамровли тушунтириш ишларини олиб бориш;

аҳолининг тиббий маданиятини ошириш, санитария ва гигиена, ҳомиладор аёлларнинг соғлигини сақлаш ва психофизиологик ахволини яхшилаш, ёш оналар ва болаларни тегишли тарзда парвариш қилиш соҳасидаги ишларни кучайтириш, уларнинг овқатланиш рациони сифати ва калорияси яхшиланишини таъминлаш;

Ёшлар орасида жисмоний тарбия ва спортни кенг оммалаштириш, ёшларни, айниқса қишлоқ жойларда қизларни спорт билан мунтазам шуғулланишга жалб этиш, янги спорт обьектларини қуриш, ишлаб турганларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, уларни замонавий спорт ускуналари ва анжомлари билан жиҳозлаш, юқори малакали тренер кадрлар ва мураббийлар билан таъминлаш;

мамлакатимизда тинчлик, осойишталик ва фаровонликни янада мустаҳкамлашнинг муҳим шарти сифатида оиласада соғлом маънавий муҳитни, хусусан, ўзаро ҳурмат-эҳтиром, эр-хотин ўртасида, ота-оналар билан фарзандлар, қайнона-келин ўртасида, кўни-кўшнилар ўртасида меҳр-оқибат руҳини шакллантириш;

қиз болаларни — бўлажак оналарни — жисмонан соғлом ва интеллектуал ривожланган тарзда вояга етказиши, уларнинг академик лицейлар ва касб-хунар коллежларида албатта таълим олишини, замонавий билимлар ва касб-хунарларга эга бўлишларини таъминлаш, уларнинг ҳаётда муносиб ўрин эгаллашларида, келажакда соғлом ва мустаҳкам оила қуришларида асосий шарт хисобланган ҳаётга бўлган мустаҳкам нуқтаи назарни ва мустақил фикрлашни шакллантириш;

соғлом болани вояга етказишида таълим тизимишнинг ролини кучайтириш, мактабгача таълим муассасалари тармоғини янада ривожлантириш, болаларни мактабга тайёрлаш дарражасини тубдан ошириш, илғор педагогика ва ахборот-коммуникация технологияларини амалиётга кенг жорий этган ҳолда бошланғич таълимнинг юқори сифатини таъминлаш, соғлом турмуш тарзини кенг тарғиб қилиш тадбирларини амалга ошириш;

Мамлакатимиз Конституцияси, Оила кодекси ва бошқа, бир қатор қонун ҳужжатлари оиласада ҳуқуқий манфаатларини таъминлаш, уларни қучли ижтимоий ҳимоялаш, муносиб турмуш шароитларини яратишда муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда,

Фойдаланган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 9 февралдаги ПҚ-2487-сон қарори.
2. ЗокирХудойшукуров.(“Халқсўзи”) газетасидан.

ЁШ ОИЛАЛАРДА ОИЛАВИЙ АЖРИМЛАРНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ

Эрйигитова Лобар Қодиржоновна
Ўзбекистон Республикаси Президенти
хузуридаги Давлат Бошқаруви Академияси
мустақил тадқиқотчиси.
Телефон : +998 90 523 70 13
l.eryigitova@mail.ru.

Аннотация: Ушбу мақолада оилавий ажримларнинг ёш оилалар мустаҳкамлигига салбий таъсири, шунингдек оилавий ажримларнинг келиб чиқиш сабаблари ва турлари муҳокама қилинади.

Калит сўзлар: низолар, оилавий ажрим сабаблари, ажрашиш мурожаати, даъво аризаси, ажрим турлари, ажримларнинг ижтимоий оқибатлари.

Оилавий ажримлар муаммоси ҳозирги пайтда жамиятнинг энг долзарб муаммоси бўлиши билан бирга унинг салбий оқибатлари жамиятдаги ижтимоий муносабатлар барқарорлигига таҳдид солмоқда. Оилавий ажримларнинг мавжудлиги бизнинг республикаизда ҳам кенг жамоатчилик диққатини ўзига қаратиб, бу муаммони ечимини топиш учун керакли чоралар қўришга даъват этмоқда. Чунки ажралишлар миллионлаб одамлар – энг аввало фарзандлар, аёллар, эркаклар ва аввало ажрашганларнинг яқинлари ҳам “маънавий жароҳат” оладилар. Буларнинг барчаси ўзбек оиласида ажримлар масаласига жиддий эътибор бериш лозимлигини ва унинг олдини олиш, салбий асоратларини камайтириш чора тадбирларини илмий асосланган ҳолда ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатмоқда. Бунда биринчидан, турмуш ўртоғи танлашда шошилмаслик лозим. Иккинчидан, ҳаёт тақозоси билан ва тажрибали кишилар маслаҳатларига кўра ажралиш муқаррар бўлса, фарзанд кўришдан сақланган маъқул. Учинчидан, ажралиш турмушдан ажрашганга, ота-оналарга ва фарзандлар ҳаётiga салбий таъсир қилмаслик чораларини кўриш лозим. Тўртинчидан, ажралишаётган жуфтликлар бир-бири билан ижобий муносабатларини сақлаб қолишилари керак, сабаби бу ҳар икки томон манфаатлари учун зарур. Бешинчидан, ажрашиб кетган эр ёки хотин тўғрисида уларнинг фарзандларига салбий маълумот бермаслик лозим, акс ҳолда бу улар ҳақида салбий тасаввурларни пайдо бўлишиллигига олиб келади. Олтинчидан, ажралишга оилавий муаммоларни ҳал этишнинг сўнгги чораси сифатида қарамаслик лозим, ажримлар ажрашганларгагина эмас балки, бутун оила ва яқин қариндошларига ҳам салбий таъсир қилишлигини унутмаслик лозим.

Оила–инсонга баҳт келтирадиган ва авлодлар бардавомлигини таъмин этадиган гўша экан, бу жамият аҳиллигини ва бутунлигини кафолати ҳамdir. Бироқ, бугунги кунда жамиятимиз оилаларида эр-хотин ҳуқуқ ва мажбуриятлари борасида туғилаётган можароларнинг ҳаммаси ҳам оилани дарзи–ажримга олиб келмаслиги лозим. Ажримларнинг аксарият ҳолатлардаги сабаблари кўпгина ёшларимизни оила қуришга тайёр эмаслиги, йигитларимизни кўп қисмини оила бошқариш ва уни иқтисодий таъминлашга, фарзандларини эса маънан ва жисмонан соғлом қилиб тарбиялашни ўз бурчи деб билмаслиги, қизларни эса уй бекаси, оналик вазифалари маъсулиятини тўлиқ англамаслигидан ҳам келиб чиқмоқда. Яна бир сабаб, қайнона–келин муносабатларидир. Бу ажримларда энг кўп тарқалган сабаблардан биридир. Бу борада келинларимиз ўз қайноналарини тарбия беришга ҳақли она сифатида, қайноналар эса ўз келинларини айrim инжиқликлари бор қизлари қаторида кўрсалар шунда манфаатлар тўқнашуви, мақсадлар уйғунлашувига олиб келармиди?

Оилавий ажримлар ўз навбатида бир–бирига занжирдек уланиб кетадиган бошқа муаммоларни ҳам келтириб чиқаради. Оила муносабатларида ва оила қонунчилигига ҳам эр ва хотиннинг тенг ҳуқуқлилиги мустаҳкамлаб қўйилган бўлсада, уларнинг ўзаро муносабатлари миллий қадриятларимиз асосида ўрнатилиши, яъни оилада кўпроқ ёши каттанинг га-

пларига қулоқ солиш, уни ҳурмат қилиш, эркак киши оила бошлиғи ҳисобланганлиги учун унга итоат қилиш лозим. Шу билан бирга кузатувлардан шундай хulosаларга келишимиз мүмкінки, оила қурувчи ёшларга нафакат никохнинг ҳуқуқий асосларини, балки унинг психологик асосларини ҳам содда ва тушунарли тарзда етказиб бериш лозим. Никоҳдан ажрашишлар таҳлиллари яна шуни кўрсатадики, бундай салбий иллатда яна ўзаро келиша олмасликдан ташқари аёлларнинг бозорга чиқиб кетиши, эркакларнинг ишламаслиги, рашқ, ҳиёнат, ташқи меҳнат миграциясининг ўсиб бораётганлиги каби жихатлар ҳам омил бўлиб хизмат қилмоқда. Эр-хотин судга ажрим учун ариза топшираётганида бу уларнинг фарзандлари тақдирига салбий таъсир қилишлигини англаши лозим.

Ажримлар масаласи кеча ёки бугуннинг гапи эмас, кўп ҳолатларда мутассадилар ажримлар олдини олувчи лойиҳалар, жойларда фаолият олиб бораётган яраттириш комиссияларининг фаолияти ҳакида айтишади, аммо норасида, мурғак қалб эгалари тирик етим бўлиб қолишлик оддий ҳолга айланиб бормоқда. Республика "ОИЛА" илмий-амалий Марказининг 2018 йил апрель-сентябрь ойларида 18 521 нафар ажрим арафасида турган оиласлар ажрашишининг сабабларини ўргангандаридан оиласлар ажримларга сабаб бўлиб қуидаги омиллар хизмат қилаётганлиги аниқланган:

1. Эр-хотин ўртасидаги майший қелишмовчиликлардан – 48,5 %
2. Оила ишига бошқа учинчи шахсларнинг аралашувидан – 17,4 %
3. Бепуштлиқдан- 5,3 %
4. Моддий етишмовчиликлар, турмуш ўртоғиниг ишсизлиги ва иқтисодий муаммолардан – 6,3%
5. Ичкиликбозлиқ ва бошқа заарарли одатлардан – 5,5%
6. Ички ва ташқи миграция – 3,5 %
7. Бошқа турли сабаблар – 11,3 %

"ОИЛА" илмий амалий Маркази ижтимоий тармоқларда "Оиласлар ажримларга асосий сабаб нима деб ўйлайсиз?" саволи билан ўтказган ички сўровномада тармоқлардан фойдаланувчи ватандошларимизнинг қуидаги сабабларни санаб ўтган:

1. Турлича ортиқча харажатли урфга кириб улгурган дабдабабозликлар.
2. Қайноналарнинг келинга солиқ солишлари.
3. Қуёвнинг келин томонидан мулк таъма қилиши.
4. Келинларнинг ота уйига "гап" ташиши.
5. Телефон ва интернет тармоқларига қарамлик.
6. Ёшларнинг турли масалаларда мустақил эмаслиги.
7. Оиласла йигитларни фақат ўз сўзини ўтказишга ҳаракат қилишлиги.
8. Қизларни "хўп бўлади" дан узоқлиги.
9. Диний билимлардан бехабарлик.
10. Шахслараро муносабатларда ўзаро ҳурмат тушунчасининг йўқолиши.
11. Бесабрлик ва ўз айбини тан олмаслик.

Ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, ажрим арафасида турган ёш оиласларнинг муаммолари аксарият ҳолларда бир-бирининг муаммосига ўхшамайди. Лекин ҳаммаси ҳам ўз ечимига эга. Ажримгача ёш оиласи сақлаб қолишнинг имконияти катта бўлган. Ажримлар сабаблари ичida қайнона-қайната билан зиддиятлардан келиб чиқсан ажримлар анчагина. Муқаддас ислом динимизда ота-онанинг хизматини адо этиш фарзанднинг қарзи ҳисобланган, аммо бугунги қайнота ва қайноналар орасида бу фарзни фарқламайдиганлар ҳам афсуски, учраб турибди фарзанднинг қарзини келиндан талаб қилишмоқда. Келинлар эса менталитетимиздан келиб чиқиб қайнона ва қайнотага хизмат қилишни ўзига шараф деб билсин. Бундай муносабатлар заминида келинни уй хизматчиси қўриш керак эмас, куёвлар эса келин қалбida ўзининг қариндошларига нисбатан юксак ҳурматни шакллантира олсин.

Ёш оиласлардаги ажримларнинг маълум бир қисмлари фарзанд кўра олмаслик важидан ажрашганлардир. UNFPA – яъни БМТ аҳолишунослик фондининг Ўзбекистондаги вако-

латхонаси маълумотларига кўра ёшларнинг 64% бугунги кунда репродуктив-жинсий саломатлик ҳақида етарлича маълумотга эга эмас. Бу борадаги маълумотни улар ота-онасидан ёки шу соҳанинг мутахассисидан эмас балки, ўз тенгдошларидан, интернетдан тартибсиз тарқалаётган маълумотлардан олишмоқда. Бунинг оқибатида уларнинг аксариятида никоҳдан кейинги ҳаёт ҳақида нотўғри тасаввур пайдо бўлади, ёки айрим масалаларга тўғри ёndoшув қандайлиги ҳақида аниқ маълумот бўлмайди.

Республика "ОИЛА" илмий-амалий марказининг 2018 йилда юқори битирувчи синф ёшлари билан олиб борган тадқиқотларидан аниқланишича, ўғил болаларнинг 86% ва қизларнинг эса 93% жинсий ҳаёт ҳақида кўпроқ билим олиш истагини билдирганлар. Бундай истакнинг сабаби, менимча мактаб, литцей ва коллежларда ёшларга етарлича репродуктив саломатлик ҳақида мутахассислар томонидан маълумот берилмаётганида. Ўтказилаётганларида ҳам кўпроқ ҳисобот ёпиш мақсади биринчи навбатга қўйилишидир. Соғлом турмуш тарзи, жинсий ҳаёт қандай бўлишлиги, жинсий балоғат, бепуштликка олиб келувчи сабаблар ва уларнинг замонавий ечимлари борасида тиббиёт нималарни таклиф этиши ҳақида маълумотларга эга бўлиш оиласа тайёргарлик кўришнинг муҳим босқичидир. Жинсий муносабатлар ҳақида гапириш, шундай муносабатларни муҳокама этиш уят санаған бизнинг менталитетимизда. Бу йўналишда бўшлиқнинг пайдо бўлиши яхши натижага олиб келмайди, албатта. Оилавий ажрим сабаблари ичida яна кўп учрайдиганжиҳат бу ёшларнинг мустақил ҳаётга тайёр эмаслигидир.

Ўзбекистон Республикаси "ОИЛА" Кодексида оила қуришнинг энг кичик ёши йигитлар учун 18 ёш, қизлар учун 17 ёш этиб белгиланган. Ўтказилган ижтимоий сўровлардан аён бўлишича эса 85,7% йигитлар ва 22,3 % қизлар амалда 22 ёшдан кейинги никоҳни афзал биладилар. Бундан кўриниб турибдики, бу масалада ўзгартириш қилишга асос бор. Яна бир жиҳат оила қургunga қадар ота–она фарзандларини фикран ва моддий мустақил қилишга аҳамият бериши лозимки, бу келажакда оилавий ҳаётнинг барқарор бўлишлигининг муҳим шартларидан биридир. Она бўлаётган келинларнинг 30% бу 15-19 ёш оралиғидаги қизлар эканлиги ҳам оила муаммолари ичida энг оғриқлisisidir. Бундай ёш оила қуриш ва фарзанд кўриш ёш онанинг уқувсизлиги оилавий низоларга, аёнки ажримларга ҳам жиддий сабаб бўлиш эҳтимолини оширади.

Ажримларга сабаб бўлган яна бир жиҳат-бу оиладаги моддий этишмовчиликлардир. Бизда азалдан оила бошлиғи эркак аёли ва фарзандларининг моддий таъминотини тўлалигича таъминлаб беришлиги жамиятда эътироф этилган одатий нормадир. Куёвликка даъвогар йигитлар қачонки ҳалол ризқ топиб, топганларининг қадрига етадиган, отасининг пули ва оиласининг қудратига ишониб эмас, ўз пешона тери ва меҳнатига таянса гина чин маънода "оила бошлиғи" мақомига эга бўла олади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. "Ўзбекистон аёллари" Давлат илмий наўриёти , 2019
2. Э.Гидденс " Социология" Москва , 2005 йил тўлдирилган учинчи нашри.
3. З.Аҳмедова "Мен ажрашмайман" Тошкент, 2018
4. " Оила энциклопедияси" Миллий энциклопедия нашри , Тошкент, 2019
5. Ш.Содикова "Оила тарбияси" Маънавият нашр

ЖАҲОЛАТГА ҚАРШИ МАЪРИФАТ

Асқарова Наргиза Одилжоновна
Наманган вилояти Тўракўргон тумани
Халқ таълими бўлимига қарашли
48-умумтаълим мактаби тарих фани ўқитувчиси
Тел: +998 94 275 8082
quyosh0817@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада маърифатли бўлиш ёшларнинг диний қарашларнинг нотўғри талқин этилиши таъсири остида ноқонуний террористик гурухларга қўшилиб қолишининг олдини олишда муҳим омиллардан бири эканлиги хусусида фикрлар билдирилади.

Калит сўзлар: эътиқод ва виждан эркинлиги, Ўзбекистон Республикаси Конституяси, тўғри исломни тушунтириш, тарғибот тадбирлари, президент ислоҳотлари, жаҳолат, маърифат, Ҳакатлар стратегияси, таълимда маърифат.

Ўзбекистон Республикасида мустақилликнинг биринчи кунларидан бошлаб, аҳолининг барча қатламларига диний эътиқод ва виждан эркинлигини таъминлашнинг қонуний асосларини таъминлашга ҳаракат қилинди. Ушбу фикримизни исботлаш учун 1992 йил 8 деқабрь куни қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциядан ушбу моддаларни келтиришимиз мумкин:

29-модда.

Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга. Ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига эга, амалдаги конституциявий тузумга қарши қаратилган ахборот ва қонун билан белгиланган бошқа чеклашлар бундан мустаснодир.

31-модда.

Ҳамма учун виждан эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди.

Конституциямиздан келтирилган ушбу моддалар кўрсатиб беряпти, инсоннинг эътиқод ҳуқуқлари ва эркинликлари давлат ва қонун томонидан кафолатланган. Асосий қонунимизда оддий сўзлари билан ёритиб берилган моддалар чуқур маънени билдирияпти. Чунки, қонуний хужжатларимиздан келиб чиққан ҳолда республиканизнинг ҳар бир фуқароси диний тарбия олишга ҳуқуққа эга ва ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслиги ҳам мумкин.

XX асрда бўлган тарихий оғатлар, уларнинг оқибатлари диний тарбияни долзарблиги исботлаб берди. Асрлар давомида аждодларимизнинг эътиқоди таянч ва суянч бўлиб турган динимиз бугунги кунда ўз аҳамиятини ифодалай олди.

Аҳолининг кенг қатламларига ислом динининг соф маъносини тўғри етказиб беришда президентимиз Ш.Мирзиёевнинг қуйидаги сўзлари бу борадаги ҳукумат қарашларни ифодалайди: “Элимизга тўғри исломни тараннум этиш – жуда катта тарбия. Масжидларда ҳам буни қўйса бўлади. Биринчидан, онгимиз ўзгаради, иккинчидан, ўзимизнинг устимизда ишлаш билан атрофимизга муҳит яратиб, бошқа иллатдан олиб, ижодга бағишлаймиз. Энг асосий масала – ўзлигимизни англашни жой-жойига қўймас эканмиз, кечаги биз айтган гапларни меъёрига етказа олмаймиз”.

Бугунги кунда оммавий ахборот воситаларида ва бошқа турли диний-маърифий тадбирлар “Жаҳолатга қарши – маърифат” ибораси билан ташкил этилишига кўп марта гувоҳ бўламиз. Нима сабабдан бу ибора диний-маърифий тадбирларнинг шиори ва мавзусига айланди? Мустақилликнинг дастлабки йилларида юртимизда берилган диний ва сиёсий эркинликни нотўғри тушуниш ва талқин қилиш, собиқ коммунистик мавғурадан бўшаб қолган халқ онгини диний ақидапарастлик ғоялари билан тўлдириб, бу ғояларга эргашувчилардан

юртимизда ҳокимятни эгаллаш мақсадида фойдаланилди. Натижада, бундай ноқонуний йўллар билан хукуматни қўлга киритишни истовчи қора кучлар томонидан кўплаб жиноятлар, қўпорувчилик ҳаракатлари амалга оширилди. Аҳолини қонуний ҳокимят ва парламентга қарши оёқлантиришга уринишлар бўлди. Оқибатда, халқни давлатга ва давлатни халқقا ишончининг камайишига олиб келди. Биринчи Президентимиз И.Каримовнинг олиб борган қатъий сиёсати натижасида мамлакатимиз ичida динни никоб олган жиноий тўдалар фаолиятига чек қўйилди. Лекин, чет мамлакатларда ҳамон юртимиздаги ижобий ўзгаришлар, тинчлик ва барқарорликни қўра олмайдиган ҳамда бизга зарап етказиши мақсад қилиб олган жиноий гурухлар ҳаракат олиб бормоқда. Улар ўз тўдаларига етарли билимга эга бўлмаган, касби-кори йўқ, дангаса ёшларни ислом динини нотўғри талқин қилиш орқали алдаб жалб қилмоқдалар ва улардан аскар сифатида фойдаланмоқдалар. Оқибатда, оиласарда тинчликка путур етмоқда, ота-оналар фарзанд доғида, рафиқалар бевалик азобида, фарзандлар етимлик қийноғида қолмоқдалар.

Президентимиз Ш.Мирзиёев ўз вазифасига киришгач мамлакатимизда диний эътиқод ва виждон эркинлиги йўлида бир қатор янги ва долзарб ислоҳотларни амалга ошириб келмоқда. 2017 йилда қабул қилинган “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг 5 та устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”да ҳам диний бағрикенглик ва эркинликни таъминлаш масаласида бир қатор вазифалар белгиланди ва босқичма-босқич амалга ошириб келинмоқда.

Бу ислоҳотларни амалга оширишда муҳим йўналишлардан бири тарғибот тадбирларини изчил олиб боришидир. Тадбирларнинг мақсади ёшларнинг сиёсий, хукуқий ва ғоявий саводхонлигини кучайтириш ва ошириш бўлмоғи лозим. Бу тадбирлар ёшларда турли диний ғояларни ҳақақат ва ёлғонлигини фарқлаш қобилиятларини ривожлантиришга хизмат қилади. Шунингдек, жаҳолатга қарши маърифат сўзларини мазмун-моҳиятига етиш учун жаҳолат ва маърифат нималигини тушуниш лозим.

“Жаҳолат” сўзининг лугавий маъноси “билимсизлик”; “нодонлик” демакдир. Орифлар истилоҳида жаҳолат - қўнгилнинг ўлими маъносини англатади. Бундай кўнгил ҳақиқатни англашдан йироқдир.

Пайғамбаримиз Мұхаммад (с.а.в.) бир ҳадисларида: “Инсоннинг вужудида бир парча гўшт бор. Агар у соғлом бўлса, бутун бадан соғлом бўлади. Мабодо у айниса, бутун вужуд айнийди. У қалбидир”, деганлар.

Жаҳолат қачондир тарихда бўй кўрсатиб, энди қайтиб келмаслиги аниқ бўлган ҳодиса эмас, у ҳар бир замонда қайсиdir кўринишда намоён бўлаверади. У миллатни ич-ичидан емиради, тараққиётдан неча ўн йиллаб орқада қолишга сабаб бўлади. Ҳар доим миллатни, унинг вакилларини, жаҳолатдан қутқарувчи ягона восита илм ва маърифатдир. “Дунёда энг ҳазар қилинадиган иллат – жаҳолат”, деган эди Сукрот.

“Маърифат” сўзининг лугавий маъноси “билиш”, “таниш”, “билим” демакдир. Истилоҳий маъноси эса анча кенг. Орифлар наздида бу сўз худони таниш маъносини англатади. Сўфи Оллоёрнинг: “Танур жойинг бўлур қолсанг танурдан” мисрасидаги “танур” сўзи дастлаб “тандир”, “жаҳаннам” маъносини англатса, иккинчиси “маърифат” маъносини англатмоқда. Ҳазрат Навоийнинг “Лисон ўт-тайр” достонида қушлар сафари тимсолида инсон камолотининг етти босқичи хақида сўз юритилади. Улар: талаб, рух, маърифат, истиғно, тавхид, ҳайрат ва фикру фано.

Юқорида айтилганлардан шуни англаш керакки, кенг аҳоли орасида, айниқса ёшлар орасида уларнинг барқарор ва баҳтли келажагини таъминлаш учун маърифатли, билимли бўлиши кераклигини тушунтириш ишларини доимий олиб бориш керак. Ислом динининг асл маъносини бузилишлардан сақланиш керак. Бунинг учун республикамизда жуда кўп ишлар олиб борилмоқда. Маҳалларда, таълим массасаларида оммавий ахборот воситларида маърифий тарғибот тадбирлари ташкил этилмоқда.

Президент Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 16 апрелдаги “Диний-маърифий соҳа фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони

билин Ўзбекистон халқаро ислом академияси ташкил қилинди. Ўрта маҳсус диний муассасаларининг кенг тармоғи Ўзбекистон ҳудудларида фаолият олиб бормоқда. Ўрта мактабларда "Одабнома", "Дин тарихи" фанлари ўқув дастурига киритилган. Айниқса, 2020-2021 ўқув йилидан "Тарбия" фанининг жорий этилиши ҳам униб-ўсиб келаётган ёш авлодни маърифатли бўлиб етишиши ва ғоявий иммунитетни шаклланишини таъминлаш ўйлидаги муҳим қадамлардан бири сифатида баҳолаш мумкин.

Юқорида айтилганидек, жаҳолат доимий муаммо эмас. Аввало унинг жамиятда урчишига йўл қўйилмаса, турли йўлар ва таъсир чоралари билан астойдил курашилса уни жамиятдан сиқиб чиқариш мумкин. Бунинг учун, ҳукуматимиз томонидан, президентимиз раҳнамолигида амалга оширилаётган ислоҳотларни рӯёбга чиқаришда сидқидилдан ўз ҳиссамизни қўшишимиз керак.

Бу йўлда энг биринчи қиласидаги ишимиз, фарзимиз ва бурчимиз жамият учун, давлат учун, халқ учун маърифатли, билимли ва комил фарзандларни тарбия қилиб беришимиздир.

Адабиётлар ва манбалар руйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. lex.uz сайти.
2. Юксалиш. Нарзулла Жўраев. Тошкент. "Ўзбекистон" 1995 йил.
3. Мустақиллик. Изоҳли илмий-оммабоп луғат. М.Абдуллаев. Тошкент. 2009 йил.
4. President.uz сайти

HAYOT DAVOMIDA O'ZGARISH EMAS, O'Z- O'ZINI ANGLASHGA INTILISH....

*Yusupova Zarifa Toshpo'lat qizi
Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumani
5-sonli umumiy o'rta ta'lif maktabi geografiya fani o'qituvchisi
Telefon: +998972511989*

Annotatsiya: Ushbu maqolada, inson hayoti davomida o'zgarmaydi aksincha o'zini ozi anglashi va anglashi haqidagi fikrlar, asarlardan keltirilgan parchalardan misollar bilan yuksaklik sari chorlaydigan g'oyalalar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Tohir Malik, Aleksandr Dyuma, Umar ibn Hattob, Antuan de Sent- Ekzyuperi.

Inson hayotda yashashi, umri davomida ko'rganlari, o'qiganlari, o'rganganlari kabilar bilan o'zgarmaydi aksincha, o'z-o'zi, ya'ni o'zligini topa boshlaydi. Balki aksincha o'zgara – o'zgara o'zligini topa boshlaydi. Yaqin kishilarimizga o'zlariga yarasha munosib muomala qilib, biz ularni battar buzamiz, o'zligini topishni qiyinlashtiramiz, uzoqlashtiramiz. Agar ularga o'zlaridan ko'ra yaxshiroq odamlar deb yondoshaksak, ularni biz yanada yaxshiroq bo'lishga majbur qilamiz. Ishonmasangiz sinab ko'ring va sabr qiling. Siz unga qilgan muomalangiz bilan yoqish uchun emas uni odamiyilagini topishda yordam berish uchun harakat qilsangiz bu sizning yuksak nuqtai nazaringizdan bo'ladi. Chunki, eng kulgili xohish- bu barchaga yoqish istagidir. Bu istak odamni odamiyilagini yo'qotishga, g'aflat botg'ogi sari undaydigan bir holat kabitdir.

Turli adabiyotlar o'qir ekanman, mutolaa qilgan asarlarim ko'z o'ngimda namoyon bo'ladi, tasavvur qilaman o'sha asar ishtirokchilari va qahramonlarini so'zlarini, hissiyotlarini... Yonida go'yoki kuzatuvchidek kuzataman, va yanada yashashga, mazmunli yashashga bo'lgan ishtiyoqim oshadi. Masalan, Tohir Malikning "Shaytanat" asarida:

Bir kuni o'rtog'iga yuragini o'rtayotgan orzularini aytdi:

- Pulni nima qilasan mashina olasanmi?- deb so'radim o'rtog'i.
- Yo'q otamni topib, boqaman.
- Nega? – deb hayron bo'ldi o'rtog'i.
- U bizni boqolmay tashlab ketgan ekan. Erkak kishini bunday qilishi nomardlik. Nomardlik jazosiz qolmasligi kerak. Men uni boqib jazolayman. Har tishlam nonni tishlaganda meni tashlab ketganidan uyaladi, afsuslanadi. Afsuslanib, afsuslanib yuragi siqilib qiynaladi. Qiynalib- qiynalib oxiri o'ladi....

Asardagi ushbu satrlar barchasi adibning asar chiroyli chiqishi uchun oylab topgan satrlari emas, menimcha hayotiy kuzatishlari, o'rganishlarini yoritgani sababli ham asar o'z ahamiyatini yuqori va eng ko'p nashr va o'qilgan sara asarlar tarkibidan joy olgan.

Inson umri juda qisqa , uni qanday o'tkazish esa uning qarashlariga bog'liq.

Katta yoshda muvoffaqiyatga erishmagan odam, mакtab davridagi yutuqlarini aytib maqtanadi. Umrning ko'z ochib yunguncha o'tib ketishiga ishonmasangiz, bir kungina yashaydigan kapalaklar hayotiga nazar tashlang.Inson vaqtini , umrini behudaga sarflash natijasida , inson o'ziga qilgan zulmini butun boshli armiya ham qila olmaydi. Chunki u , besamar otgan vaqtini qaytara olmaydi. Vaqtimizni samarali, ertangi hayotimizda qo'rmasdan, uyalmasdan ortga nazar tashlash uchun esa hozirdan yaxshi ishlarga, sizga yomionlik qilganga ham yahshilik amallari qilib uni ham ozgarishiga yordam berish lozim.

Mashhur adib Aleksandr Dyumani asarlarini o'qiganimda shu so'zlar yodimda qolgan, "Bir kun kelib ishni to'xtatish mumkin. Ammo ta'limgani – hech qachon".

Umar ibn Hattob asarlarida esa inson buyukligina saqlash, yuksaklikka erishish uchun esa, quyidagi so'zlarini xotiramizga qayd etsak yanada mazmunli hayotga erishamiz:

Ko'p kulgan kimsani haybati yo'qoladi.

Ko'p hazil qilgan kimsani obro'si yo'qoladi.

Ko‘p gapirgan insonni xatolari ko‘payadi.

Xatosi ko‘p kimsani hayosi yo‘qoladi.

Taqvosi yo‘qolgan kimsani qalbi o‘ladi.

Ushbu so‘zlar hayotimizda muhim qoidalardan bo‘lishi lozim.

Ortga qarashga, bosib o‘tgan yo‘limizdan mammunlik insonga kuch bag‘ishlaydi. Aksincha ishlar esa, kasallikka chorlaydi. Tanamizdagи kasalliklarni paydo bo‘lishiga tashqi muhit ta’siridan ko‘ra ruhiy holatlar ta’siri kuchli. Ko‘p g‘azab qilish jigarni zaiflashtiradi, xafagarchiliklar o‘pkani zaiflashtiradi, xavotir me’dani kuchsizlantirsa, tushkunlik qalb va miyani zaiflatadi, qo‘rquv buyraklarni shikastlantiradi, aksincha, muhabbat tan sihatlikni, o‘zingiz bilan gaplashishingiz xotirani mustahkamlaydi, kulgu tushkunlikni yengil qilib, tabassum baxt ulashadi.

Antuan de Sent- Ekzyuperi “Kichkina shahzoda” asarida:

- Nima qilyapsan deb? - so‘radi Kichkina shahzoda.
- Ichyapman, - javob berdi piyonista xo‘mrayib.
- Nega ?
- Unutmoqchiman.
- Nimani ? – deb so‘radi Kichkina shahzoda piyonistaga rahmi kelib.
- Shu ishimning uyatligi, - dedi piyonista tan olib va boshini quyi soldi.
- Qaysi ishing ? – so‘radi Kichkina shahzoda, boyaqish yordam berishini jon- dildan istab.
- Ichishim uyat! – dedi piyonista va qayta og‘iz ochmadi.

Ana shunday, hayotimizda afsus nmadomatga qolmaslik uchun, ilmga olishdan, to‘g‘ri xulosalar chiqarishga o‘rganishimiz kerak. Buning uchun kitoblar bizga yordam berib , qalbimizni yoritadi, bizni yuksaklikka ko‘taradi va kuchimizga – kuch qo‘sib, unda eng yaxshi istaklarni uyg‘otadi, aql charxlayd va yurakni yumshatadi.

Foydalaniman adabiyotlar va manbalar ro‘yxati

1. Tohir Malik . Shaytanat
2. Aleksandr Dyuma
3. Umar ibn Hattob
4. Antuan de Sent- Ekzyuperi . Kichkina shahzoda

**YOSHLAR QANCHALIK MA'NAVIY BARKAMOL BO'LSA, TURLI YOT
ILLATLARGA QARSHI IMMUNITETI HAM SHUNCHA KUCHLI BO'LADI.**

*Qashqadaryo viloyat Qarshi shahar
Hasanov Rufat Pirmamatovich
41IDUM fan tarix Oqituvchi va Qashqadaryo
viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi
ilmiy xodimi*

Annotatsiya: Mamlakatimizda yoshlar masalasi xar doim davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Yoshlarga oid davlat siyosati – bu davlatning demokratik taraqqiyot yo'lida rivojlanishida yoshlarni muhim strategik kuch sifatida tan olishi, zamonaviy dunyoda yoshlarning ehtiyojlari, ularning mavjud demokratik muhitga to'g'ri moslashuviga yo'naltirilgan qonunchilik va ijro etish xususiyatining yig'indisi hamda o'zining yoshlarga nisbatan boshqaruv va ijtimoiy funksiyalarini demokratik siyosiy tizim, xalqaro yohud milliy huquq normalari talabi darajasida to'liq bajarishidir. Yosh avlod vakillarining manfaatini, boshqa ko'pchilik qatlamlar vakillarining manfaatiga qarshi qo'ymasdan, umummiliy manfaat bilan uyg'unlashtirish – yoshlar siyosatining asosiy vazifasidir.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy sohalar, aqliy faoliyat, siyosiy tizim,

Mustaqillik yillarda mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi.

Mamlakatimiz aholisining 30 foizi 14 dan 30 yoshgacha bo'lган yoshlardir. Ularning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi uchun zamonaviy sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Shu bilan bir qatorda, yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazishni tashkil etish dolzarb masala hisoblanadi. Ma'lumki, davlatimiz rahbari ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi ishlarni yangi tizim asosida yo'lga qo'yish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni ilgari surgan edi. Yoshlar qanchalik ma'naviy barkamol bo'lsa, turli yot illatlarga qarshi immuniteti ham shuncha kuchli bo'ladi.

Biz pedagoglarning oldimizga muhim vazifa qilib, kuchli bilimga ega bo'lган, o'z mutaxasisligi bo'yichayangilik yarata oladigan, yetuk marralarga erishishmi maqsad qilgan yosh kadrlarga ta'lim-tarbiya berish qo'yilgan. Inson tafakkuri faoliyat davomida shakllanadi. Shuning uchun o'quv amaliyoti oldida o'quvchilarni aqliy faoliyat usullarining o'ziga o'rgatish vazifikasi qo'yiladi. Bu bilan bog'liq ravishda o'rganish bir vaqtning o'zida bilimning to'planishi va undan foydalanish usullarini o'zlashtirish jarayoni sifatida tavsiflanadi.

Usullarni o'zlashtirish, birinchidan, o'quvchilarning ular bilan tanishuvi orqali, ikkinchidan, mashqlar – turli materiallarda aqliy faoliyatning mos keluvchi usullarini qo'llash orqali, uchinchidan, ko'chish – yangi masalalarni hal etish uchun usullarni tatbiq etish orqali ro'y beradi.

Shunday qilib, aqliy faoliyatning shakllanish yo'li taxminan shunday: usul mazmunini o'zlashtirish – mustaqil ravishda uni qo'llash – yangi vaziyatlarga tatbiq etish hisoblanadi.

Bugungi kunda amalga oshirilgan tadbirlar tahlili yoshlarning keng qatlamlariga daxldor bo'lган dolzarb masalalar, ayniqsa uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun munosib sharoit yaratish, har tomonlama qo'llab-quvvatlash, kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish borasidagi ishlarga asoslangandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov B.R. Sinf zukkolarini tanlash metodikasi (Yosh iste'dodlarini izlaymiz): Metodik qo'llanma. T., 1998.
2. G'oziev E.G'. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). T., 1994.
3. G'oziev E.G'. Umumiyy psixologiya: darslik. I, II kitob. T., 2002

OTA-ONA FARZANDLARGA IBRAT

*Mirzayeva Shaxnoza Muminjonovna
Namangan viloyati Norin tumani
40-umumiy o'rta ta'lim maktabining
bosholang'ich sinf o'qituvchisi
Telefon: +9989997937859
quyosh0817@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada farzand tarbiyasida ilm bilan bir o'rinda mehnatga bo'lgan layoqat, mehnatsevarlik va bunga erishishning samarali yo'llari hayotiy tajriba asosida keltirilgan ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ota o'g'ilga ibrat, ona qizga namuna, mehnatni qadrlash, mehnat-burch, ijtimoiy daraja, mehnat tarbiysi.

Hayotimizdagi eng muhim qoidalardan biri bu ota – o'gilga ibrat ,ona esa qizga namunadir.Ota onaga yordam bermasa, o'gil bundan namuna oladi.Yoshligidan bolalarini mehnatdan asragan, aytilgan ishlarni bajarilishini qattiq nazorat qilmagan ota-onalar bolalarini baxtsiz qilishadi. Chunki, hech ish qilmay katta bo'lgan bolalar bir tomondan o'quvsiz, ikkinchi tomondan, birovlarining mehnatini qadrlamaydigan odam bo'lib yetishadi.O'zini-o'zi eplay olmaydigan, doim enaganing, o'rtog'ining ko'magiga muhtoj farzandlarga odamning rahmi keladi. Bolani ishga o'rgatish uchun dastlab oilaviy ishlarni birga qilish kerak.Bolaga qo'lidan keladigan kata-kichik ishlarni buyurish kerak.Bola u yoki bu ishni yaxshi qilishni o'rganib olgach, unga alohida mustaqil vazifalar bera boshlash kerak.Asta – sekin bolada ko'nikma va malakalar paydo bo'la boshlaydi. Uy mehnati bolaga azob emas, balki zaruriy ehtiyojga aylana boradi.

Mehnat tarbiyasi oilada farzandlar kamoloti uchun ilm bilan birga amalga oshiriladigan jarayondir. Bu ikkisini o'z vaqtida yetkaza olgan ota –ona esa farzandini go'yoki baxt cho'qqilarini zabit ettira olgan insonlardir.Ota-onalar farzandlariga ko'p ish buyurishlari mumkin, lekin ishning natijasiga alohida e'tibor qaratmasliklari ko'p uchraydigan xolatlardan biri bo'lib, bu esa bolada ma'suliyatsizlik tuyg'usini shakllanishiga sabab bo'ladi.Shuning uchun bolaga yuklatilgan ishning natijasiga alohida e'tibor berish: ya'niqilgan ishi uchun rag'batlanirish, kamchiliklari bo'lsa, keyingi safar bajarayotgan shu joyini to'g'irilasa yana ham ajoyib bo'lishini aytish bilan uy va jamoat ishlarida ishtirok etishni dastlab burchga aylangan bulsa, keyinchalik bu burch ijtimoiy darajaga ko'tarilishi mumkin.

Ko'p yillik tajriba va o'rganishlar natijasida ota-onalar uchun quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

1. Bolaga talabni ko'p marta o'ylab qo'ying va uni oxirigacha talab qiling.
2. Bolalarni shaxsiy va yosh xususiyatlarini hisobga oling.
3. Bolalarga birorish buyurishdan oldin avval shu ishni o'zingiz qilib ko'rsating.Keyin bir necha marta shu ishni birgalikda qiling, so'ng uni o'ziga yuklang.
4. Mehnat azob bo'lib tuyulmasligi uchun ish bajarishda turli o'zin elementlarini, masalan matematikaga oid oyinlar bolani bir vaqtini o'zida ham fikrlash, ham qiziqarli u uchun oson bo'lgan mehnatni kashf qilishi mumkin.Misol uchun yong'oq yoki olma terishishlarida terilganlarni saralarini yaqin insonlarga berish yanada mevalarni serhosil va rahmat eshitganda qanchalik ko'p yaxshilikka qo'l urganini tushuntirish bolada yanada ko'proq rag'bat va saxiylik tuyg'ularini shakllanishiga sabab bo'ladi.
5. Bolalarga boshqalar mehnatini, buyumlarini qadrlashga o'rgatish: qadrlanmaganda qanday holatlar va qadrlanganda qahday holatlar yuz berishi mumkinligini hayotiy misollar bilan hikoya qilib berish o'zgalar mehatiga hurmat tuyg'ularini shakllanishida yordam beradi.
6. Bolalarning mehnat natijalarini baholab, uni rag'batlanirib,qanday qilsa yanada yaxshiroq bo'lishini tushuntirib boring.
7. Ota-ona bolani nazorat qilishi bilan birga unga mustaqillik ham berishlari kerak. Chunki

bola o‘z hayotida o‘zi qaror qilib, yechimlar toppish tajribasini ham to‘plashi kerak. Ana shunda nima qilish yaxshi, nima qilsayomonligini o‘z tajribasida ko‘rib sinaydi. Shuning uchun bola o‘z bilganidan qolmasa, unga buni oqibatini u tushunidagan, yotig‘I bilan tushuntirib boorish kerak.

8. Sabrli bo‘lish bu ota-onaning eng yaxshi fazilatidandir.
9. Bolangiz aytganingizni qilmasa, uning qilmishi nima uchun noto‘g‘ri ekanligini asabiylashmasdan, atroflicha tushuntirish bolani turli vaziyatlarda o‘zini tuta bilish qobilyatini shakllanishiga katta imkoniyat eshiklarini ochadi.
10. Bola noma’qul ishni qilmoqchi bo‘lganida, unga shu ishni ta’qiqlagandan ko‘ra boshqa yumush bilan chalg‘itish, keyin esa qilmoqchi bo‘lganishini oqibatini tushuntirishga harakat qiling.
11. Bolani birinchi marta ayb qilganda, ikkinchi marotaba qaytarganda ham jazolashga shoshilmang, oqibatini o‘z yoshiga mos xis qilsin, shunda takrorlamasligi mumkin.
12. Yaxshi ish qilganida bolangizga rahmat aytинг. Mukofatlang, zero, mukofot jazodan samaraliroq.
13. Bola biror yaxshi ish yoki qiliq qilganida uni maqtab qo‘ying. Agar indamay qo‘ya qolsangiz, u neytral munosabatda bo‘ladi. Shu xatti-harakat uchun maqtalsa, o‘shani yana takrorlashga harakat qiladi. Sizga yoqqan yaxshi gap va rahmat albatta bolaga ham juda yoqadi. Natijada esa, bu asta-sekin bolangizni xulq-atvorini ijobjiy tomonga o‘zgartirishga xizmat qiladi.
14. Ota-onsa o‘zining ehtiroslarini (g‘azab, gina-qudratni, umidsizlik, nafrat) jilovlashi foydali, amaliy o‘zanga burib yuborishga harakat qilishi kerak.

Farzandimiz tarbiyasida yuqoridaq tavsiyalardan foydalanishimiz, nafaqat farzandimiz kamolotiga, balki siz va bizning yorug‘ yuzli bo‘lishimizga, yurt ravnaqi va taraqqiyotiga eng katta xissa qo‘shgan bo‘lamiz, desak also mubolag‘a bo‘lmaydi. Zero, farzandlarini baxtli ekanligini ko‘rish barcha ota-onalarning asosiy maqsadidir!

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz... -Toshkent, 2014 yil.
2. Internet ma’lumotlari
3. ziyonet.uz.

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҶАРАШЛАР. ЖАҲОЛОТГА ҶАРШИ МАЪРИФАТ.

*Мадраҳимова Ибодат Аҳмаджоновна
Наманган вилояти Тўракўргон тумани
5-сонли умумий ўрта таълим мактабнинг
бошлангич синф ўқитувчиси
Телефон: +998996472763*

Аннотация: Ушбу мақолада билимсизлик ва унинг ортидан келадиган жаҳолат, жафо, муҳтожлик, нодонлик, ёмонлик, бугунги кундаги ахборот хуружларига факат юксак билим орқали эзгулик ва юксакликларга йўл олиш мумкинлиги ҳақида баён этилган.

Калит сўзлар: Жаҳолат, ирфон, Ахборот хуружи, ядрорий полиганлар, диний экстремизм, тероризм, фундаметализм, фанатизм.

Билимсиз хеч нарсага тушунмайдиган нодонликни айтилади. Жаҳолат инсониятнинг энг зўр душмани ва ёмон хулқларнинг бошлиғидир. Маданиятдан маҳрум қолган халқ жаҳолат панжаларининг орасида ҳамир каби эзилгандек оғоли заминдан хам ўз нафсиning юқасини бўшата олмас. Илм ва маърифат сохиблари фазли камоллари соясида ҳар бир ишни таҳид ва мушоҳада ила қурилар. Аммо жохиллар эса бир нарсанинг шу моҳиятини мушоҳада қилишга ақл ва фаросатлари этмайди. Чунки жаҳл худбин ва зоҳирпастдан иборатдир. Жаҳолат аробий қайси ерда бўлса бўлсин, лойиқи эътибор ўзлмоқ шарафидан маҳрумдир. Моддий жихатдан қанча бой сарватдор бўлса маънавий жихатдан шунча факр ва залил хисобланур. Зероки жаҳолат энг қўрқинч факр ва муҳтожликтан зиёда даҳшатлироқ бир мусибатдир. Ақл ила илмнинг яхшилиги ва фазилати қанча баланд бўлса жаҳолат туғулуладурғон ёмонликлар балолари шунча остин ва хорлиқдир. Хазрат али ароби фазлу камол жаҳилдан қанча изо ва жафо чекса жаҳл хам ақл ва ирфон сохибидан шунча муттасир бўлур дермишлар.

Жаҳолатга қарши маърифат инсон бу дунёning сир асророларини етарли даражада англаши ва ҳаёт мазмунини тушуниниши керак. Бугунги кунда бугуннинг ягона йўли профиссанал шахс бўлиши у учун ўз нафсини тия билиши касб-маҳоратини эгаллаши ва одам бўлиб яшаш кўнижасини хосил қилиш керак буларнинг барчаси бир-билмоқ (маърифат) жо бўлган. Билимли киши жаҳолат, нодонлик ва ювузликка қул зўрмайди. Инсон онгига унинг ўзи ва ўзгаларга манфаат келтирадиган тушунчалар таркиб топиши керак. Бирор шахс инсонда эзгуликка нисбатан ёвузликнинг устувор бўлишини исботлаб берадиган эмас. Аксинча инсонинг беғубор болалик даврини бошидан кечириш унинг онгига эзгулик устувор эканини кўрсатади. Шунинг учун инсон онги ёвуз ва жохил ғоялардан жаҳолат, ботқоғидан химоя қилиши керак. Жамиятимизда бу иш миллий ғоя асосида инсон онгизда эзгулик, адолат, хақиқат ва мансулат ғояларини шакинлантириш билан жаҳолат, нодонлик ва бефарқлик каби иллатлардан химоя қилиш мумкин. Миллий ғояга эга инсон ювуз ғояларни фарқлай олади, бу ғоялардан ҳар доим узоқда бўлгиси келади.

Хозирги замонда энг хавф инсонларинг қалби ва онгни эгалаш учун узлуксиз давом этаётган маъфкуравий курашишдир. Эндиликда ядро майдонларида эмас маъфкура майдонларида бўлаётган урушлар кўп нарсани хал қиласи. Ахборот хуружи қурол –ярок хуҷумидан минг марта хафлироқdir чунки у комъюнайтерга жойлашиб олиб, ўз фолиятини бошлайдиган вирус сингари мияга секинлик билан жойлашиб унга турли хил зарарли таъсирларни сингдира бошлайди. Маъфкуравий имунитети шакинланмаган ёшлар бундай гирдобга осонгина тушиб қолади. Ахборот хуружи аслида ўз манфатларини дунё бўйлаб юритишининг энг маъқул усули хисобланади. Шунингдек ахборот хуружи урушининг ўзгарган шаклидир. Шу ўринда айтиш керакки хақиқатда юртбошимиз таъкидлагандек, бугунги кунда ахборот омили ядрорий полиганлардан хам даҳшатли омилларга айланиб бомоқда.

Бугунги кунда интернетдан нотўғри фойдаланиш хар хил заарли ахборотларни қабул қилиш ёшларнинг ўзлари билмаган холда диний экстремизм, тероризм, фундаметализм, фанатизм кайфиятидаги турли хил оқимларга қўшилиб қолишига, "Оммавий майданият"га тақлит қилган холда турли ажнабий кийимларни кийишга, татиуровкага ружу қўйишга, қизларимизнинг ўзбек аёлларига, ичиш чекишга муккасидан кетишга, тунги кулибларга таъб тортмасдан юриб ота-онага бехурматлик билан билан муносабатда бўлишга ва шу каби ахлоқа зид бўлган қоидаларни ўзлаштириб олишга онги ривожланмаган болаларнинг порнографияга ишқибоз бўлиб қолишига олиб келмоқда. Ёшлардаги бу каби камчиликлар ўз мақсадни амалга ошириш ёлида хеч нарсадан таб тортмайдигон динни ўзларига никоб қилиб олган турли гурухлар учун айни муддоа бу каби муаммоларнинг олдини олиш, бўлаётган хар бир воқеага хушёрлик билан муноабат билдириш хар бир юрт фуқоросининг ватан оиласи қолаверса фарзандлар олдида бурчидир. Шу туфайли ёшларга қаратилган эътибор кундан кунга кучайиб бормоқда. Уларнинг бекор қолиши натижасида онгидан бўшлиқ хосил бўлаётган ўзгаришларни ўзининг мустақил фикри билан теран тахилил эта олииши юқоридаги каби турли заарли иллатлардан холи соғлом турмуш тарзини шакинлантириш учун Юортбошимиз рахнамолигида ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ўтказишга доир чора тадбирлар, давлат дастурлари амалга оширилмоқда. Бугунги кунда ёшларга қаратилаётган бу ғамхорликларга жавобан биз хам имконяятлардан оқилона фойдаланиб юртимиз келажагига ватанимиз равнақи халқимизнинг эртанги фаровонларни ўз хиссамизни қўша оладиган етук кадр бўлишимиз лозим. Келажак авлоднинг "мафкуравий имунитети"ни шакинлантиришда хозирги давирда жуда кўп ишлар амалга оширилмоқда. Айниқса, бунда таълим тизимининг ўрни хаётда каттадир. Хар бир ёш авлодни мафкуравий имунитетини шакинлантириш учун хам уларга таълим тарбия берувчи устозларнинг ота-оналарининг махалла мухитининг хуллас, жамикий ватанпарвар инсонларнинг ўзларини ғоявий мафкуравий тафаккаурларини юқори бўлиши талаб этилади. Бизга сир эмас сўнгги давларда "Оммавий майданият" "Глоббалашув жараёнлари" ва шунга ўхшаш тушунчалар тез-тез қулоқа чалинмоқда. Бу тушунчаларнинг моҳиятини, аниқ мазмунини англаб этиш учун албтда, инсонга ғоявий мафкуравий таффакур шакинланган бўлиши керак. Ахоли ва ёшларнинг ғоявий мафкуравий таффакурини ошириш мактабларгина таълим муссаларида "Миллий истиқлол ғояси", Манавият асослари" "Ватан туйғуси, "Одобрнома" дарслари ўқитмоқда. Бу асарлар жараёнини шу фанларнинг мутахасислари ўтиши, Президент асарларидан, сиёсатичиларнинг фикриларидан дунёдаги янги фиклардан хабардор педагогиклар юқоридаги манбалардан фойдаланиб ўкувчиларга билим беришлари талаб этилади.

Ёшларни маъфкуравий ғоявий имунитетини шакинлантиришдаги яна бир мухим омил бу маънавий-маърифий тадбирларни мактабларда колледжларда, махлла даргохларида кўплаб ташкил этилишир. Чунки бу тадбирлардан томошабинлар ўқувчилар ва ўсиб келётган ёш авлод жудаям кўп маълумот олади. XXI-аср ахборот асрида инфарматиён технологиялар аллақачон хаётимизнинг ажралмас қисмига айланиб бўлган. Хаётимизнинг хар қадамида бугун комьюнитерга дуч келиш мумкин, ишда, дўконларда, интернет кафейларида хато хар бир оиласа кўриниб турибдики интернетдан фойдаланиш хар бир инсоннинг шахсий хукуқи хисобланди.

Интентнинг саълбий таъсиrlаридан химояланашиниг асаосий воситаридан бири ахолининг турли қатламлари айниқса ёшлар онгида барқарор химоя имунитетини мустаҳкамлаш шахсий нуқтани назарини шакинлантириш алоҳида ахамят касб этади. Бинобарин ўсиб келаятган авлодни шундай тарбиялашимиз кераки улар ахборот маконига кирганда фақат жамият ва инсон учун зарур ва фойдали маълумотга эга бўлсин. Бу борда уларнинг оиласа ўкув муссаларида мунтазам назорат қилиб бориш лозим, керак бўлса ёшларда интернетдан тўғри фойдаланиш майданиятни ўргатиш керак. Нафақа ёшларни балки ота-оналарни хам интернет саводхонлигини ошириш зарур. Чунки бир нечта тақдикодларда ота-онларнинг ёшларга нисбатан интернет борасида савдсизлиги аниқланган. Интернет тармоғи орқали криб келаётган маълумотлар оқимидан маънавия таҳдидларга қарши ку-

рашишда инсон манфатлари йўлида фойдаланиш ва унинг мақсадларига бўйсинтириш имконяти хам йўқ эмас. Бундан умумли фойдаланиш инсонинг ақлий салохияти маънавий олами, иймон-эътиқоди куч иродасига боғлиқ.

Талим тизимининг бош мақсади мустаҳил фикирлайдиган авлодни шиддат билан ўзгарётган глобал дунёда яшаб кетишга тайёрлаш, уларни бошқа мамлакатдаги тенқурларига ва шу орқали миллатни равнакини таъминлашdir. Ёшлари касибсиз, маҳоратсиз ва малака-сиз мустақил фикирламайдиган миллатлар зайнфлашиб бошқа миллатларга тобе бўлишини тарих минг бир марта исботлаб берган. Бугунги ривожланаётган жаҳон мамлакатлари билан бемалол рақобатлаша оладиган интеллектуал салохият эгаси бўлган ижодий фикир-ловчи маънавияти юксак шахслар зарурдир Зеро маънавияти юксак шахслар зарурдир Зеро маънавияти юксак шахслар хар хил оқимларга қўшилмайди аниқроғи жаҳолат таъсирига беришмайди. Маърифат инсон маънавиятнинг чўқисси бўлса жаҳолат унинг акси инсон зотининг заволи кушандасидир Асосийси хар қандай жамиятда хар қандай шароитда жаҳолатга иарши курашишнинг асосий воситаси китобхонликдир. Бежизга президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёевич шундай демаган. Бугун кутибхонада китоб ўқиётган бола эртага телвизор кўриб ўтирганни бошқариши мумкун. Мустақиллигимизнинг даслабки йиллариданоқ мамлакатимизда хам хар жихатдан етук бўлган баркамол шахсни тарбиялашга катта этибор беришмокда ва бу йилда ёшларни турли маънавий уларда маъфкуравий имунитетни кучайтириш жаҳолатга карши маърифат билан курашиш каби вазифалар устиворлик қилмоқда Дарҳакиқат дунёни жаҳолат эгалласа нафақат ақил балки ақилни пешлайдиган маърифат маънавият хурфикирсизлик инсон озодлиги барча барчаси бархам топади Машхур файлсуфлардан бири шундай айтиб ўтган. Душманингдан кўрқма нари борса улар сени ўлдириши мумкун дўстларингдан кўрқма нари борса улар сенга хиёнат қилиши мумкун. Бефарқ одамлардан кўрқ улар сени ўлдирмайди сотмайди хам фақат уларнинг жим ва бепарво қараб туриши туфайли ер юзасида хиёнат ва қотиллик содир бўлаверади Биринчи Президентимиз Ислом Каримов таърифи билан айтганда Фояга қарши ғоя фикирга қарши маърифат билан баҳсга киришиш олишиш мумкун. Бу бебабоҳо гаплардан хар биттамиз ватанимиз ривожи келажаги учун бефарқ бўлмаслигимиз ва бу гайритабиий кучларга биз ўз билимимиз милий маъфкурамиз билан хар доимо хар сония қарши турмоғимиз лозим зеро маърифатга интилиш – юксак маънавиятга эришмоқ пойдеворидир.

Луғат

Афъол-Харакатлар қиликлар, Замима – Ёмон хулқлар, Зероки – чунки,
Зохир-кўриниб турган, Зохирпаст – ишга юзаки қараш, Сарват – бойлик, Залил – хор бақир тубан, Ийзо-озор бериш уялтириш, Мутаассир – таъсиранланган

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдулла Авлоний Туркий гулистон ёхуд ахлоқ
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч
3. Иброҳимов. А. Султонов. X ва бошқалар. Ватан туйғуси Т: “Ўзбекистон” 1996
4. “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Т: давлат миллий наширёти 2003

Интернет сайтлари

1. [www.aprkhiv .uz](http://www.aprkhiv.uz).
2. www.ziёnet .uz.
3. www.kun.uz.
4. www.google.com.

OLIY TA'LIM MUASSASASI INTELLEKTUAL SALOHIYATI VA UNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

*Boboyeva Gulnora Ganjiyevna
Buxoro Muhandislik –Texnologiya Instituti
2-bosqich magistranti
Telefon:+ 998934527996
guli.boboyeva@bk.ru*

Annotatsiya: Maqolada intellectual kapital, oliy ta'lismuassasasi intellectual kapitali tarkibi hamda uni baholash ko'rsatkichlari tavsiflangan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lismuassasasi, intellectual salohiyat, intellectual capital, inson kapitali, tuzilmaviy capital, moliyaviy capital, innovations capital

Intellektual kapital har qanday oliy ta'lismuassasining buguni va kelajagi hisoblanadi. Intellektual kapital ta'lismuassasining raqobatdosh bo'lishi, yuqori moliyaviy natijalarga erishishi, nufuzini oshirish imkonini beradi.

Tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, har qanday oliy ta'lismuassasining barqaror rivojlanishi uning intellektual salohiyatining o'sishiga bog'liq. Intellektual salohiyat ta'lum, fan va texnologiyaning birlashmasi sifatida intellektual kapitalni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

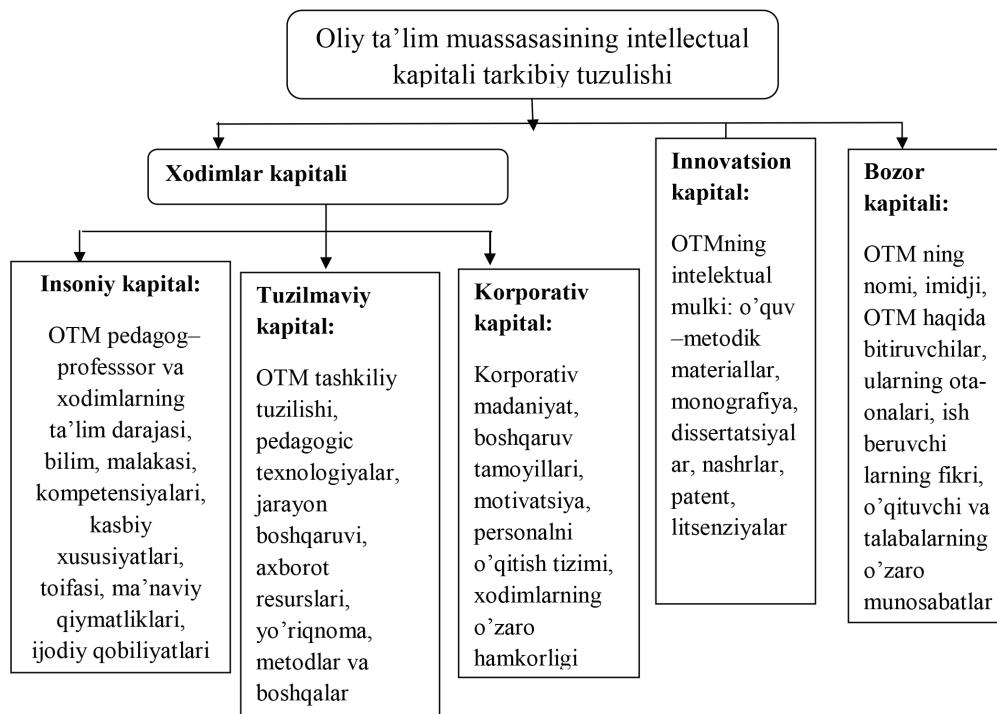
Intellektual kapital tushunchasiga qiziqish XX asrning o'rtalaridan boshlanib, yetakchi xorijiy nazariyachi va amaliyotchilar intellektual kapitalni samarali rivojlanirish orqali nafaqat korxonaning muvaffaqiyati, balki butun hudud va mamlakatning iqtisodiy o'sishiga erishish mumkinligini qayd etishdi. Intellektual resurslar nazariyasining rivojlanishiga "Nou-Xauni boshqarish" nomli ishi bilan K.E.Sveybi va T.Loyd katta hissa qo'shdi. "Intellektual kapital" sifatida ular xodimlarning bilim va mahoratidan tashkil topgan nomoddiy aktivlar korxonaning asosiy resursidir, deb tan olishgan.

"Intellektual kapital" nomli ishida L.Edvinson va M.Meloun bu borada o'z fikrlarini bayon qilishgan. Ularning fikricha, intellektual kapital korxona qiymatining asosiy manbasi bo'lib hisoblanishi, hamda bevosita unga egalik qila olmasligini, balki xodimlarni ishga yollash orqali ularga tegishli bo'lgan intellektual kapitaldan foydalanish mumkinligini qayd etishgan. Intellektual kapital tarkibiga asosiy ikkita komponent: inson va tuzilmaviy kapital kirishini ta'kidlab o'tgan.

OTMlar asosiy e'tiborni muammoli vaziyatlarda mustaqil ravishda tog'ri yechim topa oladigan har tomonlama bilimli kadrlarni yetishtirishga qaratishi lozim. Shu o'rinda O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimovning "Biz oldimizga qanday vazifa qo'ymaylik, qanday muammoni yechish zarurati tug'ilmasin, gap oxir oqibat baribir kadrlarga borib taqalaveradi. Mubolag'asiz aytish mumkinki, bizning kelajagini, mamlakatimiz kelajagi o'rnimizga kim kelishiga yoki boshqacharoq aytganda, qanday kadrlarni tayyorlashga bog'liqdir" degan fikrlarini ta'kidlash joizdir.

Har qanday OTM inson kapitali (bitiruvchilar) va intellektual shaklda mahsulot (maqolalar, monografiyalar, darsliklar, kashfiyotlar, patentlar, tadqiqotlar) ko'rinishidagi intellektual kapital ishlab chiqaruvchisidir. Shunga ko'ra OTM ning intellektual kapitali tarkibi quyidagilardan tashkil topadi:

Har qanday oliy ta'lismuassasasi bugungi raqobat sharoitida o'z intellectual kapitalini oshirishga intilishi lozim. OTM ning intellektual kapitali o'sishi quyidagi xususiyatlar bilan izohlanadi:

2-Chizma . OTM ning intellectual kapitali tarkibi

-**Kadr kapitali** uning tarkibiy qismlariga asoslangan: insoniy, tarkibiy va korporativ kapital. Inson kapitalining o'sishi talabalar, OTM xodimlari va professor-o'qituvchilarning bilimlari va kompetensiyalarining o'sishi hisoblanadi, va bu o'quv jarayonini takomillashtirish, yangi o'quv dasturlari, axborot texnologiyalarini rivojlantirish va boshqalar orqali erishiladi. Tarkibiy kapitalning o'sishiga yangi tashkiliy tuzilmalarni (yangi bo'limlar, fakultetlar, OTM negizida institutlar tashkil etish) yaratish, ma'lumotlar bazasini kengaytirish va boshqalar bilan izohlanadi. Korporativ kapitalni ko'paytirish o'qitish madaniyati va sifatining o'sishiga olib keladi.

- **Innovatsion kapital** - yangi o'quv dasturlarini qayta ishslash, maqolalar nashr qilish, monografiyalar, darsliklar yaratish, intellektual mulk ob'ektlari ro'yxatdan o'tkazish orqali rivojlantiriladi.

- **Bozor kapitali**- OTMning talabalar, ishchilar, o'qituvchilar, bitiruvchilar va ularning ottonalari, ish beruvchilar va boshqa universitetlar bilan tashqi va ichki aloqalarini o'z ichiga oladi.

OTM intellektual kapitalining oshishi:

- ✓ ta'lim sifatini oshirish, talabalar qobiliyatini har tomonlama rivojlantirish, yetuk mutaxassislarni iqtisodiyot tarmoqlariga yetkazib berish;
- ✓ universitetning ilmiy va ta'lim sohasidagi raqobatdoshligini ta'minlash;
- ✓ ish faoliyatini tijoratlashtirish, foyda olish;
- ✓ yangi ilmiy bilimlarning yaratilishiga olib keladi.

OTMning intellektual salohiyatini uni tavsiflovchi ko'rsatkichlar orqali baholash imkoniga ega bo'lamiz. Ushbu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi: o'qituvchilar, aspirantlar va doktorantlar soni, laboratoriylar soni, ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalari (patentlar va litsenziyalar), o'z o'quv va uslubiy ishlanmalar mavjudligi, OTM o'quv va ilmiy hamkorlikning kengligi va boshqalar.

E.N.Nasibova intellektual salohiyatni quyidagi ko'rsatkichlar guruhlari yordamida tavsiflashni taklif qiladi:

- Kadrlar kapitali, o'qituvchi- professor, aspirantlar, doktorantlar sonini ifodalaydi;
- Innovatsion capital, ro'yxatdan o'tgan intellektual mulk ob'ektlari sonini, chop etilgan maqolalar sonini ko'rsatadi;
- Moliyaviy kapital, universitetning budget va budjetdan tashqari daromad manbalarini ochib beradi;
- Bozor kapitali, bu oliy o'quv yurtlarining umumiyligi reytingida OTM ning o'rnini ko'rsatadi.

OTM intellectual salohiyatini baholash ko‘rsatkichlari

Intellectual salohiyatning resursli komponentlari	Intellectual salohiyatni baholash ko‘rsatkichlari
Kadr kapitali	Ilmiy darajaga ega o‘qituvchi-professorlar soni
	Doktorantlar soni
	Aspirantlar soni
Innovatsion capital	Bir pedagog-xodimga to‘g‘ri keladigan Respublikada va chet el jurnallarida nashr etilgan maqolalar soni
	Yuqori texnologiyali uskunalar bilan jihozlangan ilmiy-tadqiqot OTM sini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy laboratoriylar soni
	Ro‘yxatdan o‘tkazilgan intellektual multk obyektlari soni
Moliyaviy capital	Jamlanma budjet
	Endaument fond
	Ilmiy tadqiqotga ajratilgan grantlar
	OTM ilmiy –tadqiqotlarni rivojlantirish dasturlarini budgetdan tashqari mablag‘lari hisobidan moliyalashtirish
	Bir ilmiy pedagogic xodimga to‘g‘ri keladigan, ta’lim va ilmiy faoliyatning barcha manbalaridan olinadigan OTM daromadlari
Bozor kapitali	“Innovatsiyalar va tadbirkorlik” sohasida OTM lar o‘rtasidagi reytingi
	“Tadqiqotlar” sohasida OTM lar o‘rtasidagi reytingi
	Nufuzi bo‘yicha OTMlar o‘rtasidagi reytingi

OTM ning intellektual salohiyati oshirish intellektual capital, uning tarkibiy qismlari va moliyaviy kapitalning o‘zaro ta’sirini talab qiladi. Turli xil o‘quv dasturlari va tadqiqotlarni amalga oshirish uchun insoniy kapital talab qilinadi, ammo innovatsion (intellektual multk) va moliyaviy kapitalsiz (pul vositalari) har qanday ilmiy tadqiqotlar befoyda bo‘ladi. OTM intellektual salohiyatini to‘liq tasvirlash uchun bizga bozor kapitali kerak, chunki u orqali OTM haqida jamoatchilik fikrini o‘rganamiz, o‘qituvchilar va talabalar, ish beruvchilar va bitiruvchilar o‘rtasidagi aloqalarni rivojlantiramiz.

Xulosa, o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki, hozirgi globallashuv sharoitida oliy ta’lim muassasalarining asosiy va oliy maqsadi, bu iqtisodiyot tarmoqlariga innovatsiyalarni yarata oladigan va o‘zlashtira oladigan, ularni samarali qo‘llay oladigan, mustaqil fikrli, amaliy bilim va kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis kadrlarni yetkazib berishdir. Bu maqsadni amalga oshirish uchun esa oliy ta’lim muassasi yuqori baholanadigan intellektual kapitalga ega bo‘lishi lozim. Yuqorida keltirilganidek, oliy ta’lim muassasasi, intellektual kapital tarkibiy qismlari bo‘lmish insoniy kapital, innovatsion kapital, bozor kapitali, tuzilmaviy kapital, innovatsion kapitallarining o‘zaro birlashuvining optimal nisbatini topa olishi va ularni moliyaviy resurslar bilan ta’milamog‘i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019 yil 8-dekabr
2. Скоблякова И.В., Семенова Е.М. “Интеллектуальный потенциал студентов и его формирование в университете” Материалы IX Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы бизнес-образования», 8-9 апреля 2010 г., Минск
3. Э.Н.-К. Насибова “Оценка интеллектуального потенциала вуза” Вестник ИрГТУ №11(106) 2015

**TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН**

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 17-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(2-қисм)

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шоҳруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 30.06.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000